

ЯК ВИКЛАДАТИ ЖУРНАЛІСТИКУ КОНФЛІКТУ

(посібник для викладачів)

ГО «Український інститут медіа та комунікації»

Київ / 2019

Як викладати журналістику конфлікту. Посібник для викладачів факультетів журналістики / Загальна редакція Дуцик Д.Р., - К.: ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2019. - 112 с.

АВТОРИ

Роман Шутов

Людмила Опришко

Діана Дуцик

Марина Дорош

Марія Семенченко

Посібник містить матеріали з методики викладання журналістики конфлікту. Його основна мета – надати викладачам факультетів/кафедр журналістики доступ до сучасних методів та інструментів викладання тем, пов'язаних із висвітленням збройного конфлікту. Посібник має гнучку модульну систему, що дозволить адаптувати тематику журналістського конфлікту в різні навчальні предмети. Він дає розуміння подій та контексту, які відбувалися в Україні в 2014-2019 рр. Розповідає про збройний конфлікт у розрізі міжнародного та українського законодавства. Приділяє увагу журналістським стандартам та етиці в умовах війни, а також психології висвітлення збройних конфліктів.

Здійснено в рамках проекту за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні. Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією уряду США. / Supported by the MediaDevelopmentFund of the U.S. Embassy in Ukraine. The views of the authors do not necessarily reflect the official position of the U.S. Government.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. 5 років збройного конфлікту в Україні. Контекст (Шутов Р.)	6
РОЗДІЛ 2. Збройний конфлікт у розрізі міжнародного та українського законодавства (Опришко Л.)	22
Вступ до теми	23
Модуль 1. Збройний конфлікт в Україні та його правове регулювання	26
Модуль 2. Антитерористична операція (АТО), Операція Об'єднаних Сил (ООС) та правовий режим їх проведення. Правові основи боротьби з тероризмом	34
Модуль 3. Законодавство у сфері національної безпеки і оборони України. Виконання норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів	40
Модуль 4. Внутрішньо переміщені особи, зниклі безвісті, інші конфліктно-чутливі групи та їх правовий статус	46
РОЗДІЛ 3. Журналістські стандарти та етика в умовах війни (Дорош М., Дуцик Д.)	52
Модуль 1. Мова ворожнечі і стереотипізація у ЗМІ: як уникати і протидіяти	53
Модуль 2. Чи варто давати слово представникам незаконних збройних формувань? Про обмеження стандарту балансу	59
Модуль 3. Як залишатися неупередженим. Про стандарти відокремлення фактів від коментарів	66
Модуль 4. Яку інформацію не варто оприлюднювати? Про обмеження стандарту повноти	73
Модуль 5. Як перевіряти джерела інформації? Про дотримання стандарту достовірності	79
Модуль 6. Як не перекручувати зміст та не виривати з контексту слова. Про дотримання стандарту точності	84
РОЗДІЛ 4. Психологія висвітлення збройного конфлікту (Семенченко М.)	88
Модуль 1. Психологія інтерв'ю. Як розмовляти з людьми, що пережили травму	89
Модуль 2. Як вберегти аудиторію від травматизації. Про смерть та жорстокості в кадри	96
Модуль 3. Синдром вигорання. Як зберегти себе, висвітлюючи збройний конфлікт	102
РЕКОМЕНДАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ	108

ВСТУП

«Право знати про дії свого війська або право громадян оцінювати війну на підставі незаперечних доказів є частиною демократичної традиції співучасті й відкритого обговорення» – цей категоричний висновок робить американська філософиня Джудіт Батлер у книзі «Фрейми війни. Чиї життя оплакують?». Це одна із тих книг, яку я б, з-поміж інших, рекомендувала до прочитання. Вона дозволяє глянути на війну (як явище) дещо в новому, незвичному для нас вимірі. Цей інший погляд, на мою думку, лише допоможе глибше зрозуміти війну, з якою Україна живе з 2014 року, і до якої не був готовий ніхто. У тому числі й журналісти, які мали б якраз допомагати суспільству реалізувати його право знати та право оцінювати.

Ідея цього посібника виникла на тлі дискусій, які тривають у медійному середовищі з 2014 року, з початку російської агресії, – і про термінологію, і про професійні стандарти, і про етичні аспекти, зрештою й про людське, зокрема про те, як переживати горе, біль і страх. Під час численних тренінгів, поїздок регіонами та спілкувань із журналістами й викладачами журналістики, прийшло розуміння, що є брак відповідних матеріалів, які б допомагали журналістам висвітлювати тему збройного конфлікту та дотичних тем. Редакції не мають напрацьованих редакційних документів, які могли б бути помічними, бракує й відповідної літератури. Перед тією ж проблемою стоять і українські виші, які готують майбутніх журналістів. Тому ми сподіваємося, що посібник буде корисним не лише викладачам (для яких він спеціально розроблявся, і містить методологічну частину), але й працюючим журналістам.

Розробляючи посібник, ми орієнтувалися на кілька вимірів: політологічний, юридичний, професійний (журналістський) та психологічний.

У першому розділі викладений перебіг подій з 2014 по 2019 рр. в політологічному вимірі. Адже розуміння причин та наслідків цих подій є важливим не лише для висвітлення безпосередньо бойових дій чи конфліктно-чутливих тем, але й необхідним для висвітлення повсякденної політики та суспільного життя. Другий розділ розповідає про збройний конфлікт в розрізі міжнародного та українського законодавства. Обидва розділи допоможуть по-іншому глянути на термінологію і зрозуміти, чому вживання терміну

«збройний конфлікт» не є умовною зрадою, і в яких випадках прийнятний термін «війна». Також ми не могли оминати тему професійних стандартів, адже, як казав американський журналіст Нолан Петерсон, який висвітлював війну в Україні, «об'єктивність на війні – це не про стандарти, а про людське життя», – про це у третьому розділі. І нарешті четвертий розділ присвячений психології висвітлення збройних конфліктів, зокрема про те, як брати інтерв'ю в людей, що пережили травму, як показувати смерть та жорстокості, і зрештою, як самим журналістам вберегтись від синдрому вигорання. Кожен із розділів містить лекційний матеріал, методологічні поради, а також підбірку практичних завдань та список корисних посилань.

Проте дві речі є найважливішими в роботі журналістів в сучасному світі, і особливо в умовах збройного конфлікту та інформаційної війни – це здоровий глузд та критичне мислення. Це те, що має стати основою навчання майбутніх журналістів. Але цього не можна досягнути застарілими методами викладання. Українські виші мають трансформуватися і впроваджувати сучасні підходи в системі освіти. У першу чергу йдеться про відхід від парадигми освіти ХХ століття і її трансформацію до реалій століття ХХІ-го. «Навчати дітей “просто фактів” 50 років тому, до появи інтернету, було цілком виправданим підходом. Але сьогодні, коли інформація доступна за порухом пальця, знати більше за свого сусіда вже не так важливо. Набагато важливіше вміти ставити правильні запитання, критично оцінювати інформацію, формувати власну думку незалежно від інших, співпрацювати й ефективно спілкуватися. Ось таких навичок потребує молодь і для успішної кар'єри, і для того, щоб стати справжніми громадянами» – ми теж погоджуємося із цією думкою Тоні Вагнера та Теда Дінтерсміта, які описали варіант альтернативної освіти у книзі «Мистецтво навчати».

Наш посібник дає відповідне не на всі складні та дискусійні питання, які постають перед журналістами в умовах збройного конфлікту. Але спонукає думати, тому, сподіваємося, він буде орієнтиром і допоможе із розумінням базових понять та явищ.

Діана Дуцик,

виконавча директорка
ГО «Український інститут медіа та комунікації»

РОЗДІЛ

**5 РОКІВ
ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ
В УКРАЇНІ.
КОНТЕКСТ**

фото: Міністерство оборони України (free license)

Ключовою причиною війни між Росією та Україною, що почалася в 2014 році, стали імперські амбіції Москви, що була незадоволеною своєю роллю у світі після 1991 року і претендувала на повернення до кола глобальних держав.

Російській істеблішмент, очолюваний Володимиром Путіним, сприймав розпад Радянського Союзу, як «найбільшу геополітичну катастрофу» ХХ століття, яка боляче вдарила по інтересах Росії і її бачення себе як світового гегемона¹. Подальші процеси розширення НАТО та ЄС, ствердження національних держав у пострадянських країнах та поширення там ліберальних ідеологій, геостратегічна поразка на Балканах трактувалися, як відступ перед агресією ворожого Заходу².

З 2001 року в Росії ціною внутрішніх реформ та модернізації було утверджено авторитаризм. Економіка держави остаточно перейшла на енергетичні рейки, і Кремль отримував користь від високих цін на енергоносії. Це дозволило Москві спрямувати ресурси на реалізацію своїх геополітичних устремлінь. Протягом першого десятиліття ХХІ століття Росія знаходить вихід з кризи геополітичної ідентичності і стверджує свої геополітичні позиції шляхом використання жорсткої та м'якої сили. У 2005-2008 роках створені Фонд «Русский мир», Росспівробітництво, телеканал Russia Today (RT), значно зросли обсяги державного фінансування книго- та кіновиробництва.

Україна навпаки перебувала у стані кризи державності. Утверджена в середині 1990-х олігархічна модель гальмувала економічний та політичний розвиток і не відповідала запитам значної частини суспільства, що призвело до масових протестів у 2004 і 2013 роках. Уряди не мали стратегії вирішення системних проблем, таких як вкорінена корупція, стагнація індустріальних районів Східної України, криза національної ідентичності частини мешканців східних та південних регіонів. Про атрофію безпекових функцій держави в кінці 2000-х років свідчили неприхована мілітаристська пропаганда проросійських організацій в Криму³, діяльність проросійських парамілітарних груп, публічна антиукраїнська риторика деяких політиків, велика кількість книжок та фільмів російського виробництва, які заперечували існування Української державності.

Домінування Росії в українському інформаційному просторі давало їй можливість ефективно втручатися у її внутрішню політику, а за потреби виконати будь-яку задачу політичного, економічного чи військового характеру. До 2014 року контент російського виробництва на деяких телеканалах займав до 70% ефірного часу. Російською мовою виходило вдвічі більше періодики ніж українською (за сумарним накладом)⁴; український шоубізнес був тісно інтегрованим з російським і значною мірою російськомовним. Таким чином,

1. Владимир Путин. Распад СССР - крупнейшая геополитическая катастрофа века. - Regnum, 25 квітня 2005 р. [Електронний ресурс] // Редим доступу: <https://regnum.ru/news/polit/444083.html>
2. Див., наприклад: Шейнис В. Л. Национальная безопасность России. Испытание на прочность / В.Л.Шейнис // ПОЛИС - 2009 р. - № 5. - С. 141 - 148
3. Горбулін В., Литвиненко О. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? / В. Горбулін, О. Литвиненко. - Дзеркало тижня, 19-25 вересня 2009. - С. 5
4. Маигре М. Крым как ахиллесова пята Украины / М. Маигре. // Чорноморська безпека. - 2008 р. - № 4. - С. 28 - 37. Інформація міститься у публічних звітах Рахункової палати України, а також у регулярних публікаціях у її віснику, зокрема: Буряк С. Аналіз випуску друкованої продукції в 2009 році / С. Буряк // Вісник Книжкової палати. - 2009. - № 12. - С. 8 - 14

наративи нової російської імперської ідеології не просто поширювались, а фактично домінували в українському дискурсі.

Отже, на кінець 2013 року Росія та Україна підійшли з різними економічними, військовими та політичними потенціалами: Україна – внутрішньо нестабільна, з хиткою економікою, залежною від російських енергоносіїв, в глибокій політичній кризі; Росія – мобілізованою політично, економічно, з суспільним консенсусом щодо свого майбутнього та стратегією реалізації власних інтересів.

ПРОТЕСТИ 2013-14 РОКІВ УКРАЇНИ ТА ПІДГОТОВКА РОСІЇ ДО ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ

Після обрання Президентом України Віктора Януковича в 2010 році в країні відбувся помітний регрес демократичних трансформацій. Втома громадян від авторитаризму, політичних арештів, корупції, відсутності реформ та помітних зрушень в економіці вилились у протести, коли Янукович у листопаді 2013 році відмовився підписати Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС (документ, який суспільством сприймався як знаковий для подальшої євроінтеграції). Після спроби силового розгону 30 листопада демонстрації в центрі Києва переросли в масове протистояння громадян та поліції. Протестувальники висунули політичні вимоги, ключовою з яких була відставка Віктора Януковича, підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та розгортання демократичних реформ.

Масові протести почались 1 грудня 2013 року. В центрі Києва було встановлено наметове містечко протестувальників та споруджені барикади; регулярні протести відбувалися в обласних центрах.

Уряд застосовував різні стратегії протидії – від ігнорування до силового тиску. Прийняття 16 січня 2014 року ряду репресивних законів, а також застосування надмірної сили з боку загонів спецпризначення (зокрема «Беркут») призвело до силової фази протистояння. Протестувальники застосовували каміння та запальні суміші, силовики – вогнепальну зброю, гумові кулі, палиці, водомети; також були випадки викрадення та катування активістів. 22 січня на барикадах – перші загиблі. 18-21 лютого конфлікт досяг своєї кульмінації: велика кількість поранених, майже сотня загиблих; в Києві припинило роботу метро, вимкнений опозиційний «5 канал»; в західних областях почалися штурми місцевих адміністрацій та будівель СБУ. В столиці невідомі снайпери почали стріляти у протестувальників з дахів будівель; досі не встановлено, чи вони діяли за наказом уряду, чи це було втручання третьої сторони – ймовірно Росії, оскільки саме 20 лютого почалася окупація Криму.

Російська влада підтримувала режим Януковича протягом всього його існування, оскільки він забезпечував перебування України в зоні політичного впливу Росії. Від початку протестів російські медіа послідовно формували негативний образ протестного руху, зображуючи Януковича як жертву, та вдавалися до численних маніпуляцій⁵:

5. Детально стратегія інформаційного впливу Росії на Україну в 2014 році описана в звіті: Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля для захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. // Режим доступу: https://ms.detector.media/monitoring/advocacy_and_influence/analitichniy_zvit_protidiya_rosiyskiy_informatsiy_niy_agresii_spilni_zusillya_zadlya_zakhistu_demokratii/.

- замовчувався економічний та соціальний контекст протестів;

- послідовно формувалася позитивний імідж для силовиків і негативний для протестувальників. Поранення силовиків отримували більше уваги в новинах ніж насильство, яке вони коїли, тощо;

- протести в Києві штучно вписувалися в міф «Захід проти Росії». Їх зображали як інспіровані, фінансовані та організовані Заходом;

- посилювалися ксенофобські та гомофобні настрої, що дозволяло ще більше демонізувати Захід. Українські аудиторії лякали «сирійськими біженцями» та узаконенням гомосексуальних шлюбів унаслідок асоціації з ЄС;

- протести штучно вписувалися в міф розколу України на «схід та захід». Демонстранти асоціювалися з «бандерівцями», відтак з русофобами та фашистами. Російськомовних українців лякали примусовою українізацією та насильством з боку українських радикалів. ЗМІ активно використовували образи найрадикальніших активістів (таких як «Правий сектор») як втілення всього протестного руху⁶.

Ключовими завданнями такої медійної політики Кремля були:

- для російської аудиторії – створити образ зовнішнього ворога та виправдати підтримку Кремля на захист режиму Януковича (чи подальшу агресію проти України в разі його повалення);

- для української аудиторії (в першу чергу – російськомовні мешканці Південних та Східних областей) – обмежити соціальну підтримку протестного руху; мобілізувати потенційних прибічників для підтримки подальшої агресії Росії проти України в разі його перемоги.

Ввечері 20 лютого між протестувальниками та Януковичем укладена угода про врегулювання кризи. Проте Росією вже був запущений процес окупації країни. В містах Луганщини та Донеччини російськими диверсантами вже організовувалися загони самооборони. В ніч на 22 лютого російські силовики забирають Януковича з України і розпочинають операцію з захоплення Криму.

ЛЮТИЙ-БЕРЕЗЕНЬ 2014. АНЕКСІЯ КРИМУ

З 23 лютого в містах Криму організовуються акції протесту проти нової української влади. Російські військові без розпізнавальних знаків (т.зв. «зелені чоловічки», які в російських пропагандистських продуктах звалися «ввічливими людьми») блокують українські військові бази та стратегічні об'єкти, а 27 лютого беруть під контроль будівлю кримського парламенту та аеропорт Бельбек. У той же день головою кримського уряду проголошено Сергія Аксьонова, лідера радикальної проросійської партії «Російська єдність». 1 березня Аксьонов звертається до президента РФ Путіна за військовою підтримкою, і того ж дня Державна Дума РФ голосує за введення російських військ на територію України.

---

6. Шутов Р. Дегуманізація як інструмент інформаційної війни. – «Детектор Медіа», 6 червня 2014 // Режим доступу: https://ms.detector.media/monitoring/advocacy_and_influence/degumanizatsiya_yak_instrument_informatsionoi_viyini/ ЗМІ Росії паплюжать Євромайдан підтасованими відеокадрами. – «Радіо Свобода», 29 грудня 2014 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26768262.html>

Успіхові кремлівської спецоперації сприяла повна розгубленість міжнародної спільноти (в перші дні операції лідери країн та міжнародні організації не визнавали присутність російських військових на українській території) та дезорганізація безпекового апарату після зміни влади в Києві. Окупація Криму супроводжувалась переходом великої частини співробітників міліції, спецслужб та військових на бік супротивника. В березні тривають спроби деяких українських частин чинити ненасильницький спротив, проте зрештою їм дозволили залишити територію півострова.

11 березня 2014 року проголошується незалежність Криму, а 16 березня проводиться референдум про приєднання до РФ. Оскільки цей референдум був проведений всупереч українському законодавству та всім міжнародним нормам, його результати не були визнані ані міжнародними організаціями (зокрема ООН), ані урядами більшості країн. Проголошені результати референдуму (93% за приєднання при явці 83%) також мають ознаки фальсифікацій; так, вже в подальших урядових доповідях в РФ (зокрема у звіті Ради при Президенті РФ з розвитку громадянського суспільства і прав людини⁷) явка оцінюється приблизно в 30%. Проте 18 березня російський парламент голосує за приєднання Криму до РФ.

Це рішення провокує жорстку реакцію з боку світової спільноти. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН приймає резолюцію в підтримку територіальної ці-

лісності України. Незаконну анексію Криму, як порушення міжнародного права, засудили ЄС, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи. Санкції проти РФ вводять Україна, США, Євросоюз⁸.

Оточення Путіна використовує анексію для ствердження свого режиму в РФ. Російська пропаганда глорифікує Путіна за «повернення» Криму. Інформаційний простір сповнений аргументами на користь «російськості» Криму; наголошується на помилковості та історичній несправедливості передачі півострова Україні у 1954 році; запускається концепт «острів Крим»⁹, що підкреслює відсутність зв'язку між Кримом та материковою Україною. Згодом Москва перестає приховувати, що приєднання Криму було заздалегідь спланованою операцією, здійсненою російськими військовими.

БЕРЕЗЕНЬ-ТРАВЕНЬ 2014. ПОЧАТОК РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕР- ВЕНЦІЇ В ДОНБАС

В перші тижні березня 2014 року в містах Сходу України організуються демонстрації під проросійськими, пропутінськими та антиукраїнськими гаслами. Лунають заклики до захисту населення від агресії «фашистів», що нібито захопили владу в Києві. Ряд місцевих органів влади визнали нелегітимними рішення Верховної Ради про усунення від влади Віктора Януковича. До кінця квітня споруджені барикади, місцеві проросійські гру-

7. Після резонансу в ЗМІ звіт перенесли в розділ «Блоги членів Ради», але його оригінальний текст доступний за посиланням: http://president-sovet.ru/members/blogs/bobrov_e_a/problems-zhiteley-kryma/.

8. В мережі діє онлайн-мапа санкцій ЄС, доступна за посиланням: <https://www.sanctionsmap.eu>.

9. Див., наприклад, серію фільмів «Остров Крым», знятий російським «1 Каналом» у квітні 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=tu8xTx2HBeE>.

пи захоплюють будівлі місцевих органів влади та СБУ. Ними керують озброєні російські спецслужбовці без розпізнавальних знаків¹⁰.

Це супроводжується потужною пропагандистською кампанією з дегуманізації української армії та уряду¹¹. Російські ЗМІ, місцеві медіа, підконтрольні проросійським групам, та самі проросійські групи лякають місцевих мешканців українськими фашистами, що їдуть вбивати мирне населення¹². Почалося цькування тих, хто намагався донести реальний стан речей: відбулися напади на офіси ЗМІ, окремі журналісти та активісти зазнали побиття чи опинилися «на підвалах», відтак змушені були залишити регіон. Прокремлівські групи захопили студії державного телерадіомовлення, а також трансляційні вежі у Донецьку, Луганську, Слов'янську та Ровеньках і замінили українські телеканали російськими. Відтак Кремль спрямував максимальні ресурси на поширення страху та ненависті серед мешканців регіону.

Після збройного захоплення міської

ради в Слов'янську, Краматорську та Бахмуті (Артемівську) групою під командуванням майора ГРУ Ігоря Гірка, київський уряд оголошує антитерористичну операцію і скеровує на Донбас війська (13 квітня). Вранці того ж дня відбувся перший бій між українськими спецпризначенцями та проросійськими бойовиками поблизу Слов'янська. Після невдалих спроб штурму міста, розпочалася його блокада. Протягом квітня-травня лінії фронту не існує; українська армія намагається взяти під контроль ключові об'єкти та встановити блокпости і зазнає атак з боку озброєних диверсантів.

У той же час відбуваються спроби дестабілізувати ситуацію в інших регіонах України. Кремлем просувається ідея «Південного Сходу України» («Юго-Восток»), або «Новоросії» як окремого самобутнього краю, що не є Україною. Антиукраїнські демонстрації відбуваються в Запоріжжі, Харкові, Миколаєві, Одесі, проте зустрічають організований опір з боку місцевих проукраїнських сил і зрештою згортаються. 2 травня 2014 року в Одесі відбувається зіткнення між великою проросійською де-

---

10. Численні докази участі російських військових на різних етапах військових дій на Донбасі містяться в низці звітів, виданих українським урядом та громадськими організаціями різних країн, зокрема:

- Bellingcat: Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass: The Tell-Tale Tanks // <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2016/07/04/russias-200th-motorized-infantry-brigade-donbass-tell-tale-tanks/comment-page-1/>
  - Russia's War in Ukraine: The Medals and Treacherous Numbers: A Bellingcat Investigation // https://www.bellingcat.com/wp-content/uploads/2016/08/RussiasWarinUkraine_TheMedals_and_TreacherousNumbers-4.pdf.
  - Informnapalm: More evidence of Russian weapons presence in Ukrainian Donbass released by the terrorists // <https://informnapalm.org/en/evidence-russian-weapons-presence-ukrainian-donbass-released-terrorists/>.
  - Топ-10 фактів російської присутності на Донбасі, опубліковані Міністерством інформаційної політики України // <https://mip.gov.ua/content/top10-faktiv-rosiyskoi-prisutnosti-na-donbasi.html>
11. Шутов Р. Російська пропаганда в українському інформаційному полі. Підсумки-2014. – «Детектор Медіа», 13 січня 2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/rosiiski-zmi/article/164979/2015-01-13-rosiiska-propaganda-v-ukrainskomu-informatsiinomu-poli-pidsumki-2014/>
12. Дуцик Д. Сутінки російської журналістики. Проаганда-2014. – «Детектор Медіа», 10 січня 2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/rosiiski-zmi/article/164977/2015-01-10-sutinki-rosiiskoi-zhurnalistiki-propaganda-2014/>

монстрацією і проукраїнськими групами, в результаті якої загинуло 48 осіб, здебільшого з проросійського боку. Після цього спроби подальшої дестабілізації регіону були припинені, а жертви 2 травня стали активно використовуватися російською пропагандою для легітимізації насильства проти українських військових та активістів.

ЧЕРВЕНЬ-СЕРПЕНЬ 2014. ЕСКАЛАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТРНАСТУП

Протягом червня поступово вимальовується лінія фронту. Це супроводжується боями, що набувають масштабів. Внаслідок значних боїв українські військові ліквідовують осередки у Маріуполі та Красному Лимані, а також населених пунктах навколо Слов'янська та Луганська. У той же час відбувається активне постачання озброєння і живої сили з боку Росії. У воєнних діях беруть участь кадрові російські військові; завдяки ним бойовики використовують такі види ракетних озброєнь як «Град» та «Буратіно». 17 липня російською зенітною установкою «Бук» помилково збито пасажирський літак Малайзійських авіаліній, що здійснював політ з Голландії до Малайзії (рейс МН17). Загибло 298 осіб – громадяни 18 країн, що спровокувало потужну міжнародну реакцію. Російський уряд довго намагався покласти відповідальність за інцидент на українських військових¹³, проте між-

народне розслідування відкинуло цю версію, довівши відповідальність російських військових за катастрофу МН17. Важливу роль зіграло розслідування британської групи Bellingcat: використовуючи відкриті джерела, британські дослідники надали докази причетності російських військових до катастрофи¹⁴.

В липні розпочинається масштабний наступ українських сил на позиції сепаратистів. Військові та добровольчі батальйони відсікають сектори, що контролюються російськими військовими та бойовиками з числа місцевих мешканців, і беруть їх під контроль. Українська влада відновлюється в Слов'янську, Краматорську, Лисичанську, Северодонецьку, Бахмуті, Попасній, Рубіжному, Дебальцевому. В боях до рук українських військових потрапляють, разом з місцевими бойовиками та російськими найманцями, кадрові російські військові та російська військова техніка. Звільнивши Щастя, Станицю Луганську та Металіст, українські сили почали оточення Луганська. У Донецькому напрямку вони обійшли місто з півдня; з метою відсікти сепаратистів від джерел постачання з Росії, українське командування спрямувало сили на Іловайськ.

Проте російське керівництво не могло допустити повного оточення і знищення угруповання у Донецьку та Луганську, і у вирішальний момент у бій пішли регулярні російські війська. Танкова колона російських військ, увійшовши через Красnodон, відбила наступ українських сил на Лутугине, чим не дозволила взяти в оточення Луганськ. Другий удар був на-

13. Як російська пропаганда ховає правду про рейс МН17: дослідження Групи з аналізу гібридних загроз УКМЦ. - Український кризовий медіа центр, 26 липня 2019 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ucmc.org.ua/uk/rosijska-propaganda-hovaye-pravdu-pro-rejs-mn17-doslidzhennya-grupy-z-analizu-gibrydnyh-zagroz-ukmts/>

14. Вся серія публікацій Bellingcat з розслідування катастрофи МН17 // <https://www.bellingcat.com/tag/mh17/>.

несений в тил українським підрозділам, що брали під контроль Іловайськ¹⁵. Перетнувши український кордон в районі Амвросіївки 24 серпня, російські війська відсікли їх від решти українських сил і таким чином взяли в оточення щонайменше 1400 бійців. Після проведених переговорів українським силам був наданий коридор для виходу, проте під час переходу вони були накріті вогнем. Загальні втрати українських військових оцінюються у щонайменше 360 осіб.

Іловайська катастрофа продемонструвала безперспективність подальшого військового наступу. Українська армія виявилась ефективною проти організованих російськими військовими груп бойовиків, але у прямому зіткненні з регулярними російськими військами чисельна та технологічна перевага росіян була надто великою. Сторони сіли за стіл переговорів.

МІНСЬКІ УГОДИ ТА СПРОБИ ДИПЛОМАТИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ

ОБСЄ виступила посередником для врегулювання конфлікту. Тристороння контактна група (ОБСЄ, Україна та Росія; також до складу групи входили представники незаконних угруповань «ДНР» та «ЛНР») зібралась вперше 23 червня 2014 року. Починаючи з серпня, група збирається в Мінську. Крім того, до врегулювання конфлікту долучилися Франція та Німеччина; перша зустріч лідерів цих країн з Володимиром Путіним та Петром

Порошенком (т.зв. Нормандська четвірка) відбулась у місті Бенувіль у Нормандії 6 червня. З того часу зустрічі Тристоронньої групи та переговори у нормандському форматі стали ключовими інструментами дипломатичного врегулювання.

5 вересня 2014 р. (дата підписання Мінських угод), після відкритої агресії російських військ проти України (а також на тлі економічних санкцій проти Росії, що їх анонсували ЄС та США), Тристороння група в Мінську підписує протокол, який містить алгоритм переходу до мирного вирішення конфлікту на Сході України. Протокол передбачав припинення вогню; моніторинг силами ОБСЄ українсько-російського кордону, а також режиму незастосування зброї; прийняття окремого закону України про особливий статус окремих районів Донецької та Луганської областей; проведення в цих районах місцевих виборів відповідно до цього закону тощо. Також 19 вересня учасниками групи підписано меморандум, у якому фіксувалися додаткові параметри перемир'я, зокрема встановлення 30-кілометрової зони безпеки по лінії зіткнення. Згодом в медійному та політичному дискурсі ці документи отримали назву «Мінськ-1».

Проте домовленості не були виконані. Військові дії не зупинялися, зокрема продовжувалися обстріли українських позицій з території Російської Федерації. Саме у вересні 2014 року почався наступ росіян на Донецький міжнародний аеропорт. Українські сили тримали об'єкт, аж поки 22 січня 2015 року він фактично не перетворився у руїни. Оборона будівель аеропорту тривала 242 дні; за свою

---

15. Див. розслідування британської групи Forensic Architecture: The battle of Ilovaisk: Mapping Russian Military Presence in Eastern Ukraine, August-September 2014 // <https://ilovaisk.forensic-architecture.org/>

незламність захисників аеропорту стали називати «кіборгами». У січні 2015 року підрозділи бойовиків та російські війська зайняли Дебальцеве, і це означало остаточний зрив мінських домовленостей.

Переговори поновилися у лютому, і 11 лютого 2015 року в рамках зустрічі «Нормандської четвірки» було підписано Комплекс заходів щодо виконання Протоколу 2014 року. Цей документ передбачав, окрім припинення вогню та створення зони безпеки, прийняття Україною закону про амністію, проведення конституційної реформи для децентралізації, проведення місцевих виборів на територіях з особливим статусом та відновлення Україною контролю над державним кордоном.

Цей документ зафіксував важливі кроки, які могли б уможливити відновлення миру в регіоні, але містив істотні недоліки, які зрештою підважили його дієвість. Так, сторони по-різному трактували деякі його положення, зокрема зміст особливого статусу окупованих районів та положення конституційної реформи, що дало російській стороні звинувачувати Київ у невиконанні Мінських домовленостей навіть після прийняття означених кроків. Важливим недоліком документу було те, що він передбачав проведення виборів на окупованих територіях Сходу до відновлення контролю Києва над кордонами, що є нереалістично з технічної точки зору. Не маючи законних органів місцевої влади на тих територіях, без доступу ЗМІ та безпеки незалежних спостерігачів, за відсутності поліції та сил безпеки, місцевих ресурсів для транспортування, друку бюлетенів тощо, український уряд не міг організувати там законні і прозорі вибори.

Найважливішим недоліком документу стало те, що він був спрямований на припинення вогню, проте не усував ключових причин війни. Російська Федерація

не відмовилась від своїх планів стосовно України і не отримала бажаного впливу на неї: Київ не відмовився від співпраці та інтеграції до структур ЄС і НАТО, а лише пришвидшив цей процес; Москва не отримала контролю за ключовими секторами української економіки, зокрема газотранспортною системою; не створені умови для вирішального впливу Москви на політичні рішення Києва. Мінськими угодами сторони намагалися врегулювати конфлікт на Сході України, але не війну між Росією та Україною.

Протокол 2015 року став ключовим у врегулюванні конфлікту на декілька подальших років. Лінія фронту стала лінією розмежування, яка з того часу фактично не змінювалась. Режим припинення вогню контролюється моніторинговою місією ОБСЄ, але її ресурсів є недостатньо для того щоб забезпечити реальне перемир'я. На практиці позиційні бої, обстріли стрілецькою зброєю, мінометами та навіть артилерією відбуваються постійно по всій лінії фронту.

Окрім концентрації військ на кордоні з Україною, підтримки підконтрольних груп бойовиків на Донбасі (вихідців з Донбасу та Криму, росіян-волонтерів, найманців з інших країн), у тому числі й шляхом їх озброєння, Москва мілітаризує Крим, фактично перетворюючи його на військову базу, а також тримає у бойовій готовності свої війська уздовж кордону з Україною. Все це залишає імовірність того, що військові дії можуть поширитися за межі Донбасу.

ДИПЛОМАТИЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА ВІЙНА

Україна докладає зусиль для мобілізації своїх союзників з тим, щоб чинити дипломатичний та економічний тиск на

Росію. Анексія Криму, насильство на Донбасі та спроби дестабілізувати Україну зсередини були категорично засуджені США, Великобританією, більшістю країн Євросоюзу і призвели до дипломатичної ізоляції Москви. Вже 27 березня 2014 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято резолюцію в підтримку територіальної цілісності України. РФ була виключена з Великої Вісімки; була обмежена участь російської делегації в ПАРЄ (санкції зняті в 2019 році). Починаючи з 2014 року, заходи на майданчиках ООН, Ради Європи, ОБСЄ поступово перетворюються на арену риторичного протистояння між Росією та демократичним світом.

Починаючи з березня 2014, введені та набувають масштабів санкції різних країн проти Росії. Обмеження вводяться проти окремих осіб (заборона на в'їзд, заморожування активів) або юридичних осіб (заморожування активів, заборона кредитування тощо), які або мали стосунок до агресії проти України, або їхні акції частково належать російській державі. Найбільш масштабними і економічно значимими є санкції, введені США, ЄС та Великобританією; також у різних формах санкції введені країнами Балтії, Японією, Австралією, Канадою, Новою Зеландією, Швейцарією. Ряд країн згорнув співпрацю з Москвою в оборонній сфері (Франція, Італія).

Своєю агресивною позицією Москва поступово провокує нові хвилі санкцій. Так, демократичні країни жорстко відреагували на хімічну атаку, яку Кремль провів на території Великобританії проти колишнього співробітника ГРУ Сергія

Скрипаля (який мав також підданство Сполученого Королівства). Додаткові санкції введені у відповідь на атаку на українські кораблі в Керченській протоці, втручання у вибори в інших країнах та підтримку режиму Башара Асада в Сирії. Українською владою санкційний тиск союзників сприймається як важливий фактор повернення Москви до мирних форм реалізації своєї політики.

Війна між країнами ведеться також в економічній площині. Щоб не платити Україні за транзит газу, Москва будує альтернативні газопроводи – Турецький потік та Північний потік-2. У 2014 році «Газпром» зробив спробу переглянути ціну на газ для України, а також відновив звинувачення на адресу Києва у крадіжках російського газу; суперечка була винесена на розгляд Стокгольмського арбітражного суду, який визнав правоту української сторони. Блокада Росією азовських портів України спонукала Київ перекинути в Азовське море додаткові кораблі, на що Кремль відповів атакою на українські судна (при спробі пройти Керченську протоку) та взяттям у полон українських моряків 25 листопада 2018 року.

Окупація Криму та частини Донбасу супроводжується насильницьким відчуженням майна від попередніх власників. Промислові підприємства, торговельна інфраструктура, транспорт або виявились привласнені бойовими ватажками, або передані у володіння російським бізнесменам¹⁶.

Україна ввела економічні санкції проти Росії вже в березні 2014 року і надалі розширювала їх в 2015 та 2017 роках. Було

---

16. Див., зокрема: Aslund A., Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag. - Atlantic Council, 2018 // https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Kremlin_Aggression_web_040218_revised.pdf

припинено будь-яке співробітництво в оборонній сфері; деяким російським авіаперевізникам заборонено літати над Україною; у 2014-2017 рр. заборонена трансляція 80-ти російських телеканалів. Також в якості економічних санкцій заблоковано доступ до російських мереж ВКонтакте, Однокласники, Yandex, Mail.ru. Україна припинила закупівлю російських енергоносіїв; після тривалих громадянської кампанії (зокрема блокади ОРДЛО) на початку 2017 року було припинено постачання вугілля з окупованих територій Донбасу.

Знищення бойовиками вугільних шахт на підконтрольній їм території і припинення відкачки ґрунтових вод призводить до інтенсивного затоплення інших шахт Донбасу, знижуючи їхню безпеку і ефективність. У 2018 р. експерти ООН також заявили про те, що Донбас знаходиться на порозі екологічної катастрофи через забруднення повітря, ґрунту і води унаслідок вибухів великої кількості боеприпасів та затоплення промислових підприємств.

Зі свого боку, Україна перекрила Пів-

нічно-Кримський канал, що спричинило гострий брак прісної води в Криму. Російська влада вдалась до активного викачування підземних вод, внаслідок чого в підземні горизонти почала заходити солоняна морська вода, змінюючи екологію півострова. Так воюючі сторони вдаються до екологічної зброї.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА

Стратегія інформаційного впливу Росії змінювалась залежно від стратегічних і тактичних завдань на різних етапах війни. Ключовою стратегічною задачею було змусити Україну припинити чинити спротив російській агресії та виправдати в очах російської та світової спільноти анексію Криму. Відтак для українських аудиторій російська пропагандистська машина виконувала, зокрема, такі завдання¹⁷:

- перекладання відповідальності за російсько-український конфлікт виключно на Київ: звинувачення його у порушенні прав людини (зокрема російськомовних українців), в ескалації насильства,

-
17. Більше про стратегію кремлівського впливу на Україну у 2015-2019 роках Ви можете знайти в таких публікаціях:
- Бурковський П. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014-2016 // Основні тенденції медіависвітлення суспільно-політичних процесів в Україні у 2014-2017 рр. (за результатами моніторингових ГО «Детектор медіа»). Спеціальний звіт. – К.: ГО «Детектор медіа», 2017. – С. 28-39.
  - Бесараб М., Сердюк М. Як Кремль хаотизує Україну, і хто йому допомагає. - LB.ua, 20 червня 2017 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://lb.ua/news/2017/06/20/369455_yak_kreml_haotizui_e_ukrainu_i_hto_yomu.html
  - Makarenko O. Ukrainetargetedbydisinformationcampaigntorestore “friendship” withRussia. - EuromaidanPress. – 12 січня 2017 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://euromaidanpress.com/2017/01/12/fake-news-campaign-in-ukraine-presses-to-restore-economic-relations-with-russia/http://euromaidanpress.com/2017/01/12/fake-news-campaign-in-ukraine-presses-to-restore-economic-relations-with-russia/>
  - Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою. – К.: КІС, 2017. – 132 с. (Також доступне за посиланням https://issuu.com/internews-ukraine/docs/words_and_wars_ukr).
  - Третина новин на російському телебаченні присвячена Україні – дослідження УКМЦ. - Український кризовий медіа центр, 23 травня 2018 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/66976-grupa-z-analizu-gibridnih-zagroz-ucmc>

застосуванні забороненого озброєння, порушенні Мінських угод і неготовності до діалогу;

- створення штучних історичних наративів: переписування історії Криму та Донбасу з акцентом на тому, що вони історично не є Україною; винайдення концепту «Новоросії» або «Південного Сходу», глорифікація радянського минулого;

- створення соціально-психологічних умов в Україні, які несумісні з продовженням ефективних бойових дій. Так, на ранніх стадіях війни організовувалися акції протесту солдатських матерів проти мобілізації або з вимогою повернути хлопців з фронту; політичні партії та окремі політики, пов'язані з Кремлем, пропагують антивоєнні настрої і обіцяють мир негайно; серед українських бійців проводяться дезінформаційні кампанії для дискредитації командування та українського уряду;

- дестабілізація соціально-політичної ситуації в Україні. Російська пропаганда спрямовує зусилля на поглиблення існуючих та латентних конфліктів у суспільстві: поглиблення протиріч між мешканцями різних регіонів, дискредитація та соціальна стигматизація переселенців, дестабілізація етнічних меншин на Закарпатті та Буковині тощо.

Україна намагається обмежити доступ Кремля до українських аудиторій, створюючи законодавчі та технічні перешкоди:

- вже з березня 2014 року припинена трансляція (в ефірі та кабелі) низки російських телеканалів — станом на кінець 2018 року, кількість цих каналів перевищила 80;

- припинена видача прокатних посвідчень кінопродуктам, які вироблені

в РФ пізніше 1 січня 2013, а також низку інших, що автоматично виключає російський пропагандистський продукт з ефірів телеекранів та кінотеатрів;

- заборонене ввезення низки російських книжок;

- заборонений в'їзд в Україну російським митцям, що виправдовують анексію Криму та агресивну політику російського уряду;

- заблокований доступ російським ВКонтакте, Однокласники, Yandex, Mail.ru, а також ряду веб-ресурсів з пропагандистським та дезінформаційним контентом до українських аудиторій.

Проте можливості Кремля впливати на українців і надалі залишаються високими. Так, російські телеканали і кінопродукт доступні громадянам через супутник та інтернет. VPN-сервіси дозволяють українським користувачам обходити блокування сайтів та соцмереж. У багатьох громадах, близьких до кордону з Молдовою, Білоруссю, Росією, лінією розмежування чи адмінкордону з Кримом немає доступу до українських ЗМІ взагалі, і вони дивляться російські телеканали, що їх транслюють з-за кордону чи з окупованих територій. Крім того, мешканці окупованих частин Донбасу та Криму є повністю відрізані від українського медійного поля: телевізійний та радіосигнал глушиться технічними засобами; десятки новинних сайтів заблоковані; українські ЗМІ виключені з кабельних мереж, а преса не розповсюджується.

Важливим каналом впливу Кремля в Україні є бізнесові групи, пов'язані з РФ. Вони контролюють потужний медіаресурс, через який маніпулюють думкою українських громадян. Також вони фінансують цілий ряд політичних партій та

діячів, що намагаються експлуатувати (а відтак поширювати) антивоєнні настрої, існуючі проросійські симпатії чи трансформувати антиурядові настрої в підтримку зближення з Росією. Відтак своєю риторикою вони сприяють Кремлю в досягненні його цілей.

ТЕРМІНОЛОГІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Від початку збройного конфлікту Кремль докладє зусиль з тим щоб сформувати переконання (серед українських та російських громадян, і що не менш важливо – у світової спільноти), ніби військові дії на Донбасі є внутрішнім українським конфліктом, «громадянською війною», заперечуючи присутність і вирішальну роль російських військових («их там нет»). В той же час у правових документах для позначення військових дій на Донбасі фіксується термін «збройний конфлікт» та «міжнародний збройний конфлікт», і саме його використовують українські і міжнародні дипломати. Важливо відмітити, що цей термін не виключає участь іноземних військових угруповань, а відтак його застосування не є повторенням російського нарративу.

Також коректним є термін «агресія»: відповідно до визначення, даного Генеральною Асамблеєю ООН, агресією є не лише військове вторгнення, а й блокада портів (РФ користується контролем Керченської протоки для блокади українських азовських портів), організація збройних угруповань (та заслання на-

йманців), порушення угод про перебування збройних сил на території держави (застосування баз Чорноморського флоту як плацдарму для розгортання окупації Криму).

В українському дискурсі набуває поширення також термін «війна». Не зовсім коректно з точки зору правової, це слово є зручним і доцільним для відображення всіх складових російсько-українського протистояння, що включає як військові дії, так і анексію територій, агресивні дії економічного, інформаційного, дипломатичного характеру. У західному дискурсі популярним став термін «гібридна війна», який робить наголос на визначальну роль не-воєнних засобів ведення війни у російській військовій стратегії, проте щодо доцільності цього терміну тривають суперечки¹⁸.

УПРАВЛІННЯ РОСІЄЮ ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Формування Росією окупаційної адміністрації в Криму почалося вже в перші дні спецоперації з його анексії. Ця адміністрація будувалась на основі існуючих органів влади – або шляхом добровільного їхнього переходу під владу Москви, або заміною посадовців на лояльних колабораціоністів, або на кадри з материкової Росії. Так, вже 23 лютого 2014 року міським головою Севастополя призначається громадянин РФ Олексій Чалий; 27 лютого Верховна Рада АРК під контролем російських військових призначає головою Ради Міні-

---

18. Детально про термінологію див.: Черниш В. Що відбувається на Сході України. Ще раз про термінологію. – MediaSapiens, 19 серпня 2014 // Режим доступу: https://ms.detector.media/media_law/law/scho_vidbuvaetsya_na_skhodi_ukraini_sche_raz_pro_terminologiyu/

стрів АРК Сергія Аксьонова. Для легалізації анексії 16 березня проводиться імітація референдуму. 11 квітня керований Москвою місцевий парламент приймає документ, названий «Конституція Республіки Крим», який ґрунтується на тексті конституції РФ і закріплює належність території до Росії на правах суб'єкта федерації.

Починається зачистка інформаційного поля від недружніх елементів. Вже 28 лютого 2014 року російські військові здійснили спробу захоплення кримсько-татарського телеканалу АТР. Зрештою робота телеканалу в Криму припинилась у березні наступного року, коли окупаційна влада захопила його сервери і не видала ліцензію на його мовлення. Так само припинили свою діяльність інші ЗМІ, які не визнавали анексії півострова Росією. Населення півострова не має доступу до українських газет, телебачення та радіо.

Російська влада здійснює політичні репресії. Обшуки, погрози, арешти практикуються для залякування громадських активістів та людей, не лояльних до нового режиму. Згідно з даними ООН, з 2014 по 2018 роки в Криму жертвами викрадень стали 42 людини, 12 з них пропали без вісті, один знайдений мертвим, двоє були офіційно затримані і 27 відпущені на свободу¹⁹. Російські окупаційні сили застосовують проти кримських татар і етнічних

українців, зокрема, фізичне насильство. Практикується відбування покарання кримчан в російських тюрмах. Уособленням кримських політв'язнів став кінорежисер Олег Сенцов, звинувачений окупаційною владою в тероризмі і засуджений на 10 років суворого режиму.

Діяльність Меджлісу Кримськотатарського народу заборонена як екстремістська (квітень 2016); замість нього з числа кримських татар-колабораціоністів утворено рух «Крим». Правозахисники фіксують мілітаризацію суспільного життя, зокрема системи дитячого виховання та освіти.

19 грудня 2016 року Генасамблея ООН ухвалила Резолюцію «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» (№ 71/205 та № 72/190). У тексті документу Росія визнається державою-окупантом, а Крим і Севастополь — тимчасово окупованими територіями.

14 вересня 2014 року Кремль проводить в Криму вибори в місцевий парламент. 45 місць з 50 отримують представники партії Володимира Путіна «Єдина Росія». Кримські татари бойкотували голосування; вибори не були визнаними міжнародною спільнотою і викликали чергову хвилю критики Росії за погли-

---

19. Див. звіти про права людини в Криму:

- US Department of State: 2018 Human Rights Report, доступний за посиланням: <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2018/eur/289195.htm>
- Кримськотатарський ресурсний центр: Аналіз порушень прав людини в окупованому Криму за 2018 рік, доступно за посиланням: <https://ctrcenter.org/uk/analytics/139-analiz-porushen-prav-lyudini-v-okupovanomu-krimu-za-2018-rik-stislo>
- Управління Верховного Комісара ООН з прав людини: Доповідь щодо ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна) 13 вересня 2017 року – 30 червня 2018 року, доступна за посиланням https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/CrimeaThematicReport10Sept2018_UKR.pdf

блення нею конфлікту з Україною. У 2018 році введений в експлуатацію міст через Керченську протоку.

На відміну від Криму, території Луганської та Донецької областей не були анексовані Росією. На їхній території окупаційними силами створені маріонеткові уряди так званих Донецької та Луганської народних республік. 7 квітня 2014 року в Донецьку була скликана «республіканська народна рада», яка прийняла «Декларацію про суверенітет Донецької народної республіки», а також закликала Росію ввести на Донбас війська. Також ці збори призначили «референдум» щодо незалежності «ДНР». За аналогічним сценарієм 27 квітня 2014 була проголошена «Луганська народна республіка». У грудні було проголошено їх об'єднання у «Союз народних республік Новоросії», але вже у травні 2015 року від цієї ідеї відмовилися.

Органи управління формувалися здебільшого з числа польових ватажків та російських громадян, що здійснювали оперативне керування операціями та розподіл фінансових потоків. Деякі місцеві органи влади перейшли під управління окупаційної адміністрації добровільно. Певну роль у створенні окупаційної адміністрації відіграли українські політики – прибічники Віктора Януковича, та місцеві осередки колишньої «Партії регіонів» та інших проросійських політичних партій.

«Референдуми» були проведені одночасно 11 травня 2014 року на окупованих частинах Донеччини та Луганщини. Окупаційною адміністрацією оголошено результати – відповідно 75% та 96% «за незалежність». Будучи проведені в непрозорий спосіб і всупереч правовим нормам, «референдуми» були не визнані і засуджені міжнародними організаціями і урядами країн, хоча окупаційна пропаганда докладала всіх зусиль для

створення ілюзії їх легітимності (зокрема, моніторинг «референдумів» здійснювала організація «АБСЄ» - об'єднання крайньоправих європейських політичних сил).

2 листопада 2014 року окупаційна адміністрація проводить «вибори» органів влади маріонеткових республік. Створено «парламенти», обрано «голів республік» (ними стали Олександр Захарченко у Донецьку та Ігор Плотницький у Луганську). Згодом проведено ротацію: у листопаді 2017 Плотницький замінений на Леоніда Пасічника; у червні 2018 року вбито Захарченка, його прибічники тікають до Росії, а «головою ДНР» стає Денис Пушилін.

У той час як території Донеччини керувалися від самого початку одним центром, на Луганщині бойові дії велися розрізненими угрупованнями з числа російських військових, донських козаків, місцевих бойовиків. Вони встановлювали контроль над місцевими шахтами і об'єктами промисловості, займалися розбоєм, контролювали транспортні потоки, конкурували за потоки грошей та зброї з Росії. Про свою незалежність від Луганська проголошують групи, що контролюють Антрацит, а також Стаханов та Первомайськ. У 2015 році здійснюється ліквідація найбільш автономних ватажків (Павло Дрьомов («Батя»), Олександр Бєднов («Бетмен»), Олексій Мозговий), після чого луганська група забезпечує контроль над рештою окупованої території області. Наступного року у Луганську та Донецьку ліквідовуються решта одіозних польових командирів (зокрема Арсен Павлов («Моторола»)). У російському сегменті соцмереж з них роблять героїв, в той же час без них окупаційній владі легше в своїй пропаганді показувати «ДНР» та «ЛНР» як цивілізовані держави.

Так само як у Криму, на окупованій

частині Донбасу припинена робота незалежних ЗМІ, не розповсюджується українська преса, глушиться сигнал українських теле- та радіостанцій, блокуються веб-сайти. Для ведення пропаганди окупаційна адміністрація створила свої друковані, телевізійні та онлайн-медіа ресурси.

Попри ілюзію самостійності, окупаційні органи в Луганську та Донецьку підпорядковуються Москві. Росія забезпечує їх фінансами, зброєю та живою військовою силою; вона контролює використання бюджетів, кадрові призначення та пропагандистську роботу на окупованому Донбасі²⁰. У квітні 2019 року Росія спростила процедуру отримання російського паспорту для мешканців окупованих територій, але про приєднання територій до Росії питання поки не ставлять.

Прийнято низку міжнародних документів, в яких констатується наявність ефективного контролю Російської Федерації над недержавними збройними угру-

пованнями, що діють на сході України. Це зокрема Резолюція ПАРЄ 2133 (2016) від 12 жовтня 2016 р. «Засоби правового захисту від порушень прав людини на українських територіях, що знаходяться поза контролем української влади», Резолюція ПАРЄ 2132 (2016) від 12 жовтня 2016 р. «Політичні наслідки російської агресії в Україні». Так, в пункті 3 Резолюції 2133 констатується, що «ДНР» та «ЛНР» створені при підтримці і під контролем Росії, і не мають жодної легітимності згідно з українським та міжнародним правом. У пункті 4 цієї ж Резолюції прямо йдеться, що «відповідно до міжнародного права Росія, яка де-факто здійснює контроль над цими територіями, несе відповідальність за захист місцевого населення». Резолюція ПАРЄ 2209 від 24 квітня 2018 року «Надзвичайний стан: питання пропорційності стосовно відступів, передбачених статтею 15 Конвенції про захист прав людини» підтверджує, що Росія здійснює ефективний контроль над частиною Донецької та Луганської області²¹.

---

20. Shandra A., Seely R. The Surkov Leaks: The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine. – RUSI, 2019 // https://rusi.org/sites/default/files/201907_op_surkov_leaks_web_final.pdf

21. АБВ. Збройний конфлікт в термінах (путівник для України) / Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. – Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. – 90с. // Електронна версія доступна за посиланням: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/8b5c1540-a1ae-11e9-9b89-731f32e113d5.pdf>

A large, stylized white number '24' is positioned in the upper left quadrant. The background features a large, 3D-rendered number '8' in a dark grey color, which is partially obscured by the '24'. The overall background is a light grey with a pattern of faint, overlapping 3D numbers and a vertical dashed blue line on the left side.

РОЗДІЛ

**ЗБРОЙНИЙ
КОНФЛІКТ
У РОЗРІЗІ
МІЖНАРОДНОГО
ТА УКРАЇНСЬКОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

ВСТУП ДО ТЕМИ

20 лютого 2014 року – це особлива дата в історії України. У цей день відбулись події, які стали відправною точкою для анексії Криму та його окупації.

«Збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин. На початковій стадії агресії особовий склад окремих російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків» - зазначається в Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 року²².

Саме 20 лютого 2014 на Кримському півострові з'явилися вантажні автомобілі без розпізнавальних знаків та так звані «зелені чоловічки» або «вежливые люди», які блокували українські військові частини. У цей же час активно створювались та озброювались нерегулярні збройні формування із місцевих жителів, якими керували спецслужби РФ. Ця ж дата вказана на медалях «За повернення Криму», якими у подальшому нагородили російських військовослужбовців — учасників військової операції по захопленню Криму.

І це був лише початок збройної агресії Російської Федерації проти України. В 2014 році відбулися її друга та третя фази, які наступним чином описані в цитованій вище Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21.04.2015 року: «Друга фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася у квітні 2014 року, коли контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації озброєні бандитські формування проголосили створення "Донецької народної республіки" (7 квітня 2014 року) та "Луганської народної республіки" (27 квітня 2014 року). Протягом травня 2014 року самозвані лідери "ДНР" та "ЛНР", серед яких було багато громадян Російської Федерації, у неконституційний спосіб провели

---

22. Заява Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» [Електронний ресурс]// Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19>

фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України».

«Третя фаза збройної агресії Російської Федерації розпочалася 27 серпня 2014 року масовим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних Сил Російської Федерації, зокрема, військовослужбовців 9-ї окремої мото-стрілецької бригади, 76-ї та 98-ї дивізій повітряно-десантних військ Збройних Сил Російської Федерації. Залучення регулярних Збройних Сил Російської Федерації у збройній агресії проти України супроводжувалося поширенням серед населення України агітаційних листівок, в яких, зокрема, був такий заклик: «За жодних обставин не чинить перепон пересуванню російських військ (техніка та особовий склад)».

Внаслідок описаних подій відбулись анексія та окупація частини території України, було порушено її суверенітет та територіальну цілісність. Значна частина громадян України, а також підприємств, установ, організацій, які знаходились на окупованих територіях, опинилась в умовах нової реальності. Виникла потреба у прийнятті низки нормативно-правових актів, які б визначили правовий статус тимчасово окупованих територій, правовий режим діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на цих територіях, а також особливості діяльності підприємств, установ та організацій в таких умовах. З'явилась необхідність і в тому, щоб врегулювати питання щодо відповідальності за дотримання прав і свобод людини на непідконтрольних Україні територіях. Крім того, необхідно було забезпечити опір подальшій збройній агресії з боку Росії та вжити заходи, спрямовані на звільнення тимчасово окупованої території України, вирішити низку інших важливих питань.

Усе це потребувало прийняття нових законів, указів, постанов та інших рішень, які швидко напрацьовувались законодавчою та виконавчою гілками влади. Наразі створено значну нормативно-правову базу, яка регулює найважливіші питання, пов'язані із тимчасовою окупацією частини території України та її наслідками. Журналіст повинен знати основні положення цих документів. Це допоможе йому розуміти зміст та значення тих чи інших подій, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України, та точно передавати їх зміст, уникаючи поверховості та маніпуляцій.

Крім того, нова реальність привнесла в наше життя і нову термінологію. Ми чи не щодня чуємо про збройну агресію, збройний конфлікт, війну, анексію, окупацію, біженців, заручників, військовополонених, терористів, сепаратистів тощо. У зв'язку з цим важливо мати знання про зміст відповідних термінів, щоб точно передавати суть подій та статус тих чи інших осіб.

Для журналістів збройний конфлікт несе в собі й інші виклики, пов'язані із реалізацією права на свободу слова, оскільки з'являється чимало чутливих тем та осіб. Зокрема, працівники медіа в своїх матеріалах не повинні виправдовувати сепаратистів та терористів і методи, які вони використовують, допускати мову ворожнечі тощо. За подібні висловлювання в законодавстві України існує кримінальна відповідальність. Це в свою чергу потребує вивчення основних правових норм, які встановлюють відповідні обмеження права на свободу висловлювання.

Водночас, не потрібно забувати, що виконуючи свою роль «вартового демократії» преса повинна повідомляти про ідеї та погляди, які циркулюють в суспільстві, висвітлювати різні точки зору стосовно суспільно-значущих проблем, навіть якщо вони шокують і непокоять. Це стосується і такої чутливої сфери, як збройний конфлікт між Україною та Росією. Такі вимоги плюралізму. В цьому контексті варто наголосити, що навіть думки, які висловлюються деякими політиками та іншими публічними особами стосовно того, що на Сході України точиться «громадянська війна», що необхідно вести прямі переговори про врегулювання конфлікту з очільниками так званих «ЛНР» та «ДНР» та інші подібні міркування, мають право на висвітлення, а громадськість має право знати про них та їх обговорювати. В цьому контексті не зайвим буде згадати нещодавню (травень 2019 р.) заяву Ігоря Коломойського про те, що на Сході України відбувається «громадянська війна». Вона сколихнула громадськість і широко критикувалась у ЗМІ²³. Проте, оприлюднення цієї інформації не порушило жодних приписів українського законодавства і міжнародних стандартів у галузі свободи слова.

Відповідно, важливо навчити студентів правильно висвітлювати зазначені теми, уникаючи мови ворожнечі, романтизації та виправдання сепаратизму і тероризму, з одного боку, але й не допускаючи самоцензури та замовчування суспільно-важливої інформації, з іншого.

Цей розділ складається із чотирьох модулів, в яких надано рекомендації щодо викладення теоретичної частини та виконання тестових і практичних завдань. Крім того, у кожному розділі наведено перелік корисних посилань, які доцільно використовувати викладачеві та студентам, а також підходи до роботи з аудиторією та оцінювання рівня знань.

---

23. Ігор Коломойський. Інтерв'ю «про все». Частина 1 (2019.05.02) // Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QXRJEFJlrzo>
«Коломойський заявив про «громадянську війну». Це його сигнал, що він на боці Росії – експерт» // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29919793.html>

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Протягом п'яти років на території України внаслідок актів агресії з боку Російської Федерації відбувається збройний конфлікт. Визначення агресії, акту агресії, збройного конфлікту тощо міститься в низці міжнародних документів та національному законодавстві України. Зважаючи на це, важливо розуміти значення наведених термінів при описі тих чи інших подій, пов'язаних із бойовими діями на Сході України та анексією Криму.

Водночас, варто зазначити, що жодна із сторін зазначеного збройного конфлікту не приймала актів про оголошення стану війни. Тому з правової точки зору війни між Росією та Україною немає. Це дуже важливо розуміти, оскільки оголошення стану війни – це спеціальна процедура, яка має відповідні правові та інші наслідки²⁴, які наразі не можуть бути застосованими у взаємовідносинах цих держав. Цю різницю необхідно розуміти і пояснити студентам.

З 2014 року по теперішній час в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, які визначають перелік тимчасово окупованих частин території України, їх правовий статус, особливості функціонування на них органів влади, правовий статус майна, що на них перебуває тощо.

Зокрема, важливо звернути увагу студентів на те, що Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» до тимчасово окупованої території України, яка є невід'ємною частиною території України і на яку поширюється дія Конституції та законів України відноситься:

- 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;
- 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж

24. Див., зокрема, що таке «стан війни» // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. — Т. 4 : Н — П. — 720 с. //Режим доступу: http://leksika.com.ua/13790605/legal/stan_viyeni

узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями.

Датою початку її тимчасової окупації зазначений Закон визначає 20 лютого 2014 року. Крім того, зазначений нормативно-правовий акт встановлює правовий режим зазначеної тимчасово окупованої території. Зокрема, він передбачає, що:

- відповідальність за порушення прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права;

- примусове автоматичне набуття громадянства України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України;

- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію.

Крім того, цей Закон встановлює особливості реалізації права на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціаль-

ні послуги, освіту, виборчих прав громадян України на тимчасово окупованій території, порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, правовий режим майна на тимчасово окупованій території тощо.

Крім того, 18 січня 2018 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». У ньому зазначається, що тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнаються частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме:

- 1)** сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;

- 2)** внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини;

- 3)** надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями.

Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України²⁵.

---

25. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

Цей закон передбачає, зокрема, що:

- тимчасова окупація Російською Федерацією територій України, незалежно від її тривалості, є незаконною і не створює для Російської Федерації жодних територіальних прав.

- діяльність збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях є незаконною, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях;

- відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права;

- у межах тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях діє особливий порядок забезпечення прав і свобод цивільного населення;

- за фізичними особами незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, якщо таке майно набуто відповідно до законів України;

- за державою Україна, територіальними громадами сіл, селищ, міст, розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічного права зберігається право власності, інші речові

права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях;

- врегульовано особливості здійснення права власності, в'їзду виїзду, територіальної підсудності справ, підсудних розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях судам тощо.

Цим Законом Верховна Рада України схвалила рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань для відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях і забезпечення державного суверенітету України на цих тимчасово окупованих територіях.

Варто також акцентувати увагу на тому, що 3 лютого 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про військово-цивільні адміністрації». Відповідно до цього Закону були утворені військово-цивільні адміністрації як тимчасові державні органи, які діють на території Донецької та Луганської областей, визначено їх правовий статус.

21 травня 2015 Верховною Радою України прийнято постанову «Про Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод"», якою передбачено відступ від низки взятих на себе зобов'язань, а саме: визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в окремих ра-

йонах Донецької та Луганської областей України, визначених Антитерористичним центром при Службі безпеки України у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території

України та повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй та Генеральному секретарю Ради Європи про продовження застосування у повному обсязі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам **розуміння** того, чому Російська Федерація вважається державою агресором, а збройний конфлікт на території України - результатом порушення міжнародних зобов'язань з боку Російської Федерації. Студенти повинні **отримати знання** щодо нормативно-правових актів у цій сфері та їх основних положень, а також **засвоїти відповідну термінологію** і навчитись правильно її застосовувати.

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ.** Для проведення лекції необхідно підготувати презентацію, в якій доцільно перелічити основні нормативно-правові акти із зазначеного питання та викласти їх основні положення.

Під час заняття слід перевірити рівень отриманих студентами теоретичних знань за допомогою практичних прикладів та аналізу результатів виконання ними завдань.

Після викладу теоретичної частини модуля рекомендуємо провести тест (наприклад, вправа 1), за результатами якого швидко визначити рівень засвоєння матеріалу. Отримавши відповіді на поставлені запитання, доцільно розділити

аудиторію на групи відповідно до змісту наданих студентами відповідей. Кожній групі надати 5 хвилин на підготовку виступу з обґрунтуванням свого варіанту вирішення питання. В подальшому кожна група повинна зробити презентацію своєї позиції, яка має бути обговорена із залученням усіх членів групи. Вправа завершується тим, що викладач підводить підсумки, аналізуючи помилки та надаючи обґрунтування правильним відповідям.

З огляду на відповіді студентів доцільно повторити основні тези матеріалу, який студенти повинні засвоїти.

Для закріплення матеріалу варто перейти до вправ № 2 та № 3. На виконання завдання надається 5-7 хвилин. Результати роботи необхідно обговорити в групі.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:** залежно від можливостей навчального плану, але не менше 1 години 20 хвилин, протягом яких слід провести коротку лекцію тривалістю 40 хвилин і практичне заняття – 40 хвилин.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:** відбувається через **тестування**; кожна правильна відповідь дорівнює «1» балу, кожна неправильна – «0».

➔ **КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:**

- 1) Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii>
- 2) Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
- 3) Закон України № 1932-XII «Про оборону України» [Електронний ресурс]//Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
- 4) Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19>
- 5) Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України "Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків"» від 21.04.2015 [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19>
- 6) Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21.05.2015 [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19>
- 7) Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс]//Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
- 8) Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 167 [Електронний ресурс]//Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>
- 9) Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р «Визначення агресії» [Електронний ресурс]//Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74
- 10) Декларація ООН «Про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності й суверенітету» (1965) [Електронний ресурс]//Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_818

- 11) Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ)2067 (2015) від 25.06.2015 «Зниклі особи під час конфлікту в Україні» [Електронний ресурс] //Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2128_rez_2067_\(2015\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2128_rez_2067_(2015).htm)
- 12) Резолюція 2132 (2016) від 12.10.2016 «Політичні наслідки російської агресії в Україні» [Електронний ресурс] //Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2343_rez_2132.htm
- 13) Довідкова інформація щодо Резолюцій ПАРЄ [Електронний ресурс] //Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/organizations.mpo_info?o_id=64
- 14) АБВ. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) [Електронний ресурс]/ Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. ; Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. - 90с. //Режим доступу: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/8b5c1540-a1ae-11e9-9b89-731f32e113d5.pdf>
- 15) Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації [Електронний ресурс] / О.Гарбар, А.Конопкін, О.Кореньков, С.Мовчан, За ред.:О.Павліченко, О.Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — К., 2018. — 40 с//Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/New.pdf>
- 16) Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] [Електронний ресурс]/ ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. — Т. 4 : Н — П. — 720 с. //Режим доступу: <http://leksika.com.ua/legal/>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ТЕСТУВАННЯ ЗАСВОЄНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ЛЕКЦІЇ

Запропонуйте студентам пройти короткий тест, дати відповіді на питання, відмітивши правильні відповіді, та обґрунтувати свою позицію:

Збройний конфлікт, що відбувається на території України, можна охарактеризувати наступним чином:

- а) Україна перебуває у стані війни із Російською Федерацією;
- б) має місце збройна агресія з боку Російської Федерації щодо України;
- в) в Україні існує внутрішній громадянський конфлікт.

Правильні відповіді: «б» - має місце збройна агресія з боку Російської Федерації щодо України, оскільки відбулось вторгнення збройних сил РФ на територію України, анексовано частину її території, зокрема, Крим, має місце засилання озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України на Сході України тощо.

Водночас, Україна не перебуває у стані війни з Російською Федерацією, оскільки в установленому законом порядку не було оголошено стан війни²⁶. Збройний конфлікт на Сході України не можна вважати внутрішнім (громадянським), оскільки оприлюднено чимало фактів, які свідчать про те, що Російська Федерація здійснює військову підтримку самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», надаючи їм зброю та направляючи свої збройні сили для організації та участі у військових операціях, а також надаючи їм економічну, політичну та інформаційну підтримку²⁷.

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ

✓ Запропонуйте студентам проаналізувати текст, що викладено нижче, та дати відповідь на питання: чи правильно використано термінологію, яка є предметом вивчення цього модуля? Нехай вони пояснять та обґрунтують свою думку, а також запропонують свій варіант опису подій.

«П'ять років тому, в лютому 2014 року, розпочалася російсько-українська війна. Російська Федерація, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, з метою реставрації імперської Росії анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей.

Український інститут національної пам'яті підготував інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії РФ проти України.

У матеріалах відображено широкий історичний контекст війни, зібрано ключові повідомлення, які допоможуть зрозуміти, що і чому трапилось п'ять років тому, викладено хронологію початку війни, перелік нормативно-правових актів України стосовно збройної агресії РФ та міжнародних правових актів, ухвалених у відповідь на російську агресію проти України, термінологічний словник та спогади учасників російсько-української війни²⁸».

26. Див.: пункт 9 частини 1 статті 85 Конституції України та статтю 191 Регламенту Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4465> та <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n1507>

27. Див, зокрема: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>

28. Текст взято із матеріалу на сайті «Галінфо» // Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/pyat_rokiv_zbroynoi_agresii_rosii_proty_ukrainy_309441.html

 Правильна відповідь: в тексті вживається термін російсько-українська війна. Проте його використання є безпідставним, оскільки ні Російська Федерація, ні Україна не приймали актів про оголошення стану війни. Відповідно, замість слова «війна» доцільно було б застосувати такі терміни, як збройний конфлікт (який може мати місце незалежно від оголошення війни), акт агресії (збройної агресії) з боку Російської Федерації стосовно України тощо.

ЗАВДАННЯ 3. ПЕРЕВІРКА ЗНАТЬ ІЗ ТЕРМІНОЛОГІЇ

 «Які з нижченаведених дій, застосовувались відносно України і який термін стосовно них необхідно застосовувати:

- 1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, яка є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;
- 2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави, або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- 3) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;
- 4) напад збройними силами держави на суходільні, морські чи повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;
- 5) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави, відповідно до угоди з державою, яка їх приймає, в порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- 6) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;
- 7) заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що це дорівнює перерахованим вище актам, або її істотна участь в них.

 Правильна відповідь:

- пункт 1, оскільки Генеральна асамблея ООН на спеціальному засіданні 27 березня 2014 року ухвалила резолюцію про територіальну цілісність України, а «референдум» у Криму назвала недійсним;

- пункт 4, оскільки 25.11.2018 по кораблях ЗСУ у Керченській протоці відкривали вогонь, є поранені;
- крім того оприлюднюється чимало фактів, які свідчать про те, що порушено пункт 7, оскільки російські війська здійснюють прямі військові операції в Україні, Росія продовжує забезпечувати зброєю бойовиків на сході України і утримує тисячі готових до бойових дій вояків на кордоні з Україною.

Зазначені дії – **це акт агресії** (див. Резолюцію 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. «Визначення агресії») або **збройна агресія** (див. визначення у статті 1 Закону України «Про оборону України»).

МОДУЛЬ

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ (АТО),
ОПЕРАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (ООС)
ТА ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЇХ ПРОВЕДЕННЯ.
ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ
З ТЕРОРИЗМОМ.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

13 квітня 2014 Рада Національної безпеки і оборони прийняла рішення «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», а 14 квітня 2014 Президент України своїм указом ввів його у дію. Саме з цього моменту в Україні розпочалась антитерористична операція (АТО), яка тривала до 30 квітня 2018.

Правовою підставою для проведення АТО був Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Стаття 1 цього Закону містить низку термінів, які потрібно знати журналістам. Зокрема, він дає визначення таким поняттям як, антитерористична операція, тероризм, терористичний акт,

технологічний тероризм, терористична діяльність та її види, терорист, терористична група, терористична організація, боротьба з тероризмом, заручник тощо.

Вивчаючи наведену термінологію варто звернути увагу студентів на те, що до терористичної діяльності відноситься, зокрема, пропаганда і поширення ідеології тероризму, а також інше сприяння тероризму (до якого на практиці нерідко відносять інформаційне сприяння).

Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, визначаючи низку заходів, спрямованих на запобігання тероризму, серед іншого звернула увагу на забезпе-

ку публічного підбурювання до вчинення терористичного злочину. Стаття 5 цього документу, розкриваючи зміст цього терміну, зазначила, що «публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину» означає розповсюдження повідомлення для населення або доведення такого повідомлення до відома населення в інший спосіб з метою підбурювання його до вчинення терористичного злочину, якщо така поведінка, незалежно від того, є чи не є вона безпосередньою підтримкою терористичних злочинів, становить загрозу того, що може бути вчинено один чи більш ніж один такий злочин.

Стаття 2 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» наводить також правові основи боротьби з тероризмом із посиланням на міжнародні та національні правові акти.

Важливо звернути увагу студентів на приписи статей 14-15-1 цього Закону, які встановлюють особливості правового режиму у районі проведення антитерористичної операції, порядку переміщення товарів, реалізації прав осіб у районі проведення антитерористичної операції, особливості превентивного затримання. Особливу увагу варто приділити вимогам статті 17 цього Закону, яка визначає особливості інформування громадськості про терористичний акт і, зокрема, містить низку заборон щодо поширення певної інформації.

Варто також зазначити, що 02 вересня 2014 Верховною Радою України прийнято Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», яким визначено часові межі

проведення АТО та встановлено низку мораторіїв на виконання зобов'язань, в тому числі договірних зобов'язань та на нарахування пені та штрафів на основу суму заборгованості за кредитними та іншими договірними зобов'язаннями, на нарахування пені за несвоєчасне внесення платежів за житлово-комунальні послуги, на проведення перевірок тощо. Крім того, визначено певні особливості державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, діяльності переміщених вищих навчальних закладів, збереження та спадкування майна тощо.

30 квітня 2018 Президент України підписав Наказ Верховного Головнокомандувача ЗСУ «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей». Відповідно до Наказу Операцію Об'єднаних Сил (ООС) розпочато о 14:00 30 квітня 2018. З цього моменту припинено проведення АТО. Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» керівництво операцією на Сході України покладено на Об'єднаний оперативний штаб Збройних сил України. Отже, керівництво військовими і правоохоронними підрозділами на сході перейшло від СБУ до ЗСУ.

З оголошенням Президентом України початку проведення Операції об'єднаних сил у зонах безпеки та районах бойових дій встановлено особливий порядок²⁹.

---

29. Відсьогодні командування ООС запроваджує особливий порядок [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2450573-komanduvanna-oos-zaprovadzue-osoblivij-poradok-dla-donbasu.html>

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам знання про правовий режим проведення Антитерористичної операції, Операції Об'єднаних Сил на сході України та правові основи боротьби з тероризмом. Крім того, необхідно **вивчити значення таких термінів**, як антитерористична операція, тероризм, терористичний акт, терористична діяльність та її види, терорист, терористична група, терористична організація, міжнародний тероризм, боротьба з тероризмом, заручник а також інші - на вибір викладача (за потреби).

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:**

для проведення лекції необхідно підготувати презентацію в зручному форматі, в якій доцільно перелічити основні нор-

мативно-правові акти із зазначеного питання та викласти їх основні положення.

Під час заняття слід перевірити рівень отриманих студентами теоретичних знань за допомогою тестів і вправ (наприклад, наведених нижче) та аналізу результатів виконання ними завдань.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:** залежно від можливостей навчального плану, але не менше 1 години 20 хвилин, протягом яких необхідно провести коротку лекцію тривалістю 40 хвилин і практичне заняття – 40 хвилин.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:** відбувається через тестування; кожна правильна відповідь дорівнює «1» балу, кожна неправильна – «0».

➔ **КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:**

- 1) Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму [Електронний ресурс] //Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712
- 2) Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) [Електронний ресурс] //Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331
- 3) Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 23 вересня 1971 р.) [Електронний ресурс] //Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165
- 4) Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс] //Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518
- 5) Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
- 6) Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

- 7) Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>
- 8) Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
- 9) Закон України «Про санкції» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>
- 10) Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>
- 11) Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>
- 12) АБВ. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) [Електронний ресурс]/ Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. ; Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. - 90с. //Режим доступу: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/8b5c1540-a1ae-11e9-9b89-731f32e113d5.pdf>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ТЕСТУВАННЯ ЗАСВОЄНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ЛЕКЦІЇ

 ТЕСТ.

- a. Як назвати діяльність, спрямовану на запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності?
- b. Як називається комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності?

- c. Чи підпадають нижченаведені дії під терористичну діяльність:
- a) планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів;
  - b) поширення закликів до застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди з метою залякування населення, провокації воєнного конфлікту ;
  - c) відвідання мітингу, на якому лунають заклики до вчинення терористичних актів;
  - d) організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів;
  - e) вербування, озброєння, підготовка та використання терористів;
  - f) пропаганда і поширення ідеології тероризму;
  - g) фінансування та інше сприяння тероризму;
- d. Як називається людина, яка захоплена і утримується з метою спонукання органу влади здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується.

 Правильні відповіді:

- a. Боротьба з тероризмом;
- b. Антитерористична операція.
- c. Підпадають всі наведені дії, крім підпункту «с» цього пункту.
- d. Заручник.

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ НА РОЗУМІННЯ ТЕРМІНІВ «СЕПАРАТИЗМ» ТА «ТЕРОРИЗМ»

- **Прочитайте витяги із статей. Чи правильно в них вжито виділені терміни. Поясніть свою позицію, аргументувавши її.**

Журналістський текст 1.

*«Як відомо, 11 травня 2014 року **незаконні збройні формування** в Донецькій і Луганській областях за підтримки російського керівництва провели голосування, яке назвали "референдумом про самовизначення Донецької народної республіки".*

Наступного дня, 12 травня 2014 року, **терористи** проголосили так званий "державний суверенітет Донецької і Луганської Народних Республік".

При цьому "ДНР" і "ЛНР" висловили бажання увійти до складу Російської Федерації за аналогією з Кримом, але цього не сталося. Також зазнав невдачі проєкт створення "Новоросії"³⁰.

Правильна відповідь: із контексту зазначеного повідомлення видно, що мова йде про дії, спрямовані на відділення частини території України, внаслідок чого порушено її територіальну цілісність. Отже, необхідно вживати слово сепаратизм (сепаратисти), а не тероризм (терористи). Термін «незаконні збройні формування» вжито правильно (див. ст. 260 КК України).

Журналістський текст 2.

«Терористи збили пасажирський літак Боїнг-777 із майже 300 людьми на борту (ХРОНІКА)

Літак Боїнг-777 малазійських авіаліній збили **терористи** в районі міста Торез Донецької області. Рейс МН-17 вилетів з Амстердаму о 13:30 за київським часом та прямував до міжнародного аеропорту "Куала-Лумпур". Як повідомляють джерела, зв'язок із літаком перервався біля 16.00. У підприємстві "Украерорух" повідомили, що знають про цю ситуацію, а в прес-службі Державної авіаційної служби ніхто не відповідає. За інформацією джерел Еспресо.TV у збройних силах України, на борту літака було 280 людей та 15 членів екіпажу. "Збити цей літак з мобільного ПЗРК, зокрема ПЗРК "Ігла" неможливо, для цього потрібні як мінімум зенітні системи "Бук", - каже джерело. За його інформацією, **в сепаратистів** таких систем немає. За словами джерела, ракета могла бути випущена з російської території. Журналіст Юрій Бутусов на сторінці у "Фейсбуці" повідомив, що "вогонь по лайнеру вівся з району, зайнятого **терористами і російськими найманцями** - українських сил ППО і українських військ там немає. Недалеко від лайнера пролягав маршрут українського військово-транспортного Іл-76, який прямував для скидання вантажів блокованим українським військам». Водночас, нещодавно речник РНБО Андрій Лисенко сказав про те, що бойовики отримали на озброєння зенітну установку "Бук". Вона здатна збивати літаки на великих висотах. Лідер **терористів** з "ДНР" Ігор Стрелков (Гіркін) зрадив загибелі майже трьохсот іноземних громадян з Боїнга-777. Крім того член групи "Інформаційний опір" Дмитро Тимчук повідомив, що "українські силовики зі складу сил АТО не мають в зоні проведення операції засобів ППО. Разом з тим, засоби ППО постійно застосовують у цьому регіоні проросійські **терористи** і підрозділи ЗС Росії". Нещодавно, в Malaysia Airlines підтвердили факт катастрофи літака...»³¹.

30. <https://novynarnia.com/2016/05/11/separi-svyatkuyut-richnitsyu-svoyih-psevdoreferendumiv-pro-nezalezhnist/>

31. <https://pimg.ua/life/10028-terorysty-zbyly-pasazhyrskyy-litak-boing-777-iz-mayzhe-300-lyudmy-na-bortu-khronika>

Правильна відповідь: в контексті цього повідомлення мова йде саме про терористів, а не сепаратистів, оскільки відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму та статті 1 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 23 вересня 1971 р.), будь-яка особа вважається такою, що вчинила терористичний злочин, якщо вона незаконно і цілеспрямовано руйнує повітряне судно, що перебуває в експлуатації, що несе загрозу безпеці цього судна.

МОДУЛЬ

ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ.
ВИКОНАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які стосуються питань міжнародного гуманітарного права. Ці документи необхідно застосовувати під час будь-якого збройного конфлікту. Вони містять відповідну термінологію, яку потрібно знати та правильно використовувати. Зважаючи на це студентам потрібно дати знання щодо того, які міжнародно-правові акти підлягають застосуванню під час збройних конфліктів, інформацію про те, де їх можна знайти, яку термінологію вони містять та зміст найпоширеніших термінів.

Необхідно також звернути увагу на те, що 23 березня 2017 наказом Міністерства оборони України № 164 затверджено Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Цей документ зареєстровано у Міністерстві юстиції України 09.06.2017 за № 704/30572 і він є

обов'язковим для виконання військовослужбовцями і працівниками Збройних Сил України. Зазначена Інструкція має додаток 1, що містить інформацію щодо орієнтовного переліку основних багатосторонніх міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України щодо міжнародного гуманітарного права та гіперпосилання на них. Це значною мірою полегшує пошук зазначених документів та дає можливість ознайомитись із ними.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють сферу національної безпеки і оборони України є Конституція України та закони України «Про оборону України», «Про національну безпеку України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про Збройні Сили України», Воєнна доктрина України та інші.

Стаття 1 Закону України «Про оборону» містить низку важливих термінів, які потрібно знати та правильно застосовувати. Зокрема, вона дає визначення таких понять, як оборона України, збройна агресія (включаючи перелік дій, які під неї підпадають), особливий період, воєнний стан, військове формування, спеціальна операція, територіальна оборона та інші. Крім того, цей закон визначає перелік дій, необхідних для підготовки держави до оборони та здійснення відсічі збройної агресії, коло повноважень, функцій та завдань органів державної та місцевої влади, а також підприємств, установ, організацій та громадян. В ньому також врегульовано певні правові основи територіальної оборони та цивільного захисту України.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» було прийнято Верховною Радою України 12 травня 2015. Він набув чинності через місяць, 11 червня 2015. Цей закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, особливості реалізації прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Зокрема, в ньому передбачено перелік можливих тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини, в тому числі тих, які стосуються роботи ЗМІ та телекомунікаційних підприємств (ст. 8 Закону).

Вперше режим воєнного стану в Україні було застосовано після нападу Росії на українські кораблі в районі Керченської протоки 25 листопада 2018. Його було введено на підставі Указ Президента України «Про введення воєнного стану

в Україні» від 26 листопада 2018, затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”» із застереженням. Він діяв протягом 30 діб з 26 листопада 2018 по 26 грудня 2018 в 10 областях України, розташованих уздовж російського кордону і придністровської ділянки українсько-молдовського кордону, а також вздовж узбережжя Чорного і Азовського морів.

Закон України «Про національну безпеку України» було прийнято 21 червня 2018, а чинності він набув 08 липня 2018. Стаття 1 цього Закону також містить цілий перелік визначень, які потрібно знати і правильно застосовувати. Зокрема, в ній наводяться значення таких термінів, як воєнний конфлікт (до якого віднесено 2 види конфліктів: війну та збройний конфлікт), збройний конфлікт (який буває двох видів: міжнародний та внутрішній), воєнна безпека, громадська безпека і порядок, державна безпека, національна безпека та багато інших.

Крім того, в цьому законі визначено засади національної безпеки. Зокрема, одним із фундаментальних національних інтересів України названо інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Частина 1 статті 35 цього закону також встановлює обсяг фінансування сектору безпеки і оборони і передбачає, що розмір видатків на нього має становити не менше 5 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового продукту, з яких не менше 3 відсотків - на фінансування сил оборони.

В наведеному нормативно-правово-

му акті сформульовано також основні засади демократичного цивільного контролю, визначено сферу компетенції різних органів влади, а також громадян та громадських об'єднань стосовно здійснення демократичного цивільного контролю за органами сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини. В ньому визначено склад сектору безпеки і оборони, органи, що здійснюють керівництво та приймають участь у реалізації завдань у сфері безпеки і оборони та їх компетенцію, а також засади планування у сферах національної безпеки і оборони.

Крім того, важливу термінологію містять Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015, та низка міжнародних документів. Серед останніх особливу увагу необхідно приділити IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положенню про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни), Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 р. та додатковим протоколам до них. У наведених конвенціях викладено основні принципи і правила, які є обов'язковими до виконання сторонами збройного конфлікту. Зокрема, вони стосуються поводження із пораненими і хворими, захисту певних об'єктів і медичних місій, методів ведення воєнних дій тощо.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам знання про правове регулювання у сфері оборони України та **вивчити відповідну термінологію**, зокрема, знати зміст таких понять, як збройна агресія, особливий період, воєнний стан, військове формування, спеціальна операція, територіальна оборона та інші.

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:** для проведення лекції необхідно підготувати презентацію в зручному форматі, в якій доцільно перелічити основні нормативно-правові акти із зазначеного питання та викласти їх основні положення.

Під час заняття слід перевірити рівень отриманих студентами теоретичних знань за допомогою тестів і вправ (наприклад, наведених нижче) та аналізу результатів виконання ними завдань.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:** залежно від можливостей навчального плану, але не менше 1 години 20 хвилин, протягом яких необхідно провести коротку лекцію тривалістю 40 хвилин і практичне заняття – 40 хвилин.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:** через тестування; кожна правильна відповідь дорівнює «1» балу, кожна неправильна – «0».

➔ КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

- 1) IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни) [Електронний ресурс] // Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222
- 2) Конституція України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- 3) Закон України «Про оборону України» [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
- 4) Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
- 5) Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
- 6) Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони» [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
- 7) Закон України «Про Збройні Сили України» [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
- 8) Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
- 9) Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні» із застереженням [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018>
- 10) Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164, зареєстрована у Міністерстві юстиції України 09.06.2017 за № 704/30572, включаючи додаток 1, що містить інформацію щодо орієнтовного переліку основних багатосторонніх міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України щодо міжнародного гуманітарного права та гіперпосилання на них [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>
- 11) Міжнародне гуманітарне право. Посібник [Електронний ресурс] / [О.О. Войтенко, М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – 145с // Режим доступу:https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/WEB_01.pdf

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ТЕСТУВАННЯ ЗАСВОЄНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ЛЕКЦІЇ

 ТЕСТ.

Як називається:

- a) «вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України»;
- b) період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій;
- c) особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії/загрози нападу/небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень;
- d) форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили, основними видами якої є війна та збройний конфлікт;
- e) збройне зіткнення між державами або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні.

 Правильна відповідь:

- a) збройна агресія;
- b) особливий період;
- c) воєнний стан;
- d) воєнний конфлікт;
- e) збройний конфлікт.

ЗАВДАННЯ 2. ЗРОЗУМІТИ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЧЕРЕЗ ЖУРНАЛІСТСЬКІ МАТЕРІАЛИ

- **Необхідно ознайомити аудиторію із витягом із статті і обговорити питання щодо того, чи мали місце порушення норм міжнародного гуманітарного права**

«1 липня 2019 року на Донбасі, поблизу селища Водяне, під обстріл російських гібридних сил потрапив санітарний автомобіль. Один військовий загинув на місці, двоє інших були поранені. Пізніше стало відомо, що від поранень померла військова – медик Ірина Шевченко.

Штаб Операції об'єднаних сил заявив, що санітарний автомобіль ЗСУ зазнав удару із протитанкового ракетного комплексу».

В статті також повідомлялось, що медики виконували завдання з евакуації пораненого побратима, а санітарна машина мала емблему Червоного хреста³².

- **Відповідь:** так, це порушення норм міжнародного гуманітарного права, оскільки медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

ЗАВДАННЯ 3. ЗРОЗУМІТИ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЧЕРЕЗ ЖУРНАЛІСТСЬКІ МАТЕРІАЛИ

- **Ознайомити аудиторію із статтею (а за наявності доступу до інтернету – із відеосюжетом) «Маріуполь обстріляли з “градів”: число жертв зростає»³³ і обговорити питання щодо того, чи мали місце порушення норм міжнародного гуманітарного права.**

- **Правильна відповідь:** так, норми МГП було порушено, оскільки цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.

32. Обстріли медиків. Чи зможе Україна довести, що це порушення міжнародного гуманітарного права? [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/30033518.html>

33. Маріуполь обстріляли з “градів”: число жертв зростає [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/26811333.html>

4
МОДУЛЬВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ,
ЗНИКЛІ БЕЗВІСТІ,
ІНШІ КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВІ ГРУПИ
ТА ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Збройні конфлікти завжди мають руйнівний вплив на життя населення країн-учасниць. Окупація, анексія, обстріли та інші небезпеки нерідко змушують людей залишати свої домівки і шукати собі інше місце проживання. Неодмінно з'являються заручники, військовополонені, зниклі безвісті та інші конфліктно-чутливі групи. Все це має місце і в Україні. Зважаючи на такий стан речей, український парламент прийняв низку законів, які спрямовані на те, щоб врегулювати правовий статус деяких соціально вразливих груп осіб. Основи цього законодавства потрібно знати. Необхідно також розуміти різницю між різними термінами, які мають схожий зміст.

Так, 20 жовтня 2014 року Верховна Рада України прийняла закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Наразі він діє в редакції від 27 березня 2018. Цей закон дає визначення **внутрішньо переміщеної особи (ВПО)**, під якою розуміє громадянина України, іноземця або особу без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення

негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Цей закон регламентує особливості реалізації внутрішньо переміщеними особами прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними документами.

Водночас, цей термін не потрібно плутати із терміном **«біженець»**, тобто особою, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів, знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань (ст. 1, Женевська конвенція про статус біженців, 1951 р.).

Важливо також розповісти студентам про те, що Кабінетом Міністрів України схвалено «Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020

року», а також розкрити основні напрями, визначені державою, для вирішень проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи.

Крім того, 12 липня 2018 Верховною Радою України прийнято закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісті». Ним врегульовано низку важливих питань стосовно **осіб, зниклих безвісті** в умовах збройного конфлікту, у зв'язку з воєнними діями, заворушеннями всередині держави, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей, а також осіб, зниклих безвісті за будь-яких інших обставин. Цей закон також містить відповідний перелік термінів та розкриває їх зміст. Зокрема, в ньому наведено визначення трьох видів осіб, що зникли безвісті: особи, що зникла безвісті; особи, що зникла безвісті у зв'язку із збройним конфліктом та особи, що зникла безвісті за особливих обставин. У цьому законі також визначено правовий статус зазначених осіб, вирішено низку процедурних питань, пов'язаних із їх розшуком, визначено компетенцію тих чи інших органів стосовно обліку та розшуку зазначеної категорії осіб тощо. Зокрема, передбачено створення постійно діючої Комісії з питань осіб, зниклих безвісті за особливих обставин при Кабінеті Міністрів України; створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісті за особливих обставин.

Необхідно також звернути увагу на такі види конфліктно-чутливих груп, як заручники та військовополонені.

Визначення поняття **«військовополонений»** міститься у статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, яка такими вважає осіб, що потрапили у полон до супротивника й належать до:

- особового складу збройних сил

сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

- членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано;

- членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

- осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових координаторів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил;

- членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

- жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Водночас, значення терміну **«заручник»** розкрито у статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», де зазначається, що це фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується. Отже, поняття «військовополонений» застосовується до ситуацій, коли відбува-

ється акт агресії, має місце збройний конфлікт, незалежно від оголошення чи не оголошення війни, а також в усіх випадках часткової або повної окупації території країни, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір. Визнання

статусу «військовополоненого» має відповідні правові наслідки, визначені Женевськими конвенціями. В той же час, термін «заручник» застосовується в контексті боротьби з тероризмом і не пов'язаний із збройною агресією.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам знання про правовий статус конфліктно-чутливих осіб, в тому числі внутрішньо переміщених осіб та біженців, заручників, зниклих безвісти, військовополонених, політичних в'язнів та інших, а також про офіційні джерела цієї інформації (міжнародні конвенції, закони та підзаконні акти України), **вивчити відповідну термінологію**, правильно її застосовувати.

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:** для проведення лекції необхідно підготувати презентацію в зручному форматі, в якій доцільно перелічити основні нормативно-правові акти із зазначеного питання

➔ **КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:**

- 1) Женевська конвенція про статус біженців, 1951 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- 2) Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114a-03>
- 3) Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- 4) Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>

та викласти їх основні положення.

Під час заняття слід перевірити рівень отриманих студентами теоретичних знань за допомогою тестів і вправ (наприклад, наведених нижче) та аналізу результатів виконання ними завдань.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:** залежно від можливостей навчального плану, але не менше 1 години 20 хвилин, протягом яких необхідно провести коротку лекцію тривалістю 40 хвилин і практичне заняття – 40 хвилин.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:** через тестування; кожна правильна відповідь дорівнює «1» балу, кожна неправильна – «0».

- 5) Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 909-р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p>
- 6) Станіслав Івасик. Військовополонені: заручники права та політики [Електронний ресурс] – «Українська правда», 4 вересня 2016 р. // Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/09/4/7119178/>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ТЕСТУВАННЯ ЗАСВОЄНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ЛЕКЦІЇ

ТЕСТ.

1. Як правильно назвати людину чи групу людей (який термін застосувати), яка/які мають наступні ознаки:
- проживають на неокупованій території, але під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни?
  - потрапила /потрапили в полон супротивника.

 Правильна відповідь: військовополонений /військовополонені (див. ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими).

2. Чи відносяться до жертв війни нижченаведені категорії населення. Позначте правильну відповідь:

- a) хворі та поранені;
- b) військовополонені;
- c) особи, які зазнали корабельної аварії (аварію літального апарату);
- d) безвісно відсутні особи;
- e) загиблі (померлі);
- f) цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованих територіях.

 Правильна відповідь: всі наведені категорії осіб відносяться до жертв війни (див. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни).

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ НА РОЗУМІННЯ ТЕРМІНІВ «БІЖЕНЦІ», «ПЕРЕСЕЛЕНЦІ», А ТАКОЖ ВИЯВЛЕННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ»

 Попросіть студентів прочитати уривки із журналістських матеріалів. Попросіть подумати над такими запитаннями і обговоріть це в аудиторії:

- Чи правильно вжито термінологію?
- Чи є мова ненависті?
- Як викласти інформацію, щоб її уникнути.

ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ТЕКСТ 1.

«Через дедалі частіші пограбування силовики та активісти знову почали патрулювати вулиці Києва.

Активісти відновили патрулювання районів Києва у зв'язку з випадками нападів на киян. У Києві зросла кількість пограбувань.

Активісти з самооборони районів Києва відновили нічні патрулювання через зростання кількості злочинів у місті, які здійснюються зловмисниками, що приїхали у столицю з регіонів, пояснюють активісти, передає "Сьогодні".

"Два тижні тому біля станції метро "Печерська" о 23:00 пограбували дівчину. Постраждала знімала гроші з банкомату, ззаду підійшли троє, вдарили її по голові важким предметом, після чого забрали гроші, прикраси і телефон. Місцеві жителі скаржаться на групи підозрілих осіб у спортивних костюмах, які почали з'являтися в районі місяць тому. Ось чому два тижні тому ми стали активно патрулювати урядовий квартал. А тепер будемо розширювати межі патрулювання району", - розповів самооборонівець Печерського району Дмитро Тівецький.

*Відновили активне патрулювання і у інших районах: Шевченківському, Дарницькому, Оболонському, Дніпровському, Деснянському. У міліції визнають: з тих пір, як у Київ почали масово **переїжджати біженці зі Сходу**, кількість злочинів зросла на 20%. За словами самооборонівців Дніпровського та Дарницького районів, у 90% випадків пограбувань фігурантами стають приїжджі. "Вони виривають сумки та мобільні телефони, розкривають машини. Тільки за останній тиждень зафіксовано 5 випадків пограбувань, затримані - приїжджі з Донецька та Луганська. У багатьох є судимості. Днями такого **"біженця"** ми спіймали на гарячому біля станції метро "Лівобережна": він вирвав у дівчинисумку", - розповів нам самооборонівець Сергій Ареф'єв. У міліції підтверджують зростання кількості злочинів у Києві, і запевняють, що до патрулювання вулиць міста підключають навіть спецпідрозділи. "У столицю ринула величезна кількість **переселенців**. Через це спостерігається зростання вуличних злочинів - грабежів та*

розбоїв. Порівняно з минулими місяцями, їх кількість зросла на 20%. Тому вулиці столиці патрулюватимуть не тільки районні самооборони, але й спецпідрозділи "Київ-1" і "Київ-2", - розповіли у главку столичної міліції³⁴».

ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ТЕКСТ 2.

«Прихисток у монастирі: як живуть біженці у Святогірській лаврі (12.06.2019).

Протягом п'яти років війни курортне містечко Святогірськ, що на півночі Донецької області, надало прихисток кільком десяткам тисяч біженців з гарячих точок Донбасу. Майже 200 переселенців і досі залишаються у Святогірській лаврі. Як живуть біженці у монастирі - в репортажі DW»³⁵.

ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ТЕКСТ 3.

«Біженці з Криму у Львові вчаться говорити українською і не планують повертатися додому. Принаймні поки Крим знову не стане українським.

Російська окупація Криму змусила тисячі мешканців півострова залишити власні домівки та виїхати до материкової України. Одні зазнали переслідування за свої політичні погляди, інші боялися за життя своїх дітей, треті просто не можуть бачити, як частина України переходить під контроль іншої держави. На Львівщину приїхали понад 1100 біженців із півострова. Кілька вихідців із Керчі знайшли притулок в одному з будинків місії "Добрий самарянин" церкви християн віри євангельської "Воскресіння" у Винниках. Чи думають вони про те, щоб повернутись із гостинного Львова до захопленого Росією Криму?»³⁶.

Правильні відповіді: в усіх трьох текстах мова йде про переселенців (вони переїхали на інше місце проживання у зв'язку із збройним конфліктом у межах своєї країни). Тому в текстах безпідставно вжито термін «біженці». Перший текст, окрім цього, містить мову ворожнечі. Доцільно із студентами обговорити варіанти редагування тексту, щоб позбавити його зазначеного недоліку.

34. Через дедалі частіші пограбування силовиками та активісти знову почали патрулювати вулиці Києва [Електронний ресурс]– УНІАН, 6 жовтня 2014 р. // Режим доступу: <https://www.unian.ua/kyiv/992929-cherез-dedali-chastishi-pograbuvannya-siloviki-ta-aktivisti-znovu-pochali-patrulyuvati-vulitsi-kyieva.html>

35. Прихисток у монастирі: як живуть біженці у Святогірській лаврі [Електронний ресурс]– DW, 12 червня 2019 р. // Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%96-%D1%8F%D0%BA-%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D1%83%D1%82%D1%8C-%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96-%D1%83-%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96-12062019/av-49148801>

36. Біженці з Криму у Львові вчаться говорити українською і не планують повертатися додому [Електронний ресурс]– iPress.ua, 8 травня 2014 р. // Режим доступу: https://ipress.ua/articles/bizhentsi_z_krymu_u_lvovi_vchatsya_govoryty_ukrainskoju_i_ne_planuyut_povertatysya_dodomu_63528.html

РОЗДІЛ

**ЖУРНАЛІСТСЬКІ
СТАНДАРТИ
ТА ЕТИКА
В УМОВАХ
ВІЙНИ**

фото: Міністерство оборони України (free license)

МОВА ВОРОЖНЕЧІ І СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ У ЗМІ: ЯК УНИКАТИ І ПРОТИДІЯТИ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Необхідність уникати мови ворожнечі є очевидною в теорії, однак на практиці журналісти часто не розуміють комплексність цього поняття та не усвідомлюють меж, за якими починається мова ворожнечі.

Мова ворожнечі — це будь-яке дискримінаційне та/або некоректне висловлювання щодо окремих груп чи спільнот, або щодо окремих людей як представників цих спільнот (може бути за різними ознаками: національною, релігійною, соціальною, статтю тощо).

До мови ворожнечі відноситься:

- підбурювання та заклики до насильства чи дискримінації певної групи (це крайній прояв);
- стереотипне чи образливе, принизливе представлення певних груп чи їх представників;
- звинувачення групи у негативно-му впливі на суспільство чи регіон, твердження про її кримінальність та моральні недоліки;
- виправдання або піддавання сумніву історичних випадків дискримінації (наприклад, Голокосту).

Мову ворожнечі можуть вживати:

- **цілеспрямовано**, щоб посягти розбрат у суспільстві між певними групами, загострити існуючий конфлікт чи

призвести до нового конфлікту. До мови ворожнечі можуть вдаватися політичні сили, лідери думок, радикальні групи, представники збройних формувань. Мова ворожнечі є компонентом комунікативної війни, посилюється під час будь-яких збройних конфліктів. Яскравий приклад цілеспрямованого поширення – це концепція про «три сорти українців», яку запустили політтехнологи під час президентської передвиборчої кампанії у 2004 році, і яка була використана під час інформаційної війни Росії у 2013-14 рр. та анексії Криму і початком збройної агресії.

■ **не усвідомлено**, через брак освіти та знань, власні стереотипи та упередження. Як правило, люди помічають крайні прояви мови ворожнечі, тобто прямі заклики до насильства чи дискримінації. Однак рідше ідентифікують стереотипне представлення певних груп і образливі висловлювання щодо них (щодо жінок – наприклад, анекдоти про білявок, людей з алкогольною залежністю чи іншими захворюваннями («алкаші», «дауни»), ЛГБТ-спільноти, релігійних чи національних меншин).

Журналісти вдаються до мови ворожнечі у такий же спосіб: це може бути редакційна політика видання, спрямована на приниження групи суспільства чи конкретної

особи (яскравий приклад – кремлівські ЗМІ або медіа так званих «ЛНР» і «ДНР», які поширюють висловлювання на кшталт «хунти», «бандерівців», «хохлів», «малоросів»), цілеспрямована підтримка певної політичної сили і дискримінація прихильників іншої («порохоботи», «зеленка», «зрадофіли»), це може бути позиція окремого журналіста – продиктована нетерпимістю до групи. Медіа виступають в даному випадку не як джерела інформації, а як рупори позиції в інформаційній війні.

Часто журналісти вдаються до мови ворожнечі неусвідомлено, не вважаючи за порушення етики недоречні згадування раси, національності, статі. Як правило, мова ворожнечі емоційна – журналісти транслюють чийсь цитати, щоби зробити матеріали, як вони вважають,

більш привабливими і зрозумілими для своєї аудиторії.

Збройний конфлікт зменшує нейтральність у матеріалах, збільшує емоційність, з'являється протистояння «ми – вони», відповідно виникає мова ворожнечі до «чужих» (в українських ЗМІ – вкрай багато негативу щодо росіян, їх дегуманізація, наприклад, коли у 2016 році в Росії був випадок масового отруєння та смерті 78 осіб через сурогат алкоголю – «Бояришнік» – українські ЗМІ поширювали образ росіян як алкозалежної нації, узагальнюючи всіх росіян в негативному контексті). Дегуманізація та мова ворожнечі у ЗМІ може призводити до трагічних наслідків –приклад геноциду в Руанді у 1994 році (Державне радіо і приватна станція, відоме як «Тисяча пагорбів», закликали до вбивства тутсі).

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

- **сформувані** толерантне ставлення до представників різних груп і неприйняття дискримінації у будь-яких формах;
- **навчити** розпізнавати мову ворожнечі і стереотипізацію у коментарях і медіатекстах та уникати цього у власних матеріалах;

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Дисципліни, в рамках яких може викладатись тема: «Журналістська етика», «Українська мова» («Стилістика української мови»), «Інформаційна безпека», практикуми з підготовки журналістських матеріалів.

Вправи для досягнення першого завдання є універсальними: вони не пов'язані безпосередньо із професійною діяльністю журналістів, але є необхідним етапом, аби студенти усвідомили, що таке дискримінація. Розуміння небезпеки дискримінації приходить тоді, коли йдеться не про щось віддалене, а про особисте: тоді людина усвідомлює, що в будь-який момент сама може опинитись у групі, яку піддають несправедливому ставленню.

➔ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення – 60 хв.

Теоретичний матеріал рекомендується подавати в інтерактивному форматі; важ-

ливо пояснювати види мови ворожнечі на актуальних прикладах зі ЗМІ, фасилітуючи дискусію між студентами.

➔ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

1. Для оцінки завдань на аналіз матеріалів у ЗМІ (№3 і 4) потрібно звертати увагу: а) на те, чи правильно встановлено тип мови ворожнечі та дискримі-

новану групу; б) аргументацію думок студентів, їх обізнаність із суспільно-політичними процесами в країні.

2. Завдання 1 і 2 не мають правильних відповідей, оскільки спрямовані на активізацію дискусії та є вступними до теми. Однак під час обговорення та подачі теорії можна оцінювати активність студентів, їх вміння вести дискусію.

➔ КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бондаренко Т. Толерантність vs ненависть. Підсумки аналізу українських онлайн-видань на наявність мови ворожнечі [Електронний ресурс] / Детектор медіа. – Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/128312/2017-07-18-tolerantnist-vs-nenavist-pidsumki-analizu-ukrainskikh-onlain-vidan-na-nayavnist-movi-vorozhnechi/>
2. Вебер, Анн. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті» [Електронний ресурс] / [пер. з англ. Східно-Європейського Інституту Розвитку; за заг. ред. Павліченка О. М.] — К. : Тютюкін, 2010. — Режим доступу: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/navchalnyy_posibnyk_rady_yevropy_z_problematyky_movu_nenavysti_2011.pdf
3. Жаботинская С. А. Язык как оружие в войне мировоззрений. Майдан - антимайдан: словарь-тезаурис лексических инноваций [Електронний ресурс] / - Режим доступу: http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf
4. Збірник висновків та рекомендацій Незалежної медійної ради [Електронний ресурс] / Центр демократії і верховенства права. – Режим доступу: https://mediarada.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/NMR_Zbirnyk-1.pdf
5. Звіт за результатами моніторингу мови ворожнечі [Електронний ресурс] / Проект «Без Кордонів», ГО «Центр «Соціальна Дія». – Режим доступу: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/hatespeech_report_noborders_2015.pdf
6. Зрадофіли, порохоботи та журнашлюхи. Хроніки розпалення ворожнечі в українському Твіттері [Електронний ресурс] / Texty.org.ua. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/Oximets/read/93921/Zradofily_porohoboty_ta_zhurnashluhy_Khroniky_rozpalenna_vorozhnechi
7. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи [Електронний ресурс] / Проект «Без Кордонів», ГО «Центр «Соціальна Дія». – Режим доступу: http://noborders.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/guidelines_hatespeech_media.pdf

8. Повага: кампанія проти сексизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/>
9. Центр інформації про права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://humanrights.org.ua>
10. Чому мова ворожнечі потрапляє у ЗМІ і як цьому запобігти?[Електронний ресурс] / Центр інформації про права людини. – Режим доступу: https://humanrights.org.ua/material/chomu_mova_vorozhnechi_potrapljaje_u_zmi_i_jiak_comu_zapobigti
11. Язык вражды в информационном пространстве Крыма: Информационно-аналитический доклад о распространении языка вражды на территории Крымского полуострова (март 2014 – июль 2017) [Електронний ресурс] / Под общей редакцией И.Седовой и Т. Печончик. – Режим доступу: <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>
12. Як журналістам не вдаватися до мови ворожнечі [Електронний ресурс] / Medialab. – Режим доступу: <https://medialab.online/news/vorozhnecha/>
13. Як писати про ЛГБТ. Курс для журналістів [Електронний ресурс] / Проект громадської організації «Інсайт». – Режим доступу: http://www.insight-ukraine.org/uploads/files/on-line_kurs_ukr_web.pdf

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ВСТУПНА ВПРАВА ДО ТЕМИ

(важливо не анонсувати назву тему до виконання):

1. Запитати на початку заняття, у кого в групі натуральне чорне (каштанове, біляве) волосся.
2. Сказати, що ці студенти одержать сьогодні високий бал, а також мають найвищі шанси одержати залік (іспит), оскільки їх інтелектуальні здібності є найвищими. Варіація: звільнити певну групу від домашнього завдання, натомість «навантажити» інших.
3. Запитати: як почувуються одні й інші? Чому вважають це несправедливим чи нечесним? Що тільки що зробив викладач? (Дискримінував за кольором волосся).

Порада:

- не брати за дискримінаційну ознаку приналежність до певного регіону, релігії, матеріального стану;
- відразу після відповідей пояснити, що це була провокація і в чому її суть – дискримінація відбулась за тією ознакою, яка не залежить від людини, і яка ніяк не пов'язана із його чи її інтелектуальними здібностями.

Час на виконання: 5-7 хв.

ЗАВДАННЯ 2. «КОЛЕСО ІДЕНТИЧНОСТІ»

Це адаптація вправи Identity wheel (розробка – Marcella Runell, Social Justice Education UMass-Amherst and “Voice of Discovery,” Intergroup Relations Center, Arizona State University).

1. Студенти малюють круг, ділять його на вісім секторів, по центру – «Я». Кожен із секторів позначає певну складову ідентичності особистості (вік, стать, віросповідання, гендер, національність, сімейний стан (дочка, син, батько, внук), раса, соціально-економічний статус (ким працює, не працює, студенти)). Категорії можна скоригувати. Вписують туди дані про себе.
2. Далі саморефлексія: поміркувати, яка із цих ідентичностей «улюблена» і чому, а яка ні, чи відчували вони дискримінацію чи дискомфорт через одну із них. Попросити охочих поділитись міркуваннями – але не примушувати, це самостійна робота, мета якої сформулювати розуміння того, що у кожного із нас є сторони особистості, які можемо змінити, і є ті, які не можемо. Ці ідентичності впливають на наше становище у суспільстві і на те, як нас сприймаються інші, і як ми сприймаємо людей навколо.

Час на виконання: 10-15 хв.

До другого завдання (розпізнавання мови ворожнечі) важливо переходити лише після першого етапу (вступні вправи можна замінити на інші, які, наприклад, розкривають наші власні стереотипи щодо певних груп).

Перед другим блоком практичних завдань потрібно подати теоретичний блок про дискримінацію і мову ворожнечі, можна продемонструвати на слайдах найбільші випадки злочинів, скоєних на ґрунті ненависті, а також зазначити, що будь-який конфлікт, а тим більше війна, радикалізує суспільство, в тому числі комунікацію; пояснити типи мови ворожнечі (див. список джерел). Далі важливо, щоби студенти відточили навичку ідентифікації проявів мови ворожнечі.

ЗАВДАННЯ 3. РОЗПІЗНАЄМО МОВУ ВОРОЖНЕЧІ

Об'єднайте студентів у групи. Кожній групі роздайте приклад – текст зі ЗМІ (чи фрагмент), який містить мову ворожнечі. Запропонуйте прочитати і відповісти на такі питання:

- Де тут, на вашу думку, мова ворожнечі?
- Яка група дискримінується?
- З якою метою це може бути зроблено? Яка небезпека?
- Яким чином журналіст мав би висвітлити етично тему?
- Переробіть матеріал, уникаючи мови ворожнечі (якщо це можливо).

Наприклад:

- У матеріалі *«Нардеп став наживою для циган на вокзалі: "скинули в смітник"»* (Politeka.net) (за посиланням: <https://politeka.net/ua/news/society/1090138-nardep-stal-nazhivoj-dlja-cygan-na-vokzale-sbrosili-v-pomojku/>) дискримінують ромську етнічну групу, криміналізують її, та загалом матеріал побудований на не підтвердженій інформації. Журналісти, по-перше, мали би керуватись стандартом достовірності і точності, а по-друге, не згадувати етнічну приналежність осіб, оскільки це не має значення в цьому контексті.
- У матеріалі *«"Сепари не люди". Націоналісти розповіли про захоплення людей в АТО»* (Korrespondent.net) (за посиланням: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3826621-separiy-ne-luidy-natsionalisty-rozpovily-pro-zakhoplennia-luidei-v-ato>) у заголовку винесена цитата радикальної групи; тут журналісти, з одного боку, не дають самі оцінку, однак цитування мови ворожнечі в матеріалі, а тим більше в заголовку – це вже поширення ідеї в суспільному дискурсі і певне закріплення її. Цитування висловлювань політиків чи інших осіб, із мовою ворожнечі – це досить поширена тенденція в українських ЗМІ (наприклад, «Юрій Гримчак: "Завтра керівництво скаже бойовикам скакати та кричати: "Москаляку на гілляку", вони ж так і робитимуть. Хто не хоче – до Мотороли"» (за посиланням: https://censor.net.ua/ua/resonance/415281/yuriyi_grymchak_zavtra_kerivnytstvo_skaje_boyoivykam_skakaty_ta_krychaty_moskalyaku_na_gillyaku_vony)). Розбираючи такі кейси, потрібно обговорювати, яким чином журналісти могли би повідомити про ці ж факти (якщо вони взагалі є - факти), уникаючи мови ворожнечі. Ще один приклад: *«"Твари! Уходите отсюда", - В Києве со стрельбой напали на пансионат "Джерело", в котором проживають беженцы с Донбасса. ВИДЕО»* (за посиланням: https://censor.net.ua/video_news/432710/tvari_uhodite_otsyuda_v_kieve_so_strelboyi_napali_na_pansionat_djerelo_v_kotorom_projivayut_bejentsy).

Можна дати і неочевидні приклади, не пов'язані із темою конфлікту (наприклад, із дискримінаційними цитатами на адресу жінки, вживання слів «секс-меншини» «інвалід», «аутист» тощо).

Час на виконання: до 10 хв. на аналіз матеріалів у групах, 15-20 хв. – обговорення результатів.

ЗАВДАННЯ 4. МОВА ВОРОЖНЕЧІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

 Домашнє завдання: знайти у Фейсбуці (Твітері, Інстаграмі) приклади вживання мови ворожнечі (також можна звузити завдання лише до пошуку мови ворожнечі, яка стосується конфліктно-чутливих груп), встановити її тип, зробити припущення щодо свідомого чи несвідомого використання, зауважити кількість вподобань і поширень, проаналізувати, які емоції викликає. На занятті провести дискусію щодо найбільш поширених типів, подумати, до яких негативних ризиків це може призвести.

ЧИ ВАРТО ДАВАТИ СЛОВО ПРЕДСТАВНИКАМ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ? ПРО ОБМЕЖЕННЯ СТАНДАРТУ БАЛАНСУ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

З 2014 року перед українськими журналістами постало чимало нових професійних та етичних дилем, які потрібно вирішувати щодня. Одна із них, якщо описати її дещо гіперболізовано, - як дотримуватися стандарту балансу, коли по тобі стріляють. Є кілька груп, представлення позиції яких в медіа викликало і викликає дискусії. Немає універсальних правил для всіх ситуацій, у кожному випадку треба керуватися законами, професійною етикою та здоровим глуздом.

Представники незаконних збройних формувань. З жовтня 2014 року в програмі «Вікна-новини» на телеканалі СТБ вийшов репортаж, який викликав резонанс та обговорення в журналістському серед-

овищі. У цьому сюжеті трансливалася без купюр заява одного із лідерів незаконних збройних формувань, які воюють проти України, Олександра Захарченка (сюжет за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=pTwMZbuD6Ps>). Серед іншого у цій заяві були й такі слова: *«Мне абсолютно все равно, в кого я буду стрелять. Если я не стреляю в Авдеевку, потому что там мои живут люди, то я могу со спокойной совестью стрелять в любой другой город Украины. И мне не жалко будет ни мирных жителей, и никого. Тут другая война. Вы пришли убивать нас. Вы просто нас уничтожаете как людей. Поэтому получите то, что делает здесь вы»*. Заява була подана без додаткового контексту та роз'яснень про персону самого Захар-

БАЛАНС ДУМОК – ЦЕ КОЛИ:

- представлені позиції всіх сторін обговорюваної проблеми/конфлікту;
- позицію колективної сторони озвучує адекватний представник;
- позиція сторін представлена аргументовано;
- є оцінки ситуації/події з боку незалежного експерта;
- якщо сторона відмовляється від коментування, потрібно аудиторії чітко озвучити факт і причини відмови;
- однаково (за формою) представлені позиції сторін (хронометраж, кількість та якість фото і т.д.)

ченка та «ДНР». Нехай навіть і несвідомо, телеканал в такий спосіб долучився до легітимізації незаконних збройних формувань та їх лідерів.

Перед подібними дилемами (кому надавати слово, а кому ні) українські журналісти, починаючи із 2014 року, зіштовхуються часто. Проте є правила, які можуть допомогти зробити такий вибір:

- не надавати правопорушникам (у тому числі й терористам) слово в прямому ефірі;
- не транслювати жодних відео- чи аудіо матеріалів, наданих правопорушниками; не публікувати фото, наданих ними (у випадку, якщо без цього не можна обійтися, ретельно перевіряти ці матеріали);
- застосовувати правило відстрочки для трансляції «наживо» таких подій як захоплення заручників, бойові дії тощо – тобто за умов, коли важко передбачити наслідки, і коли матеріал потребує додаткового осмислення для того, щоб подати його аудиторії;
- за умови високого рівня насильства, жорстокості чи безладів матеріал має бути відредагований.

Законодавством України заборонено:

- публічні заклики до повалення конституційного ладу або захоплення державної влади та розповсюдження матеріалів із такими закликами (ст.109 Кримінального кодексу України);
- публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території або державного кордону України (ст. 110 Кримінального кодексу України);
- публічні заклики до агресивної війни або до розв'язання збройного конфлікту (ст.436 Кримінального кодексу України);
- публічні заклики до вчинення терористичних актів (ст. 258-2 Кримінального кодексу України);
- розпалювання релігійної, національної, расової чи іншої ворожнечі та ненависті (ст. 161 Кримінального кодексу України);
- пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки (ст. 3 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістично-

го (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»).

Якщо у заявах/коментарях містяться відповідні заклики, які заборонені законодавством, журналісти не повинні їх поширювати.

Слово представникам незаконних збройних формувань можна надавати лише для озвучення фактичних даних (наприклад, тих, які стосуються обміну полоненими тощо), а не для закликів до війни чи просування ідей сепаратизму.

Ольга Мусафірова, українська журналістка, яка пише для опозиційної російської «Новой газеты» в інтерв'ю для цього посібника звернула увагу на такий факт, що «свого часу в “Новой” вийшло інтерв'ю із сумновідомим Ігорем Безлером (Бесом), яке зробив Павло Канигін». За її словами, «публікація викликала неоднозначний резонанс в Україні, мовляв, “надали слово терористу”. Але цитати з цього інтерв'ю перетворилися на докази дотичності бойовиків до збиття малайзійського “Боїнга”, тобто, сприяли встановленню істини поза бажанням “героя” - завдяки високому професіоналізму журналіста».

Мешканці тимчасово окупованих територій. За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань, на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях проживає близько 3 млн. осіб (станом на початок 2019 р.). Проте варто пам'ятати, що не всі ці люди є правопорушниками чи членами незаконних збройних формувань. В силу різних обставин вони змушені залишатися на тих територіях. Відтак знати, чим вони живуть і які мають погляди, надзвичайно важливо з точки зору майбутньої реінтеграції цих територій та національного порозуміння. **Проте**, представляючи позицію цих людей, потрібно бути обережними, стежити за дотриманням законодавства, перевіряти факти (намагатися

отримати інформацію з інших джерел), не оприлюднювати сумнівний фактаж.

Російська Федерація та її офіційні представники. Ще одне питання, яке викликає дискусію саме в українському медійному середовищі, – чи подавати позицію Росії, зокрема заяви російського президента Володимира Путіна. Деякі патріотично налаштовані журналісти та експерти вважають, що не потрібно цього робити. Але уявімо, що було б, якби ми взагалі нічого не знали про позицію Росії. Розуміння цієї позиції дає підстави для ґрунтовного аналізу та вироблення української позиції. Відтак, усі заяви представників російської офіційної влади, які стосуються України та її інтересів у світі, мають бути предметом інформаційного інтересу журналістів. **Проте**, подаючи позицію російської сторони, потрібно завжди нагадувати аудиторії контекст подій та, звісно, подавати позицію України.

Приклад неналежного дотримання стандарту балансу бачимо в матеріалі, розміщеному на сайті «Донецкие новости» під заголовком «У нас есть гарантии России: В “ЛНР” рассказали о вариантах силового сценария на Донбассе» (читати за посиланням: <https://detector.media/infospace/article/135902/2018-03-22-pro-infoprivodi-ta-balans-informatsii-abo-yak-zhurnalisti-legitimizuuyut-ordlo/>). Тут представлена думка представника «ДНР», а також Володимира Путіна, проте відсутня позиція України (цей приклад можна використати для практичної роботи із студентами).

BBC розширює поняття стандарту балансу ще таким поняттям як «неупередженість» і зокрема визначає його як «передачу тверджень кожного з учасників суперечки якомога точніше, а також пошук або розгляд інших авторитетних і релевантних думок». Також BBC наголошує, що неупередженість має бути належною.

ДОНЕЦКІЕ
НОВОСТИ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ПОРТАЛ ДОНБАССА

Поиск по сайту

[НОВОСТИ](#)
[СТАТЬИ](#)
[БЛОГИ](#)
[ПОМОЩЬ ДОНБАССУ](#)
[ПЕРЕСЕЛЕНЦУ](#)
[ВИДЕО](#)

[ВСЯ ЛЕНТА](#)
[ДОНБАСС](#)
[ДОНЕЦКАЯ ОБЛАСТЬ](#)
[ЛУГАНСКАЯ ОБЛАСТЬ](#)

Все новости

У нас есть гарантии России: В «ЛНР» рассказали о вариантах силового сценария на Донбассе

06.11.17 11:59   НОВОСТИ   DNEWS.DN.UA

Владислав Дейнего (справа). Фото: скриншот видео

В «ЛНР» заявляют, что в случае, если Украина решит поступить с Донбассом по сербскому сценарию и силовым методом попытаться вернуть контроль над территориями, в частности, границу с РФ, Россия может ввести свои войска. Об этом «и.о. министра иностранных дел» Владислав Дейнего сказал в эфире одного из «республиканских» телеканалов, комментируя участие в переговорах по Донбассу специального представителя президента США по вопросам Украины Курта Волкера и его заявления.

«Такие, как Волкер, они сейчас ситуацию нагнетают. Пытаются сейчас развернуть Украину в сторону варианта Сербской Краины. Изначально это было просто желание озвучено, а сейчас Волкер пытается дать им в руки механизм этой реализации, в том числе и в виде летального оружия, которое Америка собирается передавать Украине, так вот в этих обстоятельствах у нас есть гарантии Российской Федерации. Не далее, как дней 10 назад, Владимир Владимирович [Путин] четко сказал – мы не позволим повторить события Сербской Краины, мы не позволим ввести силы ООН для контроля границы между республиками и РФ», – сказал Дейнего.

Он также добавил, что в случае введения миротворцев ООН на границу Донбасса с РФ, Россия примет меры. «Буквально недавно российские политологи, как вариант, как вероятный ход развития событий, предположили выдачу здесь гражданам народных республик российских паспортов и дальше вводить российские войска для защиты российских граждан. Я не думаю, что это будет развиваться по этому

Скріншот із сайту «Донецкие новости»

Зокрема застосовувати належну неупередженість при розгляді всіх суперечливих питань. «Належна неупередженість не обов'язково означатиме, що кінцевий продукт – репортаж або новина в інтер-

неті – буде просто нейтральним і збалансованим. Це означає, що ви маєте подати всі важливі думки і тенденції з певного питання» - зазначається на сайті Академії ВВС.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам знання про те, що таке стандарт балансу думок та як він працює в умовах збройного конфлікту, які існують обмеження у його застосуванні; **навчити** використовувати стандарт у щоденній професійній роботі; приймати рішення у складних/дискусійних ситуаціях; критично оцінювати інформацію.

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:**

Не варто починати ваше заняття з лекції. Краще запропонуйте студентам одразу включитися в роботу. Почніть із практичного завдання. В рамках цієї теми пропонується дві практичні вправи (як зразок). Студенти повинні критично підійти до аналізу відео. У завданні №1 (див. нижче) вони мають виявити проблему із дотриманням стандарту балансу. Завдання №2 спрямоване на критичне мислення та розуміння етичних меж роботи журналіста, а також його вміння приймати рішення щодо складних і суперечливих тем, аналізувати контекст.

Лекційний теоретичний матеріал має стати органічною частиною практичної роботи із студентами. Його рекомендується подавати через презентацію (у зручному для вас форматі). Розділіть цей матеріал на підтеми (по 15-20 хв.), і розповідайте теорію між практичними вправами, так ви зможете краще утри-

мувати увагу аудиторії. Також до теми рекомендується підібрати свіжі приклади з медіа, якими можна проілюструвати теоретичний матеріал.

Наприкінці заняття (для повторення) запитайте у студентів, що їм найбільше запам'яталося, які нові знання вони отримали і що їх найбільше вразило.

Також для того, щоб оцінити, наскільки студенти зрозуміли матеріал, запропонуйте їм вдома письмово проаналізувати обраний журналістський матеріал за тим же принципом, як в аудиторії.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:**

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення – 60 хв.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:**

- 1) робота студента під час практичних занять (розробіть шкалу, або кілька, за такими критеріями, як активність, аргументованість, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку);
- 2) домашнє письмове завдання (розробіть критерії оцінювання конкретного письмового завдання (наприклад, виявлення помилок, аргументованість позиції, грамотність тощо) та визначіть бал за кожен критерій та суму балів за все завдання).

 КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Неупередженість. – Академія BBC // <https://www.bbc.co.uk/academy/uk/articles/art20160929111357962>
2. Любов Василик. Про інфоприводи та баланс інформації, або Як журналісти легітимізують ОРДЛО. – «Детектор медіа», 22 березня 2018 // <https://detector.media/infospace/article/135902/2018-03-22-pro-infoprivodi-ta-balans-informatsii-abo-yak-zhurnalisti-legitimizuyut-ordlo/>
3. Екатерина Горчинская: Я бы поговорила с любым из лидеров сепаратистов. – MediaSapien, 9 квітня 2015 р. // https://ms.detector.media/ethics/standards/ekaterina_gorchinskaya_ya_by_pogovorila_s_lyubym_iz_liderov_separatistov/
4. Володимир Волощук, Юлія Ільченко. «Об’єктивність на війні — це не про стандарти, а про людське життя» - MediaSapien, 13 червня 2015 р. // https://ms.detector.media/ethics/standards/obektivnist_na_viyeni_tse_ne_pro_standarti_a_pro_lyudske_zhittya/
5. Учасник проекту EmbeddedJournalism Нолан Петерсон: «Солдати довіряють мені в мільйон разів більше, ніж цивільному журналісту» - MediaSapien, 23 червня 2015 р. // https://ms.detector.media/ethics/standards/uchasnik_proektu_emdebbed_journalism_nolan_peterson_soldati_doviryayut_meni_v_milyon_raziv_bilshe_nizh-tsvilnomu_zhurnalistu/
6. Ірина Андрейців. Між «своїми» й «чужими». – «Детектор медіа», 23 грудня 2015 р. // <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/165131/2015-12-23-mizh-svoimi-i-chuzhimi/>
7. Інна Ведернікова. Настя Станко. «Біла ворона», - «Дзеркало тижня», 13 березня 2019 р. // https://dt.ua/interview/nastya-stanko-bila-vorona-305724_.html

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДЕО

Запропонуйте студентам подивитися відео «Спецрепортаж: як Донецьк змінила війна» (СТБ, «Вікна-новини», 03.10.2014; тривалість відео 14 хв. 46 с.). У цьому відео транслюється пряме звернення одного із лідерів бойовиків «ДНР» Олександра Захарченка. Якщо у вас мало часу на занятті, попросіть студентів напередодні переглянути це відео вдома і бути готовим до обговорення в аудиторії.

За посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=pTwMZbuD6Ps>

Поділіть студентів на кілька груп. Запропонуйте їм у групах проаналізувати:

- хто є героями репортажу;
- чи всім героям доречно надавати слово (але не давайте їм підказки);
- чи є порушення професійних стандартів у репортажі; якщо так, то які;
- чи є порушення українського законодавства у репортажі; якщо так, то які.

Якщо студентам складно буде визначити наявні порушення, підведіть їх до заяв Захарченка, запропонуйте їм ще раз переглянути шматок із його заяви: *«Мне абсолютно все равно, в кого я буду стрелять. Если я не стреляю в Авдеевку, потому что там мои живут люди, то я могу со спокойной совестью стрелять в любой другой город Украины. И мне не жалко будет ни мирных жителей, и никого. Тут другая война. Вы пришли убивать нас. Вы просто нас уничтожаете как людей. Поэтому получите то, что делает здесь вы»* (дивитися відео на хв. 9:28).

Запитайте, що думають студенти із приводу цієї заяви. Це обговорення дозволить вам перейти до викладення теоретичного матеріалу про наявні обмеження в українському законодавстві (адже ця заява фактично містить заклики до війни), а також про обмеження в дотриманні стандарту балансу думок в умовах збройного конфлікту.

Час на виконання (без перегляду відео): 10 хв. для обговорення в групах; **10-15 хв.** на представлення позиції груп (залежно від кількості груп).

ЗАВДАННЯ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Після проговорювання базових теоретичних аспектів, запропонуйте студентам подумати і висловитися щодо того, а за яких умов все-таки можливо брати коментар чи інтерв'ю у представників незаконних збройних формувань. Нехай кожен пропише кілька умов, за яких він узяв би таке інтерв'ю, а також пояснить, чому і чим це буде відрізнятися від того, що зробив журналіст у «Спецрепортажі: як Донецьк змінила війна», який ви обговорювали на початку заняття.

Час на виконання (без перегляду відео): 5 хв. на виписування умов; **10 хв.** на обговорення (намагайтеся надавати слово не лише найактивнішим студентам).

Після того, як студенти висловляться, поділіть їх на дві групи і запропонуйте подивитися ще два інтерв'ю.

Першій групі запропонуйте одну із серій проекту телеканалу СТБ «Іхтамнети» (рекомендовано 2-гу, 3-тю або 4-ту оскільки вони повністю присвячені одному «ге-

рою»). У цьому проекті журналістка розповіла історії чотирьох російських громадян, які воювали на Сході проти України і були засуджені українськими судами за тероризм та зараз перебувають у в'язниці.

Сюжети за посиланнями:

1 серія: <https://www.youtube.com/watch?v=tfxjDkgUlBU>

2 серія: <https://www.youtube.com/watch?v=rEOa94jQFos>

3 серія: <https://www.youtube.com/watch?v=MzVr6wuCYU4&t=34s>

4 серія: <https://www.youtube.com/watch?v=RC2gtkU0nK4&t=54s>

Другій групі запропонуйте прочитати/подивитися інтерв'ю із колишнім учасником незаконних збройних формувань, учасником програми СБУ «На тебе чекають вдома», яке зробив Матвій Ганапольський в ефірі телеканалу «Прямий».

Інтерв'ю за посиланням: <https://prm.ua/vidverte-intervyu-kolishnogo-boyovika-dnr-pro-obstril-donetska-z-rostovskoyi-oblasti-vtrati-boyovikiv-dopiti-na-lub-yantsi/>

Після перегляду запропонуйте студентам проаналізувати:

- які питання і з якою інтонацією ставлять журналісти, вони упереджені чи ні;
- чи є в сюжетах контекст подій та який саме контекст представлений;
- чи потрібно було робити такі інтерв'ю і що глядач може дізнатися із них.

Обговоріть інтерв'ю в аудиторії.

Час на виконання (без перегляду відео): 10 хв. для обговорення в групах;
10-15 хв. на представлення позиції груп та обговорення.

МОДУЛЬ

ЯК ЗАЛИШАТИСЯ НЕУПЕРЕДЖЕНИМ. ПРО СТАНДАРТИ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ФАКТІВ ВІД КОМЕНТАРІВ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

З початком війни журналістам, які висвітлювали бойові дії, або теми, пов'язані із збройним конфліктом, доводилося працювати під тиском високої емоційної

напруги, що не могло не впливати на результати роботи. У дослідженні, яке було проведено серед журналістів у 2016 році в рамках проекту «Підтримка розвитку

СТАНДАРТУ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ФАКТІВ ВІД КОМЕНТАРІВ ДОТРИМАНО, КОЛИ*:

- є чітке позначення початку та кінця суб'єктивної думки;
- відсутня лексика урочистого стилю в новинах про заяви/дії високопосадовців;
- відсутня оціночна та емоційно-забарвлена лексика, у тому числі дієслова та прикметники (навіть такі як «красномовно промовчав», «охоче прокоментував» тощо);
- відсутні безпідставні узагальнення;
- відсутні оціночні судження журналіста щодо подій та явищ.

*Релевантно для інформаційних жанрів

конфліктно-чутливої журналістики», який здійснювався Координатором Проектів ОБСЄ в Україні, зазначалося, що «емоційна напруга, відчуття співпричетності, з одного боку, та небезпеки для власної країни, з іншого, вплинули на розуміння журналістами своєї професійної ролі в умовах конфлікту. Переважна більшість опитаних журналістів сказали, що не можуть бути повністю “над ситуацією”» [2]. Наприклад, журналісти, у більшості випадків, проявляють високу емпатію до військових, як захисників (йдеться про тих військових, які на передовій, а не про чиновників), або відчувають ненависть до бойовиків, які зі зброєю в руках воюють проти України. Ці емоції є зрозумілими, проте за будь-яких обставин журналіст повинен відображати реальність такою, як вона є, не замовчуючи чи не маніпулюючи тими чи іншими фактами, зважаючи на власні симпатії та антипатії.

Міжнародний воєнний кореспондент TheDailySignal та NewsweekНолан Петерсон, в минулому пілот і ветеран воєн в Іраку й Афганістані, який також висвітлював війну на Донбасі, у 2016 році, висту-

паючи перед студентами-журналістами УКУ у Львові, сказав: «Робота журналіста — якомога точніше розповідати аудиторії про те, що він бачив, що пережив. І нічого більше. На війні практично неможливо залишатись емоційно нейтральним та неупередженим стосовно військових, які на твоєму боці. І також практично неможливо дотриматись емоційного релятивізму стосовно солдатів на іншому боці барикад, які намагаються тебе вбити. Мені здається, кожен має власні цінності, але потрібно бути дуже обережним і не дозволяти цим цінностям впливати на ваш матеріал. **Дозвольте подіям бути на першому плані, а ваші цінності нехай формують стиль написання, те, як ви про це напишете**» [1]. Петерсон радить журналістам оперувати фактами, тоді питання об'єктивності не стоятиме.

Те саме говорить автор книги «Універсальний журналіст» Девід Рендол [6].**«Ніхто не сподівається, що ви зневіряться у своїх ідеалах, але ніколи не треба їм дозволяти свідомо впливати на вашу роботу.** Репортер мусить сумлінно **викладати події, а не пропускати**

все кризь решето власних забобонів, хоч би якими культурними і розумними вони йому видавалися» - зазначає він.

Стереотипізація, мова ворожнечі, безпідставні узагальнення не припустимі. Суб'єктивне ставлення журналісти часто переносять на конфліктно-чутливі групи. У медіа є чимало прикладів їх стереотипізації чи навіть відвертої «мови ворожнечі» та ознак дискримінації щодо таких груп. У першу чергу це проявляється через оціночну лексику та безпідставні узагальнення. Наприклад, на початку війни в медіа часто можна було зустріти негативні матеріали про внутрішньо-переміщених осіб (або про те, що вони всі мають проросійські погляди, або про те, що вони є порушниками правопорядку тощо), а також про мешканців тимчасово окупованих територій (що вони всі воюють проти України). Негативні стереотипи поширювалися й на рівні чиновників. Так, резонанс викликала публікація першого заступника голови Національної поліції Вадима Трояна «Війна на кримінальному фронті», опублікована в газеті «Дзеркало тижня». Стаття формувала упередження щодо внутрішньо переміщених осіб як до джерела злочинності. Незалежна медійна рада засудила цю публікацію та поширення маніпулятивних новин, створених на основі цієї статті іншими ЗМІ, за поширення професійних стандартів (зокрема достовірності) та упередженість [7].

Заголовки. Дуже часто безпідставні і навіть образливі оціночні судження та узагальнення містяться у заголовках матеріалів в онлайн-ЗМІ. Дотримуючись принципу клікбейтних заголовків (таких, які покликані заманити читача зайти на сайт, і часто є сенсаційними та недостовірними), медіа забувають про етику та стандарти. До прикладу, ось такі заголовки: «Ни капли сочувствия: беженцы с Дон-

басса внезапно взвыли от прекрасной жизни в России», «Одесситы обеспокоены масштабными передвижениями военных по городу», «В Белоруссии вооруженные боевики из Украины готовили боеприпасы» і т.п. Проте етика стандарти не повинні поступитися сенсаційності.

Коли оцінки та висновки допустимі. Застосування стандартів залежить від обраного жанру, в якому буде підготовлений матеріал. Жорсткі вимоги дотримання стандартів, у тому числі й відділення фактів від коментарів, у першу чергу застосовують до всіх інформаційних жанрів. Натомість такі жанри, як авторські колонки, або на телебаченні – ток-шоу будуються на основі суб'єктивних оцінок. Але у будь-якому випадку усі висновки та оцінки, наприклад, в аналітичній статті, мають бути підкріплені фактами. Суб'єктивний погляд автора завжди містить і такий жанр як репортаж, проте це не означає, що він допускає некоректну інтерпретацію фактів та подій чи інші маніпуляції.

Окрім того журналіст **варто бути вимогливими до підбору експертів** для коментарів. Бо не кожен експерт є справді експертом і володіє необхідними знаннями та інформацією. Останнім часом, особливо на інформаційних каналах, ми бачимо, що одні й ті ж «експерти» коментують різнопланові теми і не завжди компетентно. Не може одна людина фахово коментувати, наприклад, тему освіти і тему безпеки держави.

Незалежна медійна рада розробила рекомендації щодо принципів запрошення гостей та титрування експертів в інформаційно-аналітичній журналістиці [5]. Відтак вона рекомендувала українським медіа:

- здійснювати належну перевірку кваліфікації експертів у визначеній сфері пе-

ред запрошенням до висловлення думки;

- відмовитися від практики залучати заангажованих осіб, які мають конфлікт інтересів, до коментування будь-якої тематики під виглядом незалежних експертів;

- не запрошувати чинних політиків у ролі експертів, а всі коментарі політиків супроводжувати відповідним титруванням їхньої приналежності до певної політичної сили;

- проявляти належну відповідальність щодо запрошення до коментування загальних тем політиків, яких було помічено у використанні мови ворожнечі, маніпулюванні фактами, заангажованістю тощо. Тим більше під час збройної агресії Російської Федерації;

- належно ідентифікувати експертів та залучених до коментування чи участі у передачі осіб, із вказівкою на їхню посаду й місце роботи.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам знання про те, що таке стандарт відокремлення фактів від коментарів та як він працює в умовах збройного конфлікту, які існують обмеження у його застосуванні; **навчити** використовувати стандарт у щоденній професійній роботі; приймати рішення у складних/дискусійних ситуаціях; критично оцінювати інформацію.

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Не починайте заняття одразу з лекції. Краще розпочніть із обговорення однієї із етичних дилем, які виникають під час висвітлення війни на Донбасі. Наприклад, запитайте їх, що вони думають про те, чи може журналіст залишатися нейтральним в таких умовах, чи має право він на власні емоції, і чи повинні вони впливати на його роботу. Попросіть їх не просто висловити свою позицію, а аргументувати її. Тільки після обговорення переходьте до лекційного матеріалу. Ви можете його чергувати із практичними

завданнями та обговореннями/дискусіями в аудиторії.

Завдання №1, запропоноване до цього модулю, більше стосується етичних дилем, воно спонукатиме студентів критично осмислити як представлений матеріал, так і реальні події. Завдання №2 має за мету навчити працювати із стандартом відділення фактів від коментарів.

➔ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.

практичні/обговорення - 60 хв.

➔ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

Оцінюйте роботу студентів під час занять, звертаючи увагу на такі критерії, як активність, аргументованість, толерантність, вміння зрозуміти і грамотно висловлювати свою думку. Для письмових практичних завдань розробіть окрему шкалу оцінювання теж за певними критеріями, оцінюйте кожен критерій і бали сумуйте.

 КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Американський журналіст Нолан Петерсон: «Головна причина дезінформації про війну в Україні — відсутність закордонних кореспондентів на передовій». – MediaSapiens, 24 квітня 2016 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу:https://ms.detector.media/ethics/standards/amerikanskiy_zhurnalyst_nolan_peterson_golovna_prichina_dezinformatsii_pro_viynu_v_ukraini_vidsutnist_zakordonnikh_korespondentiv_na_peredoviy/
2. Долаючи бар'єри: Роль ЗМІ у висвітленні конфліктно-чутливих тем. Спеціальний звіт. – ГО «Детектор медіа». [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-93563602>
3. Малинка Володимир. Парад клікбейту в українських ЗМІ — «Порошенко подякував Путіну». –MediaSapiens, 2 жовтня 2018 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу:https://ms.detector.media/ethics/standards/parad_klikbeytu_v_ukrainskikh_zmi_poroshenko_podyakuvav_putinu/
4. Новинна грамотність. Онлайн-курс. [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://video.detector.media/special-projects/novynna-gramotnist-i22>
5. Рекомендація №2 щодо принципів запрошення гостей та титрування експертів в інформаційно-аналітичній журналістиці. Незалежна медійна рада [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://mediarada.org.ua/recommendations/2/>
6. Рендол Д. Універсальний журналіст – К., 2007
7. Рішення Національної медійної ради щодо публікації в газеті «Дзеркало тижня» матеріалу Вадима Трояна «Війна на кримінальному фронті» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://mediarada.org.ua/case/publikatsiya-v-hazeti-dzerkalo-tyzhnya-materialu-vadyma-troyana-vijna-na-kryminalnomu-fronti/>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ/ОСМИСЛЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ПРОЕКТУ

Запропонуйте студентам перечитати та переглянути проект, який підготували журналісти газети «Дзеркало тижня» - «Мами» (див. за посиланням: <https://zn.ua/project/mamy/>).

Попросіть їх письмово викласти, що є фактами у цьому матеріалі, а що – коментарями та оцінками журналістів. Запишіть їх на фліпчатрі.

Проведіть дискусійне обговорення (запропонуйте групі самостійно обрати модератора дискусії). На обговорення винесіть такі питання:

- чи потрібен був журналістський текст до цього фотопроєкту?
- якщо так, то який (з точки зору форми та професійної етики)? І чи той що є, відповідає вашим вимогам?
- які емоції викликає проект загалом? Чи є якісь частини тексту, які викликають симпатію чи навпаки – відторгнення?

Коментар: Оскільки цей матеріал – не новинний, то нема жорстких вимог щодо обмеження використання емоційно-забарвленої лексики чи висловлювання позиції журналіста/редакції. Проте варто наголосити наприкінці обговорення, що гра з емоціями – це дуже небезпечна річ. І тому варто бути дуже обережним у темах, які зачіпають конфліктно-чутливі групи (у цьому випадку родичів загиблих на війні українських військових). Також не варто спекулювати такими темами з політичною метою.

Важливе застереження: правильні відповіді на поставлені запитання відсутні, відтак кожен має право мати власну точку зору, навіть якщо вона розходиться із позицією більшості. Дайте можливість студентам просто обговорити цей приклад, на даючи оцінок, хто правий, а хто ні.

Час на виконання: 5 хв. для перегляду проекту; **20-25 хв.** – дискусія.

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ НА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ

Запропонуйте студентам прочитати частину або весь матеріал (залежно від наявності часу). Попросіть їх детально проаналізувати текст, і виявити, де факти, а де оціночні судження та суб'єктивні висновки журналіста; знайти джерела інформації оприлюднених фактів. Попросіть поміркувати, чи можливі такі суб'єктивні судження в новинах та статтях. Обговоріть. А також запропонуйте переробити матеріал згідно професійних стандартів (це може бути домашнє завдання, оскільки на парі це займе чимало часу; проте ви маєте вчитати роботу кожного студента, надати фідбек та оцінити).

«ПЕРЕМИРИЕ СОРВАНО. ЧТО ОЗНАЧАЕТ ГИБЕЛЬ МОРПЕХОВ НА ДОНБАССЕ И КАК СОБЫТИЯ БУДУТ РАЗВИВАТЬСЯ ДАЛЬШЕ»

Повний текст за посиланням: <https://strana.ua/news/215697-peremirie-na-donbasse-sryv-posle-hibeli-pekhotintsev-pod-pavlopolem.html>

На Донбассе фактически сорвано "хлебное" перемирие - вчера в Луганской области погибли четверо украинских военных.

На это отреагировал президент Владимир Зеленский, который созвал силовиков и обратился к участникам Нормандского формата, требуя скорейшей встречи на высшем уровне - включая Владимира Путина.

Однако вряд ли эти воззвания помогут концептуально сдвинуть ситуацию с мертвой точки. Путин без подвижек в Минском процессе встречаться отказывается. А Зеленский отказывается исполнять политическую - главную для РФ и сепаратистов - часть "Минска-2".

Поэтому срыв перемирия лишний раз подтверждает - без политического урегулирования конфликта более-менее устойчивого прекращения огня не произойдет. Пока многочисленные армии стоят лицом к лицу и нет политической базы для их разведения - обстрелы будут продолжаться

РФ считает такой политической базой Минские соглашения, по котором особый статус Донбасса закрепляется в Конституции. Киев же отмечает этот подход и говорит, что будет прекращать огонь "просто так", без стратегического понимания, как урегулировать этот конфликт.

Пока получается не очень. "Страна" разобралась, как схлопнулось очередное перемирие.

КОМЕНТАР ДЛЯ ВИКЛАДАЧА

1. Цей журналістський матеріал не має автора.
2. Містить оціночні судження та суб'єктивні висновки редакції, які ні на чому не ґрунтуються (виділено кольором), емоційно-забарвлену лексику.
3. Відсутні посилання на джерела (підкреслено кольором).

Час на виконання: 30 хв.

ЯКУ ІНФОРМАЦІЮ НЕ ВАРТО ОПРИЛЮДНЮВАТИ? ПРО ОБМЕЖЕННЯ СТАНДАРТУ ПОВНОТИ.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

«Сенсаційне фото чи відео, на якому видно позиції військових, може зробити вам кар'єру, але вбити військових, якщо на ньому видно будинки чи інші розпізнавальні знаки на фоні» - це цитата із інтерв'ю Нолана Петерсона, військового журналіста, який висвітлював війну в Іраку й Афганістані та війну на сході України. Такі помилки українські журналісти часто робили у 2014 році, коли тільки розгорталися бойові дії на Сході. Проте згодом виробилася практика та неписані правила не поширювати інформацію, яка може зашкодити українським військовим чи мирному населенню.

Яку ж інформацію не варто оприлюднювати? Військові застерігають журналістів не розкривати наступну інформацію:

- точні дані про переміщення чи місця дислокації військ чи окремих підрозділів;
- точні дані про кількість військових на різних ділянках бойових дій;
- точні дані про види й кількість озброєння конкретних підрозділів;
- інформацію про плани командирів, тактику ведення бойових дій тощо.

Окрім перелічених обмежень варто пам'ятати, що існує таке поняття як дер-

жавна таємниця. **Закон «Про державну таємницю»**, зокрема стаття 8, відносить до державної таємниці наступну інформацію у сфері оборони [1]:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної

СТАНДАРТ ПОВНОТИ – ЦЕ КОЛИ:

- матеріал містить відповіді на питання: Хто? Що? Де? Коли? Як? Чому?
- матеріал містить бекґраунд.

БЕКґРАУНД –

це контекстні зв'язки.

державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час;

- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни.

В такий спосіб обмежується стандарт повноти в умовах збройного конфлікту. У всіх інших випадках журналісти повинні, описуючи події, відповідати на ключові питання: **Хто? Що? Де? Коли? Як? Чому?**

Проте ці обмеження варто застосовувати, керуючись здоровим глуздом. І пам'ятати, що влада інколи намагається обмежити доступ до тієї чи іншої інформації, прикриваючи чиїсь корупційні зв'язки або зловживання. Тому завжди на першому місці мають бути інтереси суспільства. «Професійні журналісти намагаються захиститися поясненням, що саме в умовах конфліктів найбільше потрібна повна інформація з усіх сторін, щоб розуміти, що відбувається насправді і діяти адекватно»

- зазначає український журналіст у Лондоні Богдан Цюпин у своїй публікації для «Радіо Свобода» [5].

Суттєві обмеження свободи слова та роботи ЗМІ передбачаються в умовах воєнного стану [6].

Ще одним важливим компонентом, який забезпечує повноту, є бекґраунд.

Яку інформацію може містити бекґраунд:

- передісторію, яка дає розуміння події/явища;
- пояснення будь-яких складних понять чи роз'яснення складних явищ;
- пояснення взаємозв'язків між подіями чи явищами;
- порівняння в часі чи просторі;
- додаткову інформацію, яка допомагає зрозуміти, про що новина.

Але надзвичайно важливо пам'ятати, що з бекґраундом треба працювати обережно, адже хибні взаємозв'язки між подіями чи явищами, маніпулятивно обрана додаткова інформація або ж взагалі перекручена передісторія можуть вводити в оману аудиторію. Це свідомо роблять з 2014 року російські пропагандистські ЗМІ, представляючи у новинах про Україну бекґраунд про «переворот», «націоналістів», «failedstate» тощо (приклад – у частині «Практична робота», у Завданні №1).

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам знання про те, що таке стандарт повноти та як він працює в умовах збройного конфлікту, які існують обмеження у його застосуванні; **навчити** використовувати стандарт у щоденній професійній роботі; приймати рішення у складних/дискусійних ситуаціях; критично оцінювати інформацію.

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Як і в інших модулях, тут теж ми не рекомендуємо починати заняття з лекційного матеріалу. Запитайте у студентів, чи вони знають, які існують обмеження на поширення інформації в умовах війни. Хай вони запропонують свої варіанти. Далі можна перейти до лекційного матеріалу і до практичних завдань.

Завдання №1 допоможе познайомитися, як працює стандарт повноти, і як потрібно подавати новини, дотримуючись

цього стандарту. Натомість Завдання №2 допоможе зрозуміти, які є обмеження на поширення інформації в умовах збройного конфлікту.

Кожного разу запитуйте, що студенти запам'ятали із заняття та які уроки винесли.

➔ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.

практичні/обговорення - 60 хв.

➔ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

Оцінюйте роботу студентів під час занять, звертаючи увагу на такі критерії, як активність, аргументованість, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку. Для письмових практичних завдань розробіть окрему шкалу оцінювання теж за певними критеріями, оцінюйте кожен критерій і бали сумуйте.

➔ КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Закон України «Про державну таємницю» // <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
2. Лук'янчук Сергій. Про втрати – тільки з офіційних повідомлень. Як американські журналісти самоорганізувалися для добровільної цензури [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/58595/Pro_vtraty_tilky_z_oficijnyh_povidomlen
3. Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1149-12>

4. Стрій Єлизавета. Настя Станко: «Не можна перемогти у війні, приховуючи правду». – «Детектор медіа», 1 грудня 2017[Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/community/article/132466/2017-12-01-nastya-stanko-ne-mozhna-peremogti-u-viini-prikhovuyuchi-pravdu/>
5. Цюпин Богдан. ЗМІ і війна. Журналістика часто стає однією з перших жертв конфліктів. – Радіо Свобода, 20 травня 2014 р. [Електронний ресурс] //Режим доступу:<https://www.radiosvoboda.org/a/25392054.html>
6. Чижик Галина. Які обмеження для ЗМІ передбачає воєнний стан [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://cedem.org.ua/analytics/yaki-obmezheniya-dlya-zmi-peredbachaye-voennyj-stand/>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НОВИН

Запропонуйте студентам проаналізувати та порівняти дві новини: одну російського інформагентства, іншу – українського онлайн-ЗМІ. Чи відповідають новини на основні запитання стандарту повноти: Хто? Що? Де? Коли? Як? Чому? Чи наявний бекґраунд? Прослідкуйте, чи звернуть вони увагу на маніпуляції у бекґраунді в новині російського ЗМІ. Проговоріть, які саме маніпуляції та неточності він містить.

ГРУППА УКРАИНСКИХ ВОЕННЫХ ВСТУПИЛА В СТОЛКНОВЕНИЕ С СИЛАМИ САМООБОРОНЫ

Дело ограничилось стрельбой в воздух Симферополь, 4 мар – РИА Новости.
Несколько выстрелов в воздух произошли в результате контакта сил Самообороны Крыма с украинскими военными, передает корреспондент РИА Новости.
По данным корреспондента, группа украинских военных вступила в столкновение с силами самообороны. Дело ограничилось стрельбой в воздух.

У БЕЛЬБЕКУ НА АЕРОДРОМІ БЕЗЗБРОЙНІ УКРАЇНЦІ ВИМАГАЮТЬ ВІД РОСІЯН ЗВІЛЬНИТИ ШЛЯХ

«Українська правда»,
50 українських військових у Бельбеку прийшли без зброї на аеродром з вимогою пустити їх на позиції, росіяни зустріли їх пострілами в повітря, але потім почалися переговори. Про це повідомив журналіст Польського радіо Тарас Шумейко телефоном.

В Києве 22 лютого відбулася зміна влади, яка має ознаки державного перевороту. Верховна Рада позбавила президента Віктора Януковича влади, змінила конституцію, поклала виконання обов'язків глави держави на спікера Александра Турчинова і призначила президентські вибори на 25 травня. Янукович заявив на прес-конференції в Ростові-на-Дону, що змушений був покинути Україну під загрозою фізичної расправи і залишається законно обраним головою держави. Ряд областей сходу і півдня України, а також Крим не визнали легітимності рішень Верховної ради, заявив про незаконність позбавлення Віктора Януковича з посади президента, а також прийняли рішення про проведення референдумів про подальшу долю своїх регіонів.

За його словами, командир відмовився здати частину військової технічної авіації у Бельбеку військовим без опізнавальних знаків, а полковник Юрій Мамчур вирішив, що частина українців зі зброєю залишається чекати в гарнізоні, а частина – йде на аеродром.

Близько 50 вояків без озброєння близько 8:40 рушила колоною на аеродром, який займають військові без опізнавальних знаків.

"Коли колона підійшла до входу на аеродром разом із пресою, тут багато преси з усього світу, – російські солдати почали стріляти в повітря. А журналістам погрожували стріляти по ногах. Потім вийшов їхній командир і провів переговори з Юрієм Мамчуром. Причому вони не представляються, навіть званням, єдине що відомо, що командира росіянин звать Роман", – розповів журналіст.

Він зазначив, що Мамчур вимагав, щоб українським військовим дозволили зайняти свої робочі позиції, і запропонував спільно нести охорону військових складів на території аеродрому.

"Росіяни погодилися частково – дозволи вивести на позиції технічний наряд, близько 10 осіб. Мамчур зв'язується з командиром російського загону і вимагає виконання решти вимог. "Програма максимум" – вимагають від росіян залишити територію частини".

Росіяни кажуть, що командування не дає наказу про відступ.

Журналіст також зазначив, що попереду колони українських вояків несуть два прапори – український і прапор частини 4515, який не змінювався з радянських часів.

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДЕОСЮЖЕТУ

Запропонуйте студентам подивитися спеціальний репортаж журналістів «Громадського» Насті Станко та Костянтина Реуцького «Бої за “промку”. Втрата», який було знято 6 липня 2016 року у промзоні поблизу Авдіївки. Проаналізуйте цей матеріал та обговоріть в аудиторії. Запропонуйте студентам відповісти на такі запитання:

- чи помітили вони порушення професійних стандартів?
- чи варто було всю інформацію подавати в такому вигляді чи обмежити якісь моменти?
- чи є дискусійні питання в сюжеті з точки зору етики?

Відео за посиланням: <https://hromadske.ua/posts/boi-za-promku-vtrata>

Для інформації. Через цей репортаж у журналістів виник конфлікт з Міністерством оборони України, а також вони були піддані критиці з боку деяких українських активістів. 11 липня 2016 р. було створено робочу групу для вивчення всіх обставин зйомок та експертизи відеосюжету. До складу робочої групи увійшли представники Міністерства оборони, Адміністрації Президента, Служби безпеки України, прес-служби ВДВ та громадських організацій. «Громадське» вирішило не публікувати сюжет до завершення його експертизи. На час експертизи було призупинено акредитацію в зоні АТО Анастасії Станко та Костянтина Реуцького. В результаті роботи робочої групи було досягнуто згоди, що «Громадське» таки оприлюднить цей сюжет.

Після обговорення, запропонуйте студентам переглянути додаткові матеріали (у першу чергу експертний аналіз) про цей сюжет та ситуацію що склалася. Після цього запитайте, чи не змінилася їхня думка щодо цього репортажу.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ:

- 1) Бої за «промку» та журналістику. Експертний аналіз сюжету «Громадського ТБ» з Авдіївки. – «Детектор медіа», 20 липня 2016 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/117007/2016-07-20-boi-za-promku-ta-zhurnalistiku-ekspertnii-analiz-syuzhetu-gromadskogo-tb-z-avdiivki/>
- 2) Скандал из-за съюмок в Авдеевской промзоне: работа над ошибками. – «Детектор медіа», 15 липня 2016 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/116866/2016-07-15-skandal-iz-za-semok-v-avdeevskoi-promzone-rabota-nad-oshibkami/>
- 3) «Громадське» оприлюднить скандальний репортаж з Авдіївки. – «Детектор медіа», 26 липня 2016 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://detector.media/community/article/117211/2016-07-26-gromadske-oprilyudnit-skandalnii-reportazh-z-avdiivki/>

ЯК ПЕРЕВІРЯТИ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ? ПРО ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТУ ДОСТОВІРНОСТІ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Один із авторів «Посібника з верифікації» Стів Батрі звертає увагу журналістів на те, що більшість з джерел інформації є неправильними, «вони можуть зловмисно або випадково обманювати, доносити неправдиву інформацію. Джерела також можуть мати хибні спогади або не мати достатніх знань чи розуміння ситуації. Вони можуть приносити шкоду і бути неспроможними говорити все, що знають, чи не бачити повної картини того, що відбувається в даний момент». Але що робити журналістам? Тільки «не безтямно повторювати дані джерел та надані ними матеріали, але піддавати їх сумніву, звіряти їх інформацію з повідомленнями інших надійних джерел, і таким чином підтверджувати правду та відсіювати брехню та неперевірені факти ще до виходу публікації чи репортажу», зазначає Батрі [1].

Сьогодні для перевірки джерел інформації журналісти використовують багато нових інструментів, які з'явилися із розвитком медіатехнологій. Власне про них розкаже й «Посібник з верифікації». Проте дещо залишається незмінним і про це треба пам'ятати, пише Батрі: **«Ми можемо використовувати нові інструменти найбільш ефективно, якщо будемо шукативідповіді на ті самі питання:**

“Звідки вони це знають”, “Звідки ще вони це знають”».

Схожої концепції дотримується і німецький журналіст, професор Ляйпцізького університету Міхаел Халер. У книзі «Пошук та збір інформації» [7] він рекомендує ставити ТРИ контрольні запитання, щоб бути впевненим у надійності джерел:

1. Чи є інформатор (свідок, експерт, учасник засідання, попутник тощо) одночасно джерелом? Якщо ні: хто є першоджерелом і як інформація потрапила до інформатора?

2. Чи є першоджерело одночасно діювою особою в події? Якщо так, то які інтереси переслідує дійова особа?

3. Якщо інформатор не є першоджерелом - чи воно відоме? Якщо ні: чи може його назвати інформатор? Якщо так: чи може він оцінити надійність першоджерела?

Також надзвичайно важливо, щоб джерела інформації були:

- компетентними;
- причетними до події, про яку йдеться;
- готовими відповідати за сказане.

СТАНДАРТ ДОСТОВІРНОСТІ - ЦЕ:

- чітке зазначення джерел кожного факту;
- чітка авторизація кожної поданої думки.

Анонімність джерел (за незначними винятками) не припустима.

Існує загальне правило **про неприпустимість використання анонімних джерел інформації** (за невеликим винятками, див. про це нижче). А також **джерел має бути кілька, краще - більше, ніж два**.

Є кілька викликів, які останнім часом серйозно ускладнюють роботу журналістів із джерелами інформації – це соціальні мережі та російська пропаганда. Журналісти дуже часто некритично ставляться до інформації, отриманої із Facebook, Twitter чи інших соціальних мереж. Але навіть посилання на джерело, яке Facebook позначає, як верифіковане, не дає жодної гарантії, що ви не потрапите в халепу. Яскравим прикладом є історія із поширенням фейку про обмін полоненими наприкінці серпня 2019 року. Детальний розбір цього кейсу зробили в проекті VoxCheck[3]. Найпікатнішим у цій ситуації є те, що медіа допустили помилку, поширивши неперевірений репост новопризначеного Генпрокурора України Руслана Рябошапку (згодом був видалений) про повернення наших полонених з Росії. Низка редакцій навіть відіслала своїх журналістів на чергування у аеропорт «Бориспіль», аби зустріти літак, який ніби-то ось-ось мав прилетіти. Але не прилетів, бо поширена інформація виявилася фейком.

Експерти коаліції громадських організацій (Українського інституту медіа та інформації, Комісії журналістської етики,

«Платформи прав людини», StopFake) що здійснювала моніторинг висвітлення президентської та парламентської кампанії у 2019 році, рекомендації для журналістів, які стосуються роботи з джерелами [5]. Отже, редакціям рекомендують:

- не використовувати анонімні джерела (виняток – можна не вказувати джерело, якщо це загрожує безпеці/життю самого джерела);
- використовуючи інформацію із соцмереж, перевіряти джерело цієї інформації, а також чітко його позначати; навіть посилання на верифіковані акаунти не є гарантією того, що ваше джерело поширює достовірну інформацію, адже воно може мати свої корисливі мотиви;
- критично підходити до посилання на ЗМІ, які використовують соцмережі як основні джерела інформації;
- висвітлюючи події в Україні, використовувати українські джерела інформації; висвітлюючи події в інших країнах, використовувати медіа тієї країни, про яку йдеться, і тільки ті медіа, які давно створені та мають позитивну репутацію.

Окрему увагу експерти цього проекту звертають на **роботу із російськими джерелами інформації**. Адже в умовах інформаційної війни вони можуть використовуватися із метою поширення фейків та дезінформації. Зокрема експерти рекомендують:

- не використовувати російські дже-

рела інформації про міжнародні й українські новини, окрім випадків, коли вони є першоджерелами – скажімо, йдеться про важливі заяви або дії офіційних осіб РФ;

- не користуватися джерелами інформації, доступ до яких офіційно обмежено в Україні (йдеться про російські соцмережі, а також про так звані квазі-медіа, які були створені на тимчасово окупованих територіях бойовиками).

Але джерелом дезінформації та маніпуляцій можуть бути навіть ті ресурси, до яких ми звикли і які загалом не сприймаються як джерело фейків. Наприклад, «Вікіпедія» [6]. Тому критичний підхід до

роботи з джерелами може врятувати журналіста від неприємних історій.

Коли допускається анонімність джерел? Бувають випадки, коли журналіст не може назвати джерело інформації, у першу чергу тоді, коли йдеться про загрозу життю/безпеці цьому джерелу чи його родині. Як правило, змушені послуговувати анонімними джерелами часто журналісти-розслідувачі. Проте війна внесла свої корективи. Сьогодні також часто українські ЗМІ не можуть оприлюднювати свої джерела інформації, якщо вони проживають на тимчасово окупованих територіях, аби не наражати їх на небезпеку.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам знання про те, що таке стандарт достовірності та як він працює в умовах збройного конфлікту, які існують обмеження у його застосуванні; **навчити** використовувати стандарт у щоденній професійній роботі; приймати рішення у складних/дискусійних ситуаціях; критично оцінювати інформацію.

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Розпочніть своє заняття із несподіваного завдання. Є таке іронічне кліше, яке часом озвучують журналісти з досвідом, яке стосується перевірки джерел інформації. І звучить воно так: «Якщо ваша мама каже, що любить вас, перевірте це». Запропонуйте студентам подумати, в який спосіб можна перевірити цю інформацію. Після представлених варіантів та обговорення перейдіть до лекційного матеріалу. Чер-

гуйте лекцію із практичними завданнями.

Завдання №1 має спонукати студентів критичніше ставитися до соціальних мереж та інформації, яку вони звідти отримують. Завдання №2 вчить безпосередньо працювати із джерелами інформації.

➔ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення – 60 хв.

➔ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

Оцінюйте роботу студентів під час занять, звертаючи увагу на такі критерії, як активність, аргументованість, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку. Для письмових практичних завдань розробіть окрему шкалу оцінювання теж за певними критеріями, оцінюйте кожен критерій і бали сумуйте.

 КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Батрі Стів. Посібник з верифікації [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://verificationhandbook.com/book_ua/
2. Гороховський О. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2017/06/AMO_Factchecking-jako-trend-v-investigativni-zurnalisticke-moznosti-a-perspektivy.pdf
3. Жорстока дезінформація. Як поширювався фейк про обмін полонених [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://petrimazepa.com/zhorstoka_dezinformaciya_yak_poshiryuvavsya_fejk_pro_obmin_polonenikh
4. Несправжній я: фейкові акаунти на сторінках українських ЗМІ. – VoxUkraine, 20 серпня 2019 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/nespravzhnij-ya-fejkovi-akaunti-na-storinkah-ukrayinskih-zmi/>
5. Підсумковий звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в медіа парламентської виборчої кампанії в Україні / О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова. – К., 2019. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/Monitoring%20Report%20Parliamentary%20Campaign%202019%20UKR.pdf>
6. Толокольникова К. Юрій Пероганич: «Вікіпедія» — це поле інформаційної війни. – MediaSapiens, 14 серпня 2018 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://ms.detector.media/web/online_media/yuriy_peroganich_vikipediya_tse_pole_informatsiynoi_viyni/
7. Халер М. Пошук і збір інформації: Навчальний посібник/ За заг. ред. В.Ф.Іванова та А.Коль. – К.: Академія Української Преси, Центр вільної преси, 2006. – 308 с.
8. Як перевірити достовірність повідомлення. – Академія BBC [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.bbc.co.uk/academy/uk/articles/art20161122083910207>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ АКАУНТІВ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ У СОЦМЕРЕЖАХ.

Розділіть студентів на кілька груп. Кожній групі запропонуйте проаналізувати акаунт когось із високопосадовців чи політиків за тиждень. Нехай вони подумують:

- чи сторінка цієї особи верифікована?
- чи вся інформація, яку публікує ця особа, є такою, що їй можна довіряти?
- чи можна перевірити оприлюднену інформацію і в який спосіб?

Запропонуйте кожній групі презентувати результати та обмінятися думками з цього приводу. Поговоріть про те, що ключовим є – критичний підхід до будь-якої інформації, з якою працює журналіст.

Час для виконання – 30 хв. (15 – на аналіз, 15-20 – на обговорення)

ЗАВДАННЯ 1. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ НОВИННИХ ТЕКСТІВ.

Запропонуйте студентам прочитати ці матеріали і визначити, чи є порушення стандартів у цих матеріалах, та яких саме. Також змодельуйте ситуацію, за якої їм потрібно перевірити наявну тут інформацію. Нехай вони подумають, до яких джерел вони б зверталися, напишуть список. Обговоріть разом їхні пропозиції щодо перевірки.

ТЕКСТ №1

Портнов дал ключ, как ГБР установит виновных в бойне 2 мая в Одессе

Известный юрист Андрей Портнов, который выступил заявителем в уголовном производстве, открытом ГБР против экс-спикера парламента Андрея Парубия по мотивам трагических событий в Одессе 2 мая 2014 года, направил в Госбюро расследований свое предложения по первоочередным следственным действиям.

Об этом "Стране" сообщает источник, близкий к "украинскому ФБР".

По его данным, юрист направил следователю по делу Парубия ходатайство, в котором изложил алгоритм действий по установлению виновных в событиях 2 мая.

Джерело: <https://strana.ua/news/219735-delo-protiv-parubija-portnov-predlozhit-hbr-plan-sledstvennykh-dejstvij-v-proizvodstve-o-trahedii-v-2-maja-odesse.html>

ТЕКСТ №2

"Рашагейт" для Зеленского. Как "порохоботы" увидели зраду по морьякам с ПАСЕ и что было на самом деле

Зеленского пытаются обвинить в том, что он стал участником сговора европейцев с Россией по поводу возврата украинских моряков из плена в обмен на возвращение РФ в ПАСЕ.

Порохоботы в соцсетях разгоняют версию о том, что Зе якобы согласился не мешать возвращению России в Парламентскую ассамблею Совета Европы, а за это Россия освободит моряков - но с условием, что они получат свой срок по решению украинского суда.

План по обмену ПАСЕ на моряков Зеленскому, по версии порохоботов, навязали на Западе, во время его поездок в Париж и Берлин. Мол, Запад разыграл с Россией партию, не учитывая интересы Киева, а Зе согласился.

Но старый и пока действующий глава МИДа Павел Климкин этот план якобы поломал, ответив жестким отказом на ноту МИД России с предложением передать украинских моряков с условием, что те будут сидеть в украинской тюрьме. Этим и вызвал гнев Зеленского, который, видимо, знал об этой договоренности с ПАСЕ и хотел на этих условиях обменять моряков ради пиара на выборах.

Вот такая версия была запущена порохоботами.

Повна версія за посиланням: <https://strana.ua/articles/208845-moh-li-zelenskij-sohlasitsja-na-obmen-morjakov-na-pase.html>

Час для виконання – 15-20 хв.

МОДУЛЬ

ЯК НЕ ПЕРЕКРУЧУВАТИ ЗМІСТ ТА НЕ
ВИРИВАТИ З КОНТЕКСТУ СЛОВА. ПРО
ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТУ ТОЧНОСТІ.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Дуже часто на адресу журналістів чути звинувачення, що вони перекручують слова та виривають із контексту цитати із записаних коментарів, або ж в маніпулятивний спосіб інтерпретують факти. Така проблема справді є. Порада, як цього уникнути (якщо, звісно, не йдеться про

свідому маніпуляцію), дуже проста – потрібно бути УВАЖНИМ. Але окрім цього варто бути ОБІЗНАНИМ із темою, про яку пишеш.

«Точність означає три речі. Перша, очевидна - фіксувати й ретельно відтворювати те, що говорять люди. Дру-

СТАНДАРТ ТОЧНОСТІ - ЦЕ:

- відповідність кожного поданого факту реальності;
- дослівне цитування/відтворення думок.

га – дбати про те, щоб ваша розповідь в цілому, хоч би якою точною була кожна її маленька частина, відповідала духу й атмосфері ситуації чи подій, а це означає, що треба додавати історію питання й контекст. Третя – не переймати поширену й небезпечну звичку розводитися на кшталт: "Ну, якщо те сталося й це сталося, тоді оце має бути правдою". Ваша справа не висловлювати побажання, а переказати вашу історію для друку. Якщо в послідовності подій, про які ви розповідаєте, є розрив, точно визначте, чого бракує. Не варто думати, якщо сталася подія А, тоді ще одна, а тоді В, то частина, якої бракує, – обов'язково Б. Це може бути й не так» – зазначає автор книги «Універсальний журналіст» Девід Рендол [6].

Як бачимо, є кілька вимірів стандарту точності. Перший, це коли йдеться про відтворення фактів та слів (наприклад, потрібно дуже точно відтворювати імена та прізвища, посади, назви, точні цифри чи інші показники). Другий, складніший, коли йдеться про контекст – адже один і той же факт, розміщений у різних контекстах, набуватиме нового значення чи емоційного забарвлення. І третій, найскладніший, оскільки йдеться про точність аналізу – тобто про неприйнятність надуманих зв'язків та хибних висновків.

У квітні 2019 року кілька українських видань некоректно процитували слова

французького письменника та публіциста Бернара-Анрі Леві із його колонки у виданні LePoint, де він описав свої враження від зустрічі тоді ще із кандидатом в президенти України Володимиром Зеленським. Наприклад, риторичне запитання, яке в оригіналі звучало як *«Чи не стане його обрання колективним поканням України за Махна і Степана Бандеру?»* видання подавали як ствердження, що обрання Зеленського – це *«покаання України за Махна та Степана Бандеру»* [2].

Часто в ЗМІ також зустрічається некоректна інтерпретація соціологічних даних. Останнім часом це стосується й опитувань, які відображають думку населення про ставлення до війни на Донбасі та про способи її завершення [4]. А також некоректне використання тієї чи іншої термінології, наприклад, деякі ЗМІ до цього часу продовжують називати внутрішньо переміщених осіб «біженцями» (як ось видання «Страна.ua»: «В Минсоце назвали точное число зарегистрированных беженцев из Крыма и Донбасса»: <https://strana.ua/news/219108-v-minsotse-nazvali-tochnoe-chislo-zarehistrovannykh-bezhentsev-iz-kryma-i-donbassa.html>).

На відміну від інших стандартів, які мають свої обмеження в умовах збройного конфлікту, стандарту точності потрібно дотримуватися беззастережно.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ **МЕТА/ЗАВДАННЯ:** дати студентам знання про те, що таке стандарт точності та як він працює в умовах збройного конфлікту; навчити використовувати стандарт у щоденній професійній роботі; приймати рішення у складних/дискусійних ситуаціях; критично оцінювати інформацію.

➔ **ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:**

Розпочніть заняття із Завдання №1. Після того, як вони його виконають, запитайте, що було найважчим у цьому завданні. Обговоріть. Лише тоді переходьте до лекційного матеріалу. Наповніть його свіжими прикладами із ЗМІ, які містять порушення стандарту точності.

Завдання №1 спрямоване на те, щоб навчити студентів бути уважними, вміти виокремлювати важливу інформацію та ключові повідомлення із великого потоку інформації та відтворювати її. Завдання

№2 спонукає до критичного сприйняття та аналізу інформації.

➔ **ТРИВАЛІСТЬ:**

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення – 60 хв.

➔ **ОЦІНКА ЗНАТЬ:**

Оцінюйте роботу студентів під час заняття, звертаючи увагу на такі критерії, як активність, аргументованість, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку. Для письмових практичних завдань розробіть окрему шкалу оцінювання теж за певними критеріями, оцінюйте кожен критерій і бали сумуйте. Особливо ретельно підійдіть до оцінювання письмової роботи – написання новини (тут важливі такі критерії: точність цитування, вміння виділяти ключове повідомлення, коректний та цікавий заголовок; правильна побудова новини).

➔ **КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:**

1. Баєрс Ділан. Точність замість збалансованості. Як Дональд Трамп змінив політичну журналістику США. – Текст.org.ua, 7 листопада 2016 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/72119/Tochnist_zamist_zbalansovanosti_Jak_Donald_Tramp_zminyuv
2. «Главком» зманіпулював словами Анрі Леві про Зеленського як «покаяння для України». – MediaSapiens, 8 квітня 2019 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://ms.detector.media/ethics/standards/glavkom_zmanipulyuvav_slovami_anri_levi_pro_zelenskogo_yak_pokayannya_dlya_ukraini/
3. Журналіст не точно передав слова міністра про використання Україною допомоги Канади — посол. — «Укрінформ», 19 липня 2019 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2744073-zurnalist-ne-tocno-peredav-slova-ministra-pro-vikoristanna-ukrainou-dopomogi-kanadi-posol.html>
4. Заява «Демініціатив» проти маніпулятивного використання результатів наших досліджень на телеканалі «112 Україна» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/zayava-deminitsiativ-proti-manipulyativnogo-vikoristannya-rezultativ-nashikh-doslidzen-na-telekanali-112-ukraina>

5. Правдивість і точність. – Академія BBC [Електронний ресурс] // Режим доступу:<https://www.bbc.co.uk/academy/uk/articles/art20160928115419217>
6. Рендол Д. Універсальний журналіст. – К., 2007. – 288 с.

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ПРАКТИКУВАННЯ УВАЖНОСТІ ТА ТОЧНОСТІ ВІД ТВОРЕННЯ ПОЧУТОГО

Запропонуйте студентам прослухати інтерв'ю із кимось із політиків, або відео-сюжет. Наголосіть на тому, що робити це потрібно дуже уважно, нотуючи ключові повідомлення. Після перегляду запропонуйте їм написати коротку новину, відтворивши ці ключові повідомлення.

Для прикладу можна взяти:

- відео про звільнення Романа Безсмертного із тристоронньої контактної групи у Мінську: <https://www.youtube.com/watch?v=cHL8hpW-pKE> ;
- інтерв'ю з Ігорем Коломойським Денису Бігусу: <https://www.youtube.com/watch?v=QXRJEFJrzo> (у цьому випадку можна обрати лише якусь частину інтерв'ю);
- інше.

Перевірте написані студентами новини та оцініть, на скільки точно вони змогли відтворити мову інтерв'ююваних осіб.

Час на виконання: 25-30 хв.

ЗАВДАННЯ 2. КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ

Запропонуйте студентам прочитати чи подивитися матеріал, який підготував телеканал «112 Україна», під назвою «Зростає кількість українців, які підтримують досягнення миру на Донбасі шляхом домовленостей та компромісів, - соціологічні дані».

Матеріал за посиланням: <https://ua.112.ua/polityka/roste-kilkist-ukrainsiv-iaki-pidtrymuiut-dosiahnennia-myru-na-donbasi-shliakhom-domovlenostei-ta-kompromisiv-sotsiolohichni-dani-461108.html>

Запитайте у студентів, чи, на їхню думку, коректно представлені соціологічні дані. Нехай аргументують свою позицію. Після обговорення запропонуйте їм ознайомитися із реакцією Фонду «Демократичні ініціативи» на цей сюжет [4].

Час на виконання: 20 хв.

РОЗДІЛ

**ПСИХОЛОГІЯ
ВИСВІТЛЕННЯ
ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ**

ПСИХОЛОГІЯ ІНТЕРВ'Ю. ЯК РОЗМОВЛЯТИ З ЛЮДЬМИ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМУ

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Готуючись до інтерв'ю із людьми, які пережили фізичну/психологічну травму, насамперед потрібно спиратися на **принципи та правила, які є базовими для будь-якого журналістського інтерв'ю**. Це — ґрунтовна підготовка до розмови, збір та аналіз інформації на задану тему, коректне формулювання запитань, орієнтування у специфічних термінах, географічних назвах, датах, неупередженість, повага до співрозмовника та його приватності, дотримання домовленостей щодо розмови тощо.

Особи, що пережили фізичні/психологічні травми, є вразливою групою, тож метою журналіста має бути не лише зібрати необхідну інформацію, а й не поглибити травму і не дискредитувати героя у спільноті. **Базове правило — не нашкодити.**

Журналісту треба розуміти, що таке травма і які психологічні наслідки вона може мати, вміти надати першу кризову психологічну допомогу, відчувати та не перетинати етичні межі, розвивати емоційний інтелект та емпатію. **Варто пам'ятати**, що людина, яка пережила травму, може реагувати на деякі речі не так, як інші співрозмовники. Це можуть

бути емоційні сплески, сльози, агресія, роздратування, нервовість, апатія тощо.

Умовно роботу журналіста з особами, що пережили травму, можна поділити на такі етапи: підготовка до інтерв'ю, сама розмова, написання тексту, підготовка до оприлюднення матеріалу, робота з героєм після публікації/ефіру. Кожен етап має свої особливості.

Домовляючись про розмову, варто аргументовано мотивувати потенційного співрозмовника дати вам інтерв'ю. Потрібно пояснити, з якою метою ви робите це інтерв'ю (без тиску і маніпулювання почуттями героя), дозволити співрозмовнику самому обрати комфортне місце і час для розмови.

Потрібно формулювати питання так, щоб не перекладати відповідальність за те, що сталося з героєм на нього ж. Варто уникати оціночних суджень і осуду, некоректних питань. Не варто претендувати на те, що ваша історія дасть відповідь на питання «Чому це сталося?» і «Чому це сталося саме з цією людиною?». Намагайтеся уникати такого формулювання і не ставте це за мету роботи.

Варто пам'ятати, що людина, яка пережила травму, може плутатися у розповіді, наводити суперечливі факти, упускати важливі деталі. Це не означає, що людина говорить неправду, це — захисний механізм. Втім, фактчекінгом ніколи не треба нехтувати.

Для тексту/сюжету варто вибирати ті деталі, які розкривають історію, а не ті, що шокують. Герой має право не відповідати на питання, якщо вони завдають йому біль, дискомфорт, змушують ніяковіти чи викликають роздратування. Пам'ятайте, що не можна примушувати героя відповідати, тиснути на нього, маніпулювати ним.

Дайте ознайомитися з матеріалом герою до того, як він піде в друк/ефір. Це знизить рівень стресу, який співрозмовник відчуватиме після оприлюднення своєї історії.

Важливо розуміти, що у внутрішній картині сприйняття самих героїв — це завжди інша історія, і журналіст не зможе її відтворити саме так, як відчуває і бачить герой. Тож ймовірність певного невдоволення матеріалом завжди є. Щоб запобігти цьому, важливо дотримуватися принципів журналістської етики: домовлятися про погодження фінального матеріалу з учасниками в тих чи інших межах, домовлятися, про те яким чином буде відбуватися погодження і чи можливо буде раптом що потім щось змінити або внести правки. Одразу варто визначити чітку робочу рамку.

Якщо після виходу матеріалу герой потребує підтримки та заспокоєння, журналісту варто її надати в межах його професійної діяльності. Це варто робити м'яко, дружньо, коректно. Можна порадити героям дотримуватися інформаційної гігієни — менше контактували

повторно з цією інформацією, а також допомогти із пошуком фахової психологічної допомоги.

Важливий момент — після виходу матеріалу потрібно вміти вчасно і коректно звести спілкування з людиною до мінімуму.

Ольга Семенова, психотерапевт, травматерапевт. Співпрацює з мілітарними та правозахисними організаціями:

«Найбільш здоровим варіантом буде згорнути спілкування до мінімуму, залишаючи теплі контакти. Ви журналісти — ви не друзі, не психотерапевти, не кризова гаряча лінія. Варто вміти перенаправляти. Для цього треба мати мережу контактів, куди людину можна скерувати. Казати: я намагаюсь тебе зрозуміти, ось тут тобі можуть надати фахову допомогу, а ще є такі варіанти, вибач, але я, на жаль, не можу в цьому тобі допомогти — моя робота полягає в іншому. Якщо люди звертаються до вас, це значить, що вони потребують певної фахової допомоги — соціальної, психологічної, юридичної. А журналіст — це такий «диспетчер», він може перенаправити».

Журналістам, які планують працювати з чутливими темами та багато спілкуватися з людьми, що пережили травму, варто освоїти навички першої психологічної допомоги. Їх можна здобути на численних тренінгах, а також прослухавши іноземні онлайн-курси. Особливо важливими є ці навички для репортерів, що працюють на місці подій. Якщо людина щойно пережила травмуючий досвід, то, передусім, має бути домедична і кризова психологічна допомога, стабілізація стану людини і лише після цього можна брати в неї інтерв'ю. Також ці навички допоможуть журналісту у ситуації, коли у співрозмовника виник психічний кризовий стан через важкі спогади, наприклад.

ЯК ПРОВОДИТИ ІНТЕРВ'Ю З ЛЮДЬМИ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМУ

У спілкуванні з людьми, що пережили травму, ВАРТО:

- адекватно мотивувати героя погодитися на інтерв'ю з вами, дати йому/їй всю необхідну інформацію;
- ґрунтовно підготуватися до інтерв'ю;
- коректно, м'яко, з емпатією запропонувати людині розповісти свою історію;
- співчувати та проявляти емпатію;
- бути щирим, не боятися уточнювати та перепитувати;
- знати основи психологічної кризової допомоги;
- мати базу контактів, куди можна спрямувати героя, якщо він потребуватиме підтримки та заспокоєння: психологів, що працюють саме з такими травмами, груп підтримок, волонтерів;
- дати текст/сюжет на узгодження до його оприлюднення;
- Вміти вчасно і м'яко звести спілкування з героєм до мінімуму;
- Розвивати емоційний інтелект та чуйність;
- Бути терплячим, толерантним, неупередженим.

У спілкуванні з людьми, що пережили травму, НЕ ВАРТО:

- використовувати термін «жертва», краще — «людина, що пережила травму»;
- узагальнювати, що всі, хто був або перебуває зараз у зоні конфлікту, є травмованими особами. Наприклад, професійні військові краще підготовлені до стресів та роботи на війні;
- виражати жаль у будь-який спосіб: словами, мімікою, поведінкою. Співчувати — можна, жаліти — ні;
- тиснути на людину, маніпулювати її почуттями;
- випитувати шокуючи подробиці;
- інтерпретувати емоції та почуття замість самої людини;
- вирішувати за людину, наскільки важкими чи ні були обставини, в яких вона опинилася;
- навмисно драматизувати розповідь;
- відповідати агресією на агресію.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам розуміння, що таке травма і як по-різному вона впливає на людей; навчити студентів працювати із людьми, що пережили фізичну/психологічну травму, вибудовувати з ними комунікацію так, щоб отримати потрібну інформацію і не нашкодити, пояснити, які методи роботи тут допустимі, а які категорично неприйнятні, допомогти визначити етичні межі та рівень відповідальності у роботі над чутливими темами. **Ознайомити** студентів із навичками, які необхідно розвивати, щоб професійно висвітлювати історії людей, що пережили травму. **Дати розуміння**, чому важливо дотримуватися певних правил та принципів у комунікації з людьми, що пережили травму.

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Варто починати ваше заняття не з лекції, а з практичних завдань. Це сприятиме зацікавленню студентами темою навчального модуля, активному залученню до дискусії, яка є оптимальним форматом, коли йдеться про журналістську етику та роботу над чутливими темами, спонукатиме їх до обговорення та власних висновків.

У рамках цієї теми пропонується три практичні вправи (як зразок).

У **завданні №1** студенти зможуть продемонструвати рівень розуміння журналістських стандартів, етики та відповідальності у підготовці до розмови з особами, що пережили фізичну/психологічну травму. А також своє розуміння того, хто є травмованою людиною, а хто такою не є.

Завдання №2 спонукатиме до роздумів про професійні кордони та пошуку

рішень різноманітних етичних дилем, пов'язаних із спілкуванням з особами, що пережили травму.

Завдання №3 — для самостійного закріплення пройденого матеріалу.

Лекційний теоретичний матеріал має підкріпити та посилити практичну роботу із студентами. Розповідайте теорію між практичними вправами, так ви зможете закріпити нову інформацію та утримувати увагу аудиторії. Підготуйте кілька наочних прикладів по темі з різних медіа.

Наприкінці заняття запитайте у студентів, які висновки вони зробили для себе за результатами заняття, що стало для них відкриттям.

➔ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина– 30 хв.
практичні/обговорення - 60 хв.

➔ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

1) Оцінюйте роботу студентів за такими критеріями: активність, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку, вміння аргументовано вести дискусію, розуміння матеріалу тощо. Розробіть бальну систему і оцінюйте кожен критерій, потім підсумуйте бали за весь модуль.

2) домашнє письмове завдання. Розробіть критерії оцінювання конкретного письмового завдання, наприклад, виявлення помилок, аргументованість позиції, грамотність, розуміння теми тощо. Оцінюйте кожен критерій, потім підсумуйте бали за весь модуль.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Остап Яриш. Як спілкуватись із травмованими людьми: 12 порад для журналіста. – «Детектор медіа», 7 листопада 2015 [Електронний ресурс]// https://ms.detector.media/mediaprosvita/master_clas/yak_spilkuvatis_iz_travmovanimi_lyudmi_12_porad_dlya_zhurnalista/
2. Кармен Нобель. Як писати про людей, які пережили травму. – Medialab, 13 серпня 2018 [Електронний ресурс]// <https://medialab.online/news/trauma/>
3. Mark Brayne. Trauma & Journalism: A Practical Guide. - Dart Center for Journalism and Trauma, March 24, 2009// <https://dartcenter.org/content/trauma-journalism-handbook>
4. Q&A: 2017 Dart Award Winners Offer Advice To Journalists Covering Trauma. – Columbia Journalism School, Columbia University in the City of New York// <https://journalism.columbia.edu/qa-2017-dart-award-winners-offer-advice-journalists-covering-trauma>
5. Five tips for journalists covering trauma. – International Journalists' Network// <https://ijnnet.org/en/story/five-tips-journalists-covering-trauma>
6. MIKE WALTER. Tears Are Part of Telling the Story. – NiemanReports, December 15, 2009// <https://niemanreports.org/articles/tears-are-part-of-telling-the-story/>
7. JAD MELKI. Why Journalists Need to Learn About Trauma. – NiemanReport, February 22, 2010// <https://niemanreports.org/articles/why-journalists-need-to-learn-about-trauma/>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ЕМПАТІЯ

Поділіть студентів на кілька груп. Запропонуйте групам підготувати по п'ять питань для інтерв'ю з особами, що пережили травму. Кожна група спільно готує питання для розмови з:

- професійним військовим, який отримав важке поранення і перебуває у госпіталі;
- професійним військовим, який виконує свої обов'язки на лінії бойових дій, поранень не має;
- цивільною особою, що має досвід полону і катувань;
- родичами загиблого військового;
- родичами цивільної особи, що загинула від прямого попадання снаряду в будинок;

- дружиною/чоловіком особи, що в даний момент воює на Донбасі;
- військовим, якого звинувачують у дезертирстві/державній зраді/смерті побратимів;
- з іншими можливими героями, які, ймовірно пережили травматичний досвід.

Ініціюйте дискусію, уточнюючими запитаннями спрямуйте її в конструктивне русло. Дайте змогу студентам проаналізувати свої питання і питання одногрупників і дійти власних висновків:

- Як студенти визначали для себе, хто є жертвою травми, а хто ні?
- Чи можна вважати всіх людей, які перебували чи перебувають у зоні бойових дій такими, що пережили травму? Чому?
- Чи є, на думку студентів, серед почутих чи підготовлених ними питань – некоректні, такі, що маніпулюють почуттями співрозмовника, поглиблюють травму, містять елементи осуду чи перекладають відповідальність за те, що сталося, на героя інтерв'ю? Які саме? Як їх можна сформулювати інакше?
- Як студенти, виходячи із запропонованого списку співрозмовників, вирішували для себе, якими мають бути питання, з чого починати розмову, який тон і настрій їй надати? Які стереотипи при цьому спрацювали?
- Чи бачать вони різницю у підготовці до розмови з цими особами? Яку?

Спитайте студентів, до яких наслідків під час розмови можуть призвести питання, на кшталт: «Як ви відчуваєтеся?», «Чи доводилося вам вбивати людей?», «Як саме вас били?», «Вам було не шкода стріляти в іншу людину?», «Чи жалкуєте ви, що відпустили сина на війну?» тощо. Якими формулюваннями варто їх замінити?

Обговоріть зі студентами, чи відчували вони сумніви чи дискомфорт, працюючи над питаннями? Що саме викликало такі емоції? У чому вони відчували непевність? Запитайте, з ким із зазначених героїв їм би було комфортно/некомфортно спілкуватися і чому? Як можна подолати ці сумніви та емоційно підготуватися до розмови?

Час на виконання: 10 хв — озвучування питань, **25 хв** — спільне обговорення.

ЗАВДАННЯ 2. ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ТА ПРОФЕСІЙНІ КОРДОНИ

Після обговорення базових теоретичних аспектів, запропонуйте студентам подумати і висловитися щодо того, як вони діятимуть у таких випадках:

- важливий для вашого матеріалу герой категорично не погоджується на інтерв'ю;
- ви підготували текст до друку, а герой телефонує і не дає дозвіл на публікацію;

- ви узгодили текст/сюжет із героєм, але після його оприлюднення герой лишається невдоволеним чи виказує агресію у вашу сторону;
- ви надсилаєте герою ваш текст, а він викреслює з нього важливі для вас речі;
- розповідь героя плутана і не чітка;
- герой публікації занадто часто телефонує вам, часом посеред ночі, просить позичити гроші, розповідає про суїцидальні думки, жаліється на своє життя, родину тощо;
- просить за інтерв'ю гроші;
- ви знаєте, що людина пережила катування, але жодним словом не говорить про це в інтерв'ю, а для вас важливою є саме ця інформація;
- ваші варіанти етичних дилем

Обговорення може відбуватися у групах або ж студенти можуть висловити свою думку стосовно одного чи кількох пунктів на вибір. Обирайте зручний для вас формат дискусії.

Поговоріть про те, чому студенти діятимуть саме так, а не інакше, які є альтернативні вирішення цих проблем, чому не варто проявляти агресію у відповідь, як уникнути подібних ситуацій, як би студенти окреслили етичну межу, за яку не варто переступати журналістам і героям їхніх матеріалів тощо.

Дискусія про ці випадки стане хорошим переходом до наступного навчального модулю — про професійне вигорання журналістів, що працюють із чутливими темами.

Час на виконання: 5 хв. — на підготовку відповідей; **15-20 хв.** — на представлення позиції груп (окремих студентів) та обговорення.

ЗАВДАННЯ 3. САМОСТІЙНА РОБОТА

Запропонуйте студентам почитати або переглянути у медіа (відео)інтерв'ю з людьми, що пережили травму, — з пораненими військовими, родинами загиблих чи зниклих безвісти людей, особами, що мають досвід полону та катувань, історії військових, що пережили травматичний досвід «котлів» тощо. Кожен студент повинен вибрати для себе той матеріал, який або є прикладом професійної роботи журналіста, або навпаки — не професійної. Запропонуйте студентам проаналізувати матеріал і виписати по кілька пунктів: що саме робить цей матеріал професійним і коректним або що саме не робить його таким, де журналіст перетнув етичну межу і чи це виправдано/невиправдано. Зробіть групову розсилку лінків на ці інтерв'ю, щоб студенти могли з ними ознайомитися та скласти власну думку.

2

МОДУЛЬ

ЯК ВБЕРЕГТИ АУДИТОРІЮ ВІД
ТРАВМАТИЗАЦІЇ. ПРО СМЕРТЬ
ТА ЖОРСТОКОСТІ В КАДРІ.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

У Статті 28 (5) Закону України «Про телерадіоорганізації та радіомовлення» зазначено, що телерадіоорганізації не мають права розповсюджувати програми і передачі, які викликають жах, сцени вбивства, насилля (фізичного чи психологічного), сцени, звернені до сексуальних інстинктів. Втім, глядачі регулярно бачать страшні і шокуючі кадри як в телевізійних новинах, так і на сайтах телеканалів. Що стосується загалом онлайн-видань, то публікація шок-контенту є звичайною практикою для більшості з них.

На думку деяких психологів, вплив візуального контенту, що містить жорстокість, сцени насилля та смерті, може мати для глядачів серйозні та тривалі психологічні наслідки, а не лише викликати почуття песимізму чи невдоволення. Робота британського психолога доктора Грехама Дейві, який спеціалізується на психологічних наслідках висвітлення насильства в ЗМІ, дозволяє припустити, що шок-контент у медіа може посилити або сприяти розвитку стресу, тривоги, депресії і навіть посттравматичного стресового розладу. Про це він розповідає в інтерв'ю газеті Huffington Post [3].

Працюючи у зоні конфліктів, висвітлюючи бойові дії та життя людей на лінії зіткнення, українські журналісти щодня

стикаються з етичними дилемами. Що можна показувати, а що ні? Оперативність чи етичні принципи? Як діяти, щоб і не нашкодити, але й інформувати людей про важливі події, пов'язані зі смертю, насиллям, жорстокістю?

Авторитетні іноземні ЗМІ, зокрема інформаційні та фотоагентства, прописали основні принципи висвітлення таких подій в редакційних статутах. Їхні співробітники діють за прописаним алгоритмом і знають, що і як висвітлювати, щоб не порушити етичних норм. Українські ж медійники на момент початку російської агресії на Донбасі, не мали спільно вироблених і прописаних принципів роботи з такими темами.

Уперше серйозна дискусія про це в українському медіапросторі розгорілася в 2015 році. Тоді у програмі ТСН каналу «1+1» вийшов сюжет, у якому безпосередньо під час зйомок із зони АТО у кадрі помирає фотокореспондент газети «Сьогодні» **Сергій Ніколаєв**. Цей сюжет викликав гостру дискусію у журналістському середовищі про допустимі межі демонстрації в ефірі смерті, та і загалом про етичні норми. Смерть журналіста на війні – це подія, яку потрібно висвітлити, але чи варто тривалий час показувати у кадрі останні хвилини життя пораненої людини? Як це впли-

не на родину, друзів, колег журналіста? Як це вплине на глядачів? Як можна було б показати цю трагічну подію інакше?

Психологи зазначають, що такі події можна і варто передавати не буквальною кадрами з тілами загиблих, а через інші візуальні образи, які передадуть глядачам масштаб трагедії, але не травмують настільки сильно. Замість показувати тіла загиблих людей, можна показати одяг, або рюкзаки, або ще якісь речі на місці події.

Коли 17 липня 2014 року в районі населеного пункту Грабово в Донецькій області проросійські терористи збили пасажирський літак авіакомпанії «Малазійська авіалінія», фотографії з місця подій почали одразу ж з'являтися у соцмережі — їх завантажували місцеві жителі, а українські ЗМІ — поширювали. Це були кадри з понівеченими тілами, зокрема дитячими. Подія була настільки шокуючою, що оперативно поширюючи цю новину, редакції не враховували етичні моменти. В авіакатастрофі загинуло 283 пасажирів і родини цих людей також побачили ці кадри. Утім, одну з найсильніших фотографій з місця трагедії зробив український фотограф Євгеній Малолетка. У траві серед уламків він зблизька зняв ляльку Барбі, яка належала комусь із загиблих дітей. Спочатку здається, що це лежить людина, але за мить стає зрозуміло, що це лялька. Фото викликає сильні емоції, але не травмує настільки, як би це зробила фотографія із тілом загиблої людини.

Відповідальність за те, що потрапляє в ефір, лежить більшою мірою на редакторах, ніж на журналістах, що працюють у зоні бойових дій. Психологи пояснюють, що у журналіста, який тривалий час працює на війні, притуплюється емоційне сприйняття травмуючих подій, розмиваються етичні межі. Він може вважати шокуючий контент цілком допустимим.

Інститут масової інформації у статті «Журналістська етика: Що робити, якщо на фото показано насильство і смерть»

цитує поради німецького журналіста Симона П. Бальцера. У своїй дипломній роботі журналіст досліджував, як німецькі та іспанські ЗМІ працюють із фотографіями, які зображують насильство. За результатами своїх досліджень Симон П. Бальцер розробив посібник з етичного поводження з такими знімками. Зокрема, він радить:

- упевнитися в тому, що на фотографії зображена важлива для висвітлення ситуація. Не можна публікувати фото просто заради того, щоб показати візуально шокуючий образ;
- переконатися у тому, що на шпальті достатньо місця не тільки для публікації фотографії, але і для тексту з поясненням і коментарем;
- при прийнятті рішення про публікацію враховувати тільки саму фотографію і її контекст;
- переконатися, що фотографія не порушує людську гідність зображених на ній людей;
- не робити з фотографії сенсацію. Замість публікації на першій шпальті можна надрукувати фото всередині газети у меншому розмірі.

Але так само Бальцер радить не відмовлятися від публікації фотографії через страх перед негативною реакцією на неї, якщо редакція вважає використання саме цієї фотографії обґрунтованим.

Ці ж правила можна застосувати і до відео контенту.

Психологи і медіа експерти радять редакціям онлайн видань і телеканалів завжди попереджати читачів і глядачів про травмуючий контент. Людина має право свідомо обрати, чи хоче вона його проглянути, чи ні. Також варто застосовувати технологію розмиття шокуючих деталей, закривати обличчя людей тощо.

Необхідно пам'ятати, що коли йдеться про загиблих чи поранених людей, етичні норми мають переважати над оперативністю—родичі цих людей повинні дізна-

тися про смерть чи поранення їхніх близьких не з вечірніх новин чи інтернету.

ОЛЬГА СЕМЕНОВА, психотерапевт, травма-терапевт, співпрацює з мілітарними та правозахисними організаціями:

«Неетична журналістика із психологічної точки зору — це потенційно травмуюча журналістика. Смерть у прямому ефірі (та й в записі теж) спричиняє великий емо-

ційний резонанс у більшості глядачів. Цим журналісти додають роботи психотерапевтам і психіатрам. Наша емоційна сфера досить вразлива і крихка, і для когось ці кадри стануть надважким досвідом».

Важливо пам'ятати, що ЗМІ не можуть вплинути на події, що вже сталися, але можуть обрати спосіб висвітлення події, а відтак вплинути на її наслідки для суспільства.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам знання про базові етичні норми тарозуміння наслідків, до яких призводить нехтування ними. Поговорити про етичні дилеми, які повсякчас постають перед журналістами, що працюють з емоційно важким контентом, про особисту відповідальність журналіста перед героями його матеріалів, їхніми близькими людьми та перед глядачами.

Дати розуміння студентам, за яких обставин і в яких етичних межах можна використовувати так званий шок-контент, а в яких — категорично не можна. **Навчити** студентів орієнтуватися у можливих наслідках їхньої роботи не лише для конкретних глядачів, а й для спільноти та цілого суспільства. .

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Заняття варто почати з конкретних історій та прикладів з українських та іноземних ЗМІ про етичне та неетичне висвітлення тем, пов'язаних зі смертю, жорстокістю, насиллям. Дати приклади того, як не варто це робити і альтернативні приклади — як варто. Радимо наводити приклади того,

як не варто, у форматі усних історій і не використовувати на занятті шокуючі відеоматеріали. Їх можна запропонувати студентам за бажанням переглянути в кінці лекції в аудиторії (хто такого бажання не матиме, зможе піти) або вдома та обговорити на наступному занятті. Як приклад – запропонувати переглянути новинний сюжет каналу «1+1», в якому в кадрі помирає фотограф Сергій Ніколаєв і який свого часу викликав гостру дискусію в українському медіа просторі про етичні норми. Натомість приклади відеоматеріалів, як варто висвітлювати смерть, насилля, жорстокість можна проглянути і обговорити під час лекції.

У рамках цієї теми пропонується дві практичні вправи (як зразок).

У **завданні №1** студенти зможуть продемонструвати своє розуміння етичних меж, самостійно дійти висновків, який контент варто оприлюднювати, а який ні та чому саме.

Завдання №2 покликане закріпити пройдений матеріал модуля.

Наприкінці заняття запитайте у студентів, які висновки вони зробили для себе за результатами заняття, що стало для них відкриттям.

→ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення - 60 хв.

→ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

1) Оцінюйте роботу студентів за такими критеріями: активність, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку, вміння аргументовано вес-

ти дискусію, розуміння матеріалу тощо. Розробіть бальну систему і оцінюйте кожен критерій, потім підсумуйте бали за весь модуль.

2) домашнє письмове завдання. Розробіть критерії оцінювання конкретного письмового завдання, наприклад, виявлення помилок, аргументованість позиції, грамотність, розуміння теми тощо. Оцінюйте кожен критерій, потім підсумуйте бали за весь модуль.

→ КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. OliviaCooper.ResponsibleReporting: Violence. —Media Ethics and Society, October 24, 2017// <https://scrippsmediaethics.blogspot.com/2017/10/responsible-reporting-violence.html>
2. Recommendations for reporting on mass shooting. —by SAVE and included national and international experts from AFSP, the CDC; Columbia University; IASP Media Task Force; JED; NAMI-NH; SPRC; and multiple media industry experts.// https://docs.wixstatic.com/ugd/a0415f_b266f56fe7af4307ab38264ba9960933.pdf
3. Carolyn Gregoire. What Constant Exposure To Negative News Is Doing To Our Mental Health. —Huffpost, February 19, 2015// https://www.huffpost.com/entry/violent-media-anxiety_n_6671732
4. Марина Дорош. Наталя Улько: «Не можна показувати багато крові, мертвих тіл... Важливо показувати тих, хто вижив — давати надію. —«Детектор медіа», 26 червня 2014//https://ms.detector.media/ethics/standards/natalya_ulko_ne_mozhna_pokazuvati_bagato_krovi_mertvikh_til_vazhливо_pokazuvati_tikh_khto_vizhiv_davati_nadiyu/
5. Ігор Куляс. Стандарти й етика журналістики в умовах неоголошеної війни. — «Детектор медіа», 29 жовтня, 2014//https://ms.detector.media/ethics/standards/standarti_y_etika_zhurnalistiki_v_umovakh_neogoloshenoj_viyini/
6. Катерина Толокольнікова. Смерть на очах у глядачів. — «Детектор медіа», 2 березня 2015// <https://detector.media/community/article/104412/2015-03-02-smert-na-ochakh-u-glydachiv/>
7. Журналістська етика: Що робити, якщо на фото показано насильство і смерть. – Інститут масової інформації, 2 липня 2013 року// <https://imi.org.ua/advice/journalistskaya-etika-chtodelat-esli-na-foto-pokazani-nasilie-i-smert/>
8. Посібник з журналістської етики NPR. — Здійснено в рамках проекту за підтримки Фонду розвитку українських ЗМІ Посольства США в Україні. Переклад С. Дьома, 2 травня 2012// http://www.aup.com.ua/uploads/Jurn_Etika.pdf

9. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. — К.: «Компанія ВАІТЕ», 2016. - 118 с//<https://www.osce.org/uk/ukraine/254531?download=true>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ДИСКУСІЯ І ПОШУК РІШЕНЬ

Запропонуйте студентам згадати відеосюжети чи фотографії, пов'язані з темами смерті, насилля, жорстокості, які їх особливо вразили. Що саме спровокувало такі емоції? Як інакше можна було висвітлити цю тему? Обговоріть це.

Ініціюйте дискусію, запропонувавши студентам відповісти на такі питання:

- У яких випадках, на їхню думку, виправдано відкрито і детально показувати кадри смерті, насилля тощо? Як це можна обґрунтувати? З якою метою варто це робити? І чи варто?
- Кілька років тому чимало світових медіа опублікували знімок, на якому було зображено тіло сирійського хлопчика, яке хвилі викинули на один із пляжів Італії. Це фото стало приводом для гострої світової дискусії на тему біженців та політики європейських країн щодо неї, а також ширшої дискусії про поняття людяності. Як ви думаєте, публікація цієї фотографії була виправданою? Обґрунтуйте.
- Уявіть, що ваша знімальна група опинилася найближче до місця теракту, масової стрілянини, вибуху, аварії чи будь-якої іншої масової трагічної події. Поки інші журналісти їдуть на місце події, ви вже знімаєте і оперативно передаєте відео в ефір. Що саме ви будете знімати, кого і про що запитувати, яку інформацію даватимете в ефір?
- Терористична організація ІДІЛ не раз поширювала в інтернеті відео, на яких її члени вбивають цивільних людей, часто — громадян США та Європи. Роблять вони це в надзвичайно жорстокий спосіб і знімають доволі крупним кадром. Деякі світові медіа поширювали це відео у себе на сайтах. Чи вважаєте доцільним поширювати такі відео? Якщо так, то чому? Якби ви були редактором ЗМІ, чи поширювали б таке відео, якщо так — то в якому вигляді і з якою метою? Якщо ні — то чому?

Підберіть ще варіанти реальних прикладів, які б спонукали студентів до роздумів та обговорення, допомагали наочно зрозуміти, що таке етичні межі і чому ними не варто нехтувати.

Час на виконання: 25 хв — виконання і обговорення першої частини завдання, **25 хв** — дискусія з конкретними прикладами, поданими тут як зразок.

Якщо є можливість, варто запросити на одну із лекцій журналістів із досвідом роботи у зоні бойових дій та висвітленні трагічних подій, який розповість студентам про свій досвід прийняття оперативних рішень в екстремальних умовах, про позитивні та негативні досвіди висвітлення тем, пов'язаних зі смертю та насиллям, про редакційні правила в роботі над цими темами тощо. А також зможе відповісти на усі питання студентів по темі модуля.

ЗАВДАННЯ 2. ЗАКРІПЛЕННЯ НОВИХ ЗНАТЬ

Запропонуйте студентам переглянути кілька випусків новин на різних телеканалах та оцінити, як вони висвітлюють теми, пов'язані зі смертю та насиллям (не лише із зони бойових дій, а й теми домашнього насилля, кримінальну хроніку тощо). Обговоріть отримані відповіді на одному з занять.

Варіанти запитань для самостійної роботи над цим завданням:

- Чи дотримуються канали етичних норм? Якщо ні, то що саме вони порушують? Тут варто враховувати різні аспекти (право на приватність, право на захист неповнолітніх, право на конфіденційність, презумпція невинуватості тощо).
- Яким темам надають перевагу?
- Яку цінність для суспільства мають ці події, і відповідно — новини?
- Який стиль викладу обирають журналісти, які слова використовують — чи це виважений виклад новини чи смакування подробиць і добір шокуючи деталей?
- Які моменти ви б могли відзначити як професійну роботу журналіста, а які — ні?
- Що ви відчуваєте після перегляду таких новин та, на вашу думку, чому саме ці емоції? Як можна було б висвітлити ці теми інакше?

3
МОДУЛЬСИНДРОМ ВИГОРАННЯ. ЯК
ЗБЕРЕГТИ СЕБЕ, ВИСВІТЛЮЮЧИ
ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

За даними Центру журналістики і травми Колумбійського університету (США), від 80 до 100% журналістів переживали травматичні події, пов'язані з роботою. Дехто — неодноразово. У щоденній роботі журналісти стають свідками ситуацій, пов'язаних зі смертю, насильством та людськими стражданнями, особливо травматичними є ті, що стосуються дітей, йдеться в дослідженні. Також самі журналісти часто є тими, на кого спрямована агресія, вони зазнають переслідувань, утисків, отримують погрози та стають жертвами нападів. Новини про загибель колег також впливають на психологічний стан журналістів.

Практично будь-який журналіст ризикує отримати посттравматичний синдром або відчути на собі емоційне вигорання, але особливо це стосується медійників, які працюють у зоні бойових дій, з людьми, що пережили травматичні досвіди, висвітлюють чутливі теми, а також новинарі, які змушені щодня переглядати велику кількість візуального контенту, що містить сцени насилля, жорстокості, смерті. Вважається, що люди, які працюють у редакції з новинами і ніколи не були у зоні бойових дій чи на місці аварій, мо-

жуть мати так само сильний посттравматичний синдром.

З 2014 року українські журналісти живуть в умовах постійного стресу. Щодня вони стають свідками та інформують про травматичні події. Багато хто вимушено став воєнним кореспондентом, працюючи до анексії Криму і початку російської агресії на Донбасі культурними чи соціальними журналістами, редакторами. Їм довелося самотійно і оперативно давати раду новим викликам. Журналісти були на Інститутській у Києві 20 лютого 2014, де відбувався розстріл мирних демонстрантів, їздили висвітлювати події в Криму під час анексії, з перших днів російської агресії перебували на Донбасі, зокрема на лінії бойових дій. Дехто не раз переживав разом із військовими обстріли, потрапляв разом із ними у «котли», ставав свідком загибелі людей — військових, цивільних, своїх колег-журналістів — чи важких поранень, висвітлював життя цивільного населення на лінії бойових дій, вимушених переселенців, людей, що зазнали фізичних травм чи втратили своїх близьких та рідних внаслідок бойових дій тощо.

На момент початку анексії Криму і ві-

їни на Донбасі українські редакції не були готові до таких викликів, практично не забезпечували журналістів психологічною допомогою і не розуміли її важливості. Журналісти не завжди усвідомлюють, що

переживають емоційне вигорання чи посттравматичний синдром. Допомогти зрозуміти це їм можуть колеги, які помічають зміни у поведінці журналіста, психологи, родина та друзі.

СИНДРОМ ВИГОРАННЯ: ЯК ЖУРНАЛІСТУ ЗРОЗУМІТИ, ЩО ЙОМУ ПОТРІБНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Журналіст-телевізійник АРУН КАРКі, який спеціалізується на висвітленні стихійних лих та їхніх наслідків, лауреат багатьох журналістських премій, радить журналістам після тривалої роботи над складними темами звернутися з цим списком тверджень, які допоможуть зрозуміти, чи потрібна вам допомога:

- Ви обираєте ізоляцію замість спілкуватися з друзями чи родиною;
- Вам не подобається те, що зазвичай ви робите із задоволенням;
- Ви не маєте повноцінного відпочинку;
- Ви можете спонтанно заплакати;
- Ви не можете сконцентруватися;
- Ваша продуктивність знизилася;
- Ви боїтесь чи не маєте сил взятися за свою роботу;
- Ви відчуваєте розчарування у своїй роботі;
- У вас погане самопочуття, попри те, що ви живете звичним життям;

Якщо ви погоджуєтесь з більшістю тверджень —
варто звернутися за фаховою психологічною допомогою.

Ольга Семенова, психотерапевт, травматерапевт, співпрацює з мілітарними та правозахисними організаціями:

«Коли працюєш над важкими теми, є ризик повністю зануритися у роботу і забути, що в тебе є хобі, особисте життя, власний розвиток, потреба відпочинку, піклування про своє здоров'я тощо. Тож найперша порада, як не вигоріти емоційно, – жити повним життям.

Друга порада журналістам – треба вивчати і знати ознаки професійного вигорання, вміти їх вчасно помітити у себе чи в колег.

І третя порада – звертатися за фаховою психологічною допомогою. Іноді до психолога треба звернутися не лише для того, щоб зрозуміти, що щось не так, а й для того, щоб пересвідчитись, що все гаразд».

Серед ознак професійного вигорання – постійна втома, навіть після відпустки, погіршення стану здоров'я, низька продуктивність, розчарування у своїй роботі, поглиблення залежностей – алкогольної, ніотинової, наркотичної, залежності від адреналіну, ліків, азартних ігор тощо. Психолог радить також **звертатися до психолога чи психотерапевта кожен раз, коли журналіст стає свідком чи учасником травматичних подій.**

Журналістам, які працюють у зоні бойових дій, із людьми, що пережили травму, над чутливим темами, важливо не замикатися на своєму досвіді, спілкуватися з колегами, які також працюють з подібними важкими історіями, а також регулярно звертатися за професійним менторством або супервізією.

Також якщо журналіст переживає кризу в особистому чи професійному житті, то дуже важливо з обережністю поєднувати це з роботою над важкими темами, бо це може поглибити кризу і стати причиною емоційного вигорання.

Згідно досліджень, журналісти-фрілансери особливо схильні до емоційного вигорання. 97% українських журналістів-фрілансерів відчували ті чи інші симптоми, що можуть свідчити про депресію. Такими є результати анонімного опитування українських журналістів-фрілансерів, проведеного британським фондом Rory Peck Trust спільно з ГО «Інститут масової інформації», за підтримки Фонду демократії ООН, у листопаді 2018 року.

МЕТОДОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

➔ МЕТА/ЗАВДАННЯ:

дати студентам знання, що таке посттравматичний синдром та емоційне вигорання у журналістів, у чому їхня небезпека та як розпізнати та попередити ці стани в себе чи колег. **Поговорити про обов'язкову фахову психологічну допомогу** журналістам, які стали учасниками чи свідками травматичних подій, **дати розуміння**, що у зоні ризику – практично будь-який журналіст, зокрема і той, який працює в офісі зі стрічкою новин; що без належного піклування про емоційний та психологічний стан, журналіст, що працює із важкими темами, не зможе довго протриматися у професії. .

➔ ЯК ПРАЦЮЄМО З АУДИТОРІЄЮ:

Варто починати ваше заняття не з лекції, а з практичних завдань. Це сприятиме зацікавленню студентами темою навчального модуля, активному залученню до дискусії, спонукатиме їх до обговорення та власних висновків.

У рамках цієї теми пропонується дві практичні вправи (як зразок).

У **завданні №1** студенти зможуть продемонструвати своє розуміння емоційного вигорання та посттравматичного синдрому у журналістів та безпеку цих станів.

Завдання №2 спонукатиме до роздумів про власну емоційну та психологічну безпеку та увагу до емоційного стану колег.

Лекційний теоретичний матеріал має підкріпити та посилити практичну роботу із студентами. Розповідайте теорію між практичними вправами, так ви зможете закріпити нову інформацію та утримувати увагу аудиторії. Радимо розповісти студентам про кілька конкретних випадків професійного вигорання журналістів і до чого це призвело. Наприклад, такі історії можна знайти за цим посиланням: <https://newrepublic.com/article/121585/how-writing-about-trauma-can-give-journalists-nightmares-or-worse>.

Наприкінці заняття запитайте у сту-

дентів, які висновки вони зробили для себе за результатами заняття, що стало для них відкриттям.

→ ТРИВАЛІСТЬ:

лекційна частина – 30 хв.
практичні/обговорення – 60 хв.

→ ОЦІНКА ЗНАТЬ:

Оцінюйте роботу студентів за такими критеріями: активність, толерантність, вміння зрозуміло і грамотно висловлювати свою думку, вміння аргументовано вести дискусію, розуміння матеріалу тощо. Розробіть бальну систему і оцінюйте кожен критерій, потім підсумуйте бали за весь модуль.

→ КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Анастасія Іванців. Чому журналістам варто ходити до психолога. – Medialab, 3 липня 2019//<https://medialab.online/news/mentalhealth/>
2. Оксана Соловійова. Як перемагають професійне вигорання Мирослава Гонгадзе, Андрій Куликов та Сергій Рахманін. -«Детектор медіа», 6 червня 2019// <https://detector.media/community/article/167897/2019-06-06-yak-peremagayut-profesiine-vigorannya-mirolava-gongadze-andrii-kulikov-ta-sergii-rakhmanin/>
3. Більшість журналістів-фрілансерів мають симптоми, що можуть свідчити про депресію – опитування IMI і RoryPeckTrust. - Інститут масової інформації, 18 січня 2019//<https://imi.org.ua/news/bil-shist-zhurnalistiv-frilanseriv-maiut-symptomy-shcho-mozhut-svidchyty-pro-depresiiu-opytuvannia-imi-i-rory-peck-trust/>
4. Catherine Taibi. It's Not Just War Reporters: How Viewing Graphic Content Secondhand Can Lead To Mental Health Issues In Journalists. – Huffpost, May 28, 2015// https://www.huffpost.com/entry/secondhand-trauma-journalists_n_7305992
5. Gabriel Arana. A Mental-Health Epidemic In The Newsroom. – Huffpost, December 06, 2017// https://www.huffpost.com/entry/mental-health-journalism-trauma_n_7305460?utm_hp_ref=media
6. Freddy Mayhew. Vicarious trauma: How dealing with graphic videos and images can harm journalists' mental health. – PressGazette, November 6, 2017//<https://www.pressgazette.co.uk/vicarious-trauma-how-dealing-with-graphic-videos-and-images-can-harm-journalists-mental-health/>
7. Doug Specht. Violent videos put journalists at increased risk of post-traumatic stress. – The Conversation, October 12, 2018// <http://theconversation.com/violent-videos-put-journalists-at-increased-risk-of-post-traumatic-stress-103179>
8. Chloe Angyal. The Trauma of Writing About Trauma. – The New Republic, April 20, 2015//

- <https://newrepublic.com/article/121585/how-writing-about-trauma-can-give-journalists-nightmares-or-worse>
9. Kari Cobham. How journalists can take care of themselves while covering trauma. - Poynter, May 29, 2019//<https://www.poynter.org/reporting-editing/2019/how-journalists-can-take-care-of-themselves-while-covering-trauma/>
  10. Bailey Dick. Journalists need more help than ever coping with work trauma. - Columbi Journalism Review, August 12, 2019//<https://www.cjr.org/analysis/journalists-mental-health-trauma.php>
  11. Arun Karki. 6 tips for protecting your mental health when reporting on trauma. - International Journalists' Network// <https://ijnet.org/en/story/6-tips-protecting-your-mental-health-when-reporting-trauma>
  12. Chloe Reichel. How journalists' jobs affect their mental health: A research roundup. - Journalist's Research, Harvard's Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, July 30, 2019//<https://journalistsresource.org/studies/society/news-media/job-stress-journalists-health-research/>
  13. River Smith, Elana Newman, Susan Drevo, Autumn Slaughter. Covering Trauma: Impact on Journalists. - Dart Center for Journalism and Trauma, July 1, 2015// <https://dartcenter.org/content/covering-trauma-impact-on-journalists>

ПРАКТИЧНА РОБОТА

ЗАВДАННЯ 1. ДИСКУСІЯ І ПОШУК РІШЕНЬ

Поділіть студентів на дві групи. Перша група має скласти список ознак, які, на їхню думку, свідчать про емоційне вигорання у журналіста.

Друга група має запропонувати ідеї та практичні кроки, як не допустити емоційного вигорання у журналістів, що працюють зі складними темами, зокрема висвітлюють збройні конфлікти.

Ініціюйте дискусію, запропонувавши студентам відповісти на такі питання:

- Чи завжди журналіст може самотужки впоратися з емоційним вигоранням і посттравматичним синдромом? Чому?
- У яких випадках варто звернутися до психолога? Чи варто до нього йти, якщо не був свідком травматичних подій, а лише відчуваєш втому чи розчарування?
- Чому журналістам важливо ділитися досвідом роботи над складними темами зі своїми колегами?
- Хто, на думку студентів, більше схильний до емоційного вигорання – штатні працівники ЗМІ чи журналісти-фрілансери? Люди, що працюють у зоні бойо-

вих дій чи редактор стрічки новин, який щодня має справу з великим обсягом контенту, що містить сцени насилля, смерті, жорстокості?

Час на виконання: 10 хв. — виконання, **25 хв.** — спільне обговорення.

Після завдання №1 можна переходити до теоретичної частини. Посилаючись на український та іноземний дослідження та опитування, на поради психологів, на конкретні журналістські досвіди, розкажіть студентам про основні причини, ознаки та наслідки емоційного вигорання та посттравматичного синдрому. Обговоріть варіанти виходу із кризи, поміркуйте над тим, як кожен зі студентів може попідквалитися про себе з початком журналістської діяльності.

Якщо є можливість, варто запросити на одну із лекцій психолога, який працює із комбатантами та воєнними журналістами і який розповість студентам про необхідність дбати про свій емоційний і психологічний стан, працюючи у зоні бойових дій та над складними темами, пояснить, чому не можна нехтувати першими ознаками емоційного вигорання чи посттравматичного синдрому і до чого може призвести ігнорування цих ознак. А також зможе відповісти на усі питання студентів по темі модуля

ЗАВДАННЯ 2. СКЛАДАННЯ АЛГОРИТМУ ДІЙ

Після обговорення базових теоретичних аспектів, запропонуйте студентам подумати і визначити для себе такі моменти:

- які теми мені як журналісту приносять радість і задоволення;
- які теми навпаки змушують мене почуватися гірше, лякають, емоційно виснажують;
- яку допомогу я міг би надати колегам, які мають ознаки емоційного вигорання;
- яку допомогу я готовий і хотів би прийняти від колег, якщо перебуватиму у стані кризи;
- за яких умов я готовий звернутися за фаховою психологічною допомогою;
- чи маю я авторитетів, до яких міг би звернутися у складній ситуації;
- який мій алгоритм дій, коли ябачу, що колега, який щойно повернувся із зони бойових дій, має пригнічений вигляд. Які мої кроки.

Поговоріть про те, чому студенти діятимуть саме так, а не інакше, які є альтернативні рішення тощо.

Час на виконання: 5 хв. — на підготовку відповідей; **15-20 хв.** — на представлення позиції груп (окремих студентів) та обговорення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ *

Богдан Сенік,

начальник Управління зв'язків з громадськістю
Збройних Сил України, полковник

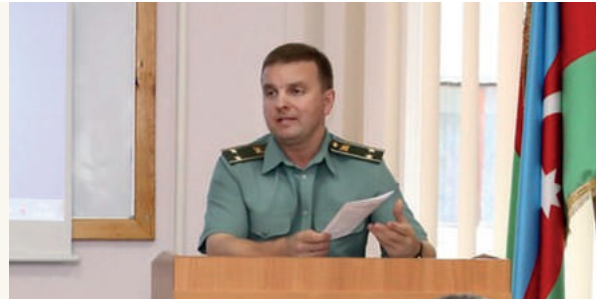

фото: Міністерство оборони України

ПРО КЛЮЧОВІ ПОМИЛКИ ЖУРНАЛІСТІВ У ВИСВІТЛЕННІ ПОДІЙ В ЗОНІ ООС

Найперше, це поширення неперевіреної інформації, отриманої з неофіційних джерел: волонтерів, громадських діячів, блогерів. Слід завжди звертатися до командування та прес-служб, аби отримати достовірні дані.

Другою помилкою є намагання видати бажане за дійсне, або розповісти про події зі слів «очевидців», які участі у події не брали і лише чули про неї начебто безпосередньо від її учасників. Звертайтеся завжди до прес-служб, аби ті організували зустріч зі справжніми учасниками подій.

Беручи коментар у військового, зважайте на його посаду та отриману від нього інформацію. Недоречно використовувати, наприклад, висловлювання рядового військового про загальні дії батальйону або всієї військової частини, оперативну обстановку тощо. Кожний посадовець має коментувати лише те, за що відповідає.

Помилкою також є намагання «терміново потрапити на позиції». Є встановлений порядок роботи журналістів в районі

ООС, який передбачає три основні етапи: акредитація, заявка на роботу, робота у підрозділі. Можливе виключення другого етапу, коли відбуваються надзвичайні події і прес-служби військових частин (ОТУ, СЦКК, штабу ООС) організують невідкладні поїздки до місця подій. Користуйтеся цим! Адже порядок роботи з журналістами регламентований законодавством та іншими документами і порушення його, як правило, лише ускладнює роботу представників ЗМІ.

Окрім того, незаплановані самостійні виїзди на позиції сил ООС майже завжди завершуються безрезультатно. Не марнуйте час на очікування дозволу потрапити до підрозділу, організуйте свою роботу через прес-службу завчасно. Слід пам'ятати, що навіть у разі своєчасного надання заявки, командир підрозділу має повне право відмовити журналістам на роботу з його підлеглими без будь-якого пояснення. Це обумовлено виконанням бойових завдань підрозділом і збереженням таємниці оперативних заходів та дотримання всіх аспектів безпеки операцій, що відповідає принципам та стандартам, які застосовуються в арміях країн НАТО. Тож плануючи роботу, передбачайте декілька варіантів. Обстановка в районі ООС може бути не завжди стабільною, а досить часто швидкоплинною та динамічною.

Не намагайтеся отримати коментарі з ворогуючої сторони. Як правило журналісти з іншого боку сприймаються як шпигуни або розвідники, що нерідко трапляється.

Офіцери служби безпеки завжди мають право на перегляд відзнятих ваших матеріалів на лінії зіткнення.

Військові поважають журналістів за точність у цифрах, фактах, назвах, і не завжди позитивно ставляться до оціночних суджень журналістів.

ПРО ПРАВИЛА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ В ЗОНІ ООС

Аби убезпечити себе, ретельно підготуйтеся ще до поїздки в район бойових дій. Ознайомтеся з нормативно-правовою базою і правилами роботи в районі ООС (на офіційному сайті Міноборони: www.mil.gov.ua). Цьому сприяють курси для журналістів, організовані нашими колегами з Управління комунікацій та преси Міноборони. Опануйте правила надання першої медичної допомоги (під час зазначених курсів є відповідні заняття). Підготуйте засоби індивідуального захисту (аптечка, шолом та бронезилет з надписом «ПРЕСА») і ніколи не нехуйте ними. Перегляньте власний гардероб – одяг має бути не яскравим, аби не стати мішенню, зручним для інтенсивних рухів, відповідати погодним умовам, в тому числі «на завтра», бо журналіст може і затриматися з поверненням з передових позицій. Уникайте одягати камуфльований військовий однострій.

Слід завжди пам'ятати, що в районі проведення ООС небезпека може застати людину будь-де і будь-якого часу і потрібно бути готовим убезпечити себе, не втрачаючи пильності. Завжди звертайте увагу та запам'ятовуйте місця, де ймовір-

но можна укритися під час обстрілів, не беріть до рук вибухонебезпечні та незнайомі предмети, дотримуйтеся заходів безпеки, які визначає прес-офіцер або супроводжуючий вас військовослужбовець.

Військові хоч і піклуються завжди про вашу безпеку, втім, дотримання елементарних правил перебування «на війні» залежить тільки особисто від вас.

ПРО ПРАВИЛА АКРЕДИТАЦІЇ В ЗОНІ ООС ТА ЯК ВОНИ ЗМІНЮВАЛИСЯ ПРОТЯГОМ 2014-2015 РР.

З початком проведення АТО акредитація представників ЗМІ покладалася на СБУ та здійснювалася через прес-центр штабу АТО. Заявки на акредитацію надсилалися журналістами до СБУ, і після відповідного дозволу прес-центр АТО видавав картки акредитації та організовував роботу ЗМІ.

Згодом Міноборони було запроваджено дворівневу систему акредитації – погодження СБУ заявок на акредитацію, проведення Міністерством оборони курсів для акредитованих журналістів, видача представникам ЗМІ акредитаційних карток двох кольорів: червоної для роботи на передових позиціях та синьої для роботи в районі АТО.

З початком проведення ООС акредитація представників ЗМІ покладається на командування Об'єднаних сил і безпосередньо здійснюється прес-центром ООС.

Так як стратегічне керівництво операцією Об'єднаних сил було покладено на Генеральний штаб ЗС України, у підготовчий період до оперативної групи формування штабу ООС з Управління зв'язків з громадськістю ЗС України було відряджено групу офіцерів на чолі із заступни-

ком начальника Управління, який став першим керівником прес-центру ОС, для організації роботи. Зокрема, для узагальнення та аналізу досвіду роботи зі ЗМІ, підготовки нормативно-правової бази діяльності прес-центру новоствореного органу військового управління, формування та комплектування прес-центру ОС, організації роботи прес-центру та медіа-заходів тощо. Основним завданням було налагодження під час ООС ефективної роботи зі ЗМІ суворо у відповідності з чинним законодавством. Вперше до складу прес-центру було залучено не тільки військовослужбовців Збройних Сил України та військових журналістів Міноборони, а й інших військових формувань держави. До роботи зі ЗМІ в ООС стали активно залучатися прес-офіцери НГУ, СБУ, ДПСУ, МВС тощо.

Під час опрацювання акредитованих для роботи в районі проведення АТО представників ЗМІ, а таких було понад 1500, виявилось, що майже половину з них не належать до суб'єктів інформаційної діяльності. Тобто волонтери, представники громадських організацій, блогери та так звані фрілансери мали прес-картки АТО, хоча де-юре не є представниками офіційно зареєстрованих ЗМІ. Деякі з цих громадян, які не є журналістами, поширювали недостовірну інформацію, часто власні судження та чутки, чим вносили хаос в інформаційне поле, безпідставно збуджували суспільство, подекуди підіграючи окупантам.

Після хвиль обурень громадян та організацій, які позбавлені прес-карт, запропоновано їм та органам державної влади такі варіанти. Або вони організують свою діяльність відповідно до чинного законодавства, або вносять зміни до нормативно-правових документів щодо інформаційної роботи. Одні «журналісти» реалізували перший варіант і стали пред-

ставниками законних ЗМІ, інші припинили або звели до мінімуму діяльність в цьому напрямку.

Для налагодження роботи з представниками ЗМІ відповідно до вимог чинного законодавства, прес-центром ОС організовано взаємодію з СБУ, Міністерством юстиції, МЗС, Держкомтелерадіо тощо. Звернення головних редакторів ЗМІ на акредитацію в районі проведення ООС тепер надходять до прес-центру ОС і після їх опрацювання журналістам видають прес-картки ООС. Водночас, враховується досвід АТО щодо проведення курсів для журналістів Міністерством оборони України, надання заявок журналістами на роботу в підрозділах об'єднаних сил та подальшої організації їхньої роботи.

ПРО ТЕ, ЯКУ ІНФОРМАЦІЮ НЕ ВАРТО ОПРИЛЮДНЮВАТИ ЖУРНАЛІСТАМ З ТОЧКИ ЗОРУ ВІЙСЬКОВИХ І ЧОМУ

Існує перелік відомостей, які жодним чином не підлягають розголошенню. Така заборона пояснюється найперше збереженням життя військовослужбовців та безпеки проведення військових чи спеціальних заходів. Зокрема, не можна викривати місце розташування позицій, чисельності особового складу підрозділів та перелік їхнього озброєння, подекуди ім'я та прізвище військовослужбовців тощо. З переліком цієї інформації журналістів докладно ознайомлюють під час курсів та видачі прес-карт.

Також інформація, яку не варто журналістам поспішати висвітлювати з етичних причин – про загибель військовослужбовців. Прес-центр ОС ніколи не приховував дані щодо загибелі та поранення наших воїнів і дотримується цього донині. Не зі

ЗМІ мають дізнаватися рідні і близькі загиблих про це, а від їхніх бойових побратимів або від інших представників війська. Це надчутлива інформація, надавати яку потрібно дуже і дуже виважено, не спекулюючи оперативністю та обізнаністю.

З іншого боку, оперативні дані про наших загиблих є підтвердженням ефективності діяльності ворога та підставою для виплат їм премій, подекуди викликають в суспільстві панічні настрої, підігріті іншими «вкидами» та фейками з проросійських каналів комунікації. Знайдіть щось подібне в провідних арміях світу? Такі повідомлення першими надають виключно офіційні особи.

Журналістам в районі бойових дій стає відомо набагато більше інформації, ніж її

можна висвітлювати. Кожний з нас персонально відповідає за наслідки поширення таких даних і має розуміти, що ціна речення в сюжеті чи друкованого рядка дорівнює людському життю. Не віртуальному, а реальному. Бо окупанти фільтрують кожне слово в нашому інформаційному просторі і намагаються використати це на свою користь.

Під час бойових дій інформація про військових може допомагати їм або навпаки, грати на руку ворогові. Інформаційна боротьба з російським агресором триває, і журналісти також є бойовими багнетами цього протистояння. У кого краще якість цієї «зброї» і хто вправніше володіє нею, той і здобуде перемогу у формуванні громадської думки, перемогу над окупантом.

****Від редактора посібника.** Уся термінологія, вживана під час інтерв'ю, збережена. Деякі проблеми, озвучені в цьому матеріалі, до цього часу дискутуються українськими журналістами. Проте ми вважаємо, що у будь-якому разі позиція військових має бути відома журналістам, у першу чергу тим, які безпосередньо висвітлюють події в зоні ООС.*

